

สวดมนต์

ต้องไม่ไค่นสาธยาย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

สวดมนต์ ต้องไม่โค่นสาธยาย

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-7585-22-2

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – มีนาคม ๒๕๖๓

พิมพ์ครั้งที่ ๒ (เพิ่มเติมปลีกย่อย) – พฤษภาคม ๒๕๖๓

พิมพ์ครั้งที่ ๓ – ตุลาคม ๒๕๖๓

๕๐๐ เล่ม

– งานพระราชทานเพลิงศพ นาวาอากาศเอก บำรุง กันสีทิพย์

แบบปก:

พิมพ์เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

ท่านผู้ใดประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขอขออนุญาตที่

วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

ในวาระสำคัญแห่งงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาอากาศเอก บำรุง กันลสิทธิ์ ณ เมรุวัดศรีเอี่ยม กรุงเทพมหานคร วันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ นางลัดดา รักตะกนิษฐ และ นายไพโรจน์ ดวงพลอย มีกุศลฉันทะที่จะจัดพิมพ์หนังสือ *สวดมนต์ ต้องไม่ไค่นสาธยาย* ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เป็นธรรมทาน เพื่อเป็นที่ระลึก และแจกมอบตอบแทนน้ำใจของท่านผู้มาร่วมงาน พร้อมทั้งเป็นการมอบให้ซึ่งแสงสว่างแห่งปัญญาและทรัพย์อันล้ำค่าคือธรรมที่จะเป็นหลักนำประเทศชาติให้พัฒนาไปในวิถีสู่ที่ถูกต้อง และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่แท้และยั่งยืนแก่ชีวิตและสังคม

การบำเพ็ญธรรมทานอุทิศกุศลในวาระสำคัญนี้ เป็นการ แสดงออกซึ่งน้ำใจที่ประกอบด้วยญาติธรรมต่อท่านผู้ล่วงลับ และความปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นแก่นสารแก่ประชาชนทั่วไป

ขออำนาจแห่งธรรมทานกุศลจรรยา ที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญ ครั้งนี้ จงอำนวยสุขสมบัติ แก่นาวาอากาศเอก บำรุง กันลสิทธิ์ ใน สัมปรายภพ สมตามมโนปณิธานของคณะเจ้าภาพ ตามควรแก่ คติวิสัยทุกประการ

วัดญาณเวศกวัน

๒ ตุลาคม ๒๕๖๓

สารบัญ

อนุโมทนา.....ก

สวดมนต์

ต้องไม่ไค่นสาธยาย ๓

เจอมันด้วยความรู้ ไม่ใช่อยู่กันแค่ความรู้สึก ๒

ตอน ๑ รู้ไว้ก่อน กันเขว ๕

เรื่องเก่าคำเก่า พระพุทธเจ้าสอนให้คิดใหม่ทำใหม่ ๕

รู้จักพุทธมนต์ไว้ พอไม่ให้กลายเป็นไสยศาสตร์ ๙

รู้จักพุทธมนต์จริง ก็จบพระพุทธศาสนา..... ๑๕

ตอน ๒ มาดูตำนาน ของเรื่องที่เป็นตำนาน ๒๑

หลีกเลี่ยงมนต์ มามีปริตร..... ๒๑

แต่แล้วปริตร มาอยู่ในหนังสือสวดมนต์ ๒๕

ตอน ๓ ถึงไม่ร้ายมนต์ ก็สาธยายธรรม ๓๒

สาธยายเป็นจุดเริ่มจุดรวมงานของการปฏิบัติธรรม ๓๒

ชาวบ้านมีคีตะ พระอรหันต์ข้ามไปมีสังคีติ ๓๘

คีตะ ร้องเพลงของชาวบ้าน พระก็ละ

คีตะ เพลงขับสี่บทของพราหมณ์ พระก็เว้น..... ๔๑

กว่าจะเป็นสังคีติได้ ก็สาธยายกันแมนแล้ว ๔๕

ตัวหนังสือก็เขียนกันได้ ทำไม่ไม่เอามาใช้ ๕๑

ต่อหนังสือ ไม่ต้องใช้ตัวหนังสือ..... ๕๔

ตอน ๔ ฟืนสาระขึ้นมา รักษาหลักไว้.....๕๘

สวดมนต์ไป ต้องได้ธรรมมา ๕๘

สวดมนต์ให้พอได้มาชุมนุมรวมใจพร้อมกัน ๖๑

ต้องให้ สวดธรรม มาย้าเสริมแรง แสดง-สดับธรรม

มิใช่ว่าสวดมนต์มา พาแสดง-สดับธรรมให้ล้มหาย ๖๙

เมื่อนักเทศน์ได้นักสวด มาเข้าชุด..... ๗๒

ตอน ๕ ไม่ลืมหาธยาย ไปให้ถึงมงคลที่สูงสุด ๗๔

ปากสวดมนต์ ใจคนต้องไปถึงสาธยาย..... ๗๔

ก. สาธยาย เป็นแก่นสารของการสวดมนต์ ๗๔

ข. สวดมนต์ที่ดี ขึ้นมาเป็นวิธีแสดงธรรม ๗๖

ค. ปฏิบัติธรรมด้วยสาธยาย ก้าวไปในวิถีของปัญญา..... ๗๙

ก่อนอื่นใด ฟังสวดมนต์ ที่ทำมงคลให้แก่ชีวิต..... ๘๒

ก. สวดมนต์ จะให้ได้สาธยาย หลายคนบอกไม่ไหว..... ๘๒

ข. ทำไม จะสวดปริตร ต้องสวดมงคลสูตรนำหน้า..... ๘๔

ค. ได้มงคลสูตรไว้บทเดียวนี้

ก็มีฐานมั่น ที่จะก้าวไปถึงจุดหมาย..... ๘๖

สวดมนต์

ต้องไม่ไค่นสาธยาย*

วันนี้ก็มาเยี่ยมเยียนพระ เยี่ยมเยียนโยม ตามปกติ เป็นผลสืบเนื่องจากการมาฟังปาติโมกข์ หรือมาในวันอุโบสถ คือเป็นการมาตามปกติตามพระวินัยนั่นเอง แต่ต่อไปนี้อีกาสที่จะมาคงจะน้อยลงไป เช่นคราวหน้าก็จะมาไม่ได้ คงติดอยู่ในโรงพยาบาล ก็ไม่เป็นไร มาได้เท่าไร ก็เท่านั้น เมื่อมาพบปะกัน ก็คุยกันไป

ว่าถึงกาลเวลา ที่พระสวดปาติโมกข์วันนี้ เป็นอุโบสถที่ ๔ ของฤดูหนาว หรือเหมันตฤดู หมายความว่า ฤดูหนาวที่เรานับตามจันทรคติผ่านมามากครบ ๒ เดือน วันนี้ก็คือถึงครึ่งฤดู เหมันต์เหลืออีก ๒ เดือน ต่อจากนั้นก็เข้าฤดูคิมหันต์ หรือถ้านับย่อยก็จะเข้าสู่วสันต์ คือฤดูใบไม้ผลิ แต่เรานับเอาฤดูใหญ่ จึงอยู่ในคิมหันต์ (ฤดูร้อน) ก็เอาละ นี่ก็พูดไว้เพื่อให้ระลึกถึงกาลเวลาที่คืบหน้าก้าวไป กับความเปลี่ยนแปลง

* เกร็ดความรู้ธรรม หลังปาติโมกข์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต) พูดคุณุณ อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน ๙ มกราคม ๒๕๖๓ [ขออนุโมทนา ที่งานจิตอาสาของชมรมกัลยาณธรรม ซึ่งมี ทพญ. อัจฉรา กลินสูวรรณ์ เป็นประธาน ที่ได้บำเพ็ญไวยาวัจมัยบุญกุริยา ในการถอดเสียง เป็นตัวอักษร โดยความเอื้ออำนวยการประสานงานของ พระครูประคุณสรกิจ (การุณย์ กุศลนุโท)]

เจอมันด้วยความรู้ ไม่ใช่อยู่กันแค่ความรู้สึก

โดยเฉพาะตอนนี้อยู่ในต้นเดือนมกราคม เราเพิ่งขึ้นปีใหม่กันมาไม่นาน ซึ่งได้กลายเป็นปีเก่าไป ๙ วันแล้ว และปีใหม่นี้ก็จะเก่าไปตามลำดับ เก่ามากขึ้นๆ

คนควรรู้จักกาลเวลา ไม่ลืมนองมัน เพราะกาลเวลามีความหมายสำคัญสำหรับชีวิตของคน

อย่างที่ได้อะไรไปแล้ว กาลเวลาอยู่กับชีวิตของเรา และมันก็เดินหน้าคู่เคียงไปกับทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเราทั้งหมด พูดถึงปีใหม่ที่ผ่านมานี้ ก็ชวนให้ต้องคิดพิจารณาหลายแง่ ในความคิดที่โยงมาหาธรรมะอย่างหนึ่งก็คือ ไม่ว่าเราจะเกี่ยวข้องกับอะไรว่าตามหลักพระพุทธศาสนา ก็ให้มีความรู้ ได้ความรู้ คือเกี่ยวข้องกับด้วยความรู้ ไม่ใช่อยู่แค่ความรู้สึก

อย่างเรื่องปีใหม่นี้ ดูไปแล้ว สังคมไทยของเรานี้น่าเป็นห่วงในแง่ที่ว่า ไม่ค่อยจะพบปะเจอเจอเกี่ยวข้องกับหน้าอะไร ด้วยความรู้ แต่มักจะได้แค่ความรู้สึก เอาความรู้สึกเป็นใหญ่ พอถึงปีใหม่ ก็มุ่งไปในเรื่องสนุกสนาน เอาแต่บันเทิงเริงรมย์

ด้านรู้นั้นเป็นเรื่องของความจริง เป็นเรื่องของสภาวะที่มันเป็นของมันอย่างนั้น ซึ่งเราจะต้องไปถึงเข้าถึงมัน โดยเราต้องรู้จักมัน แต่ความรู้สึกเป็นคุณค่าเป็นอาการที่เราสร้างขึ้นมาจากตัวเราเอง เป็นปฏิภิกิริยาในตัวของเราต่อการประสบสิ่งนั้นๆ หรือเรื่องนั้นๆ เป็นสัญญาณบอกแก่ตัวว่ามันดีหรือร้าย เป็นคุณหรือเป็นโทษ จะได้มีทำที่ที่จะเอาจะเฉยหรือจะหนี

แต่ความรู้สึกนั้นยังไม่แน่ ถ้ายังไม่รู้จักมัน ยังไม่ถึงความจริงของมัน คือปัญญายังไม่มา จะเป็นคุณหรือเป็นโทษ ก็ยังไม่แน่

ความรู้สึกที่เป็นกิริยาตอบสนองในทางรำเริงดีใจนั้น ก็คืออยู่ทำให้ชีวิตฟูขึ้น แต่ถ้าเป็นแค่ความรู้สึกของเราเอง ยังไม่เป็นความรู้สึกจักมัน ยังไม่ถึงความจริงของสิ่งนั้น เราก็ยังอยู่ในความมืดมัว ทำให้ผิดท่าหลงทางได้ จึงต้องให้ความรู้สึกมากกระตุ้นเตือนให้ก้าวต่อไปถึงความรู้ เอาความรู้จักู้จริงมีปัญญามาเป็นฐานให้ได้

พุทธศาสนา แปลว่าศาสนาของพุทธะ หรือศาสน์ของท่านผู้รู้ บางทีเราแปลพุทธะว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน แต่ที่จริงความรู้นั้น หละเป็นแค้น จะตื่นได้ ก็ต้องรู้ ถ้าไม่รู้ ก็ไม่เรียกว่าตื่น จะเบิกบานได้ ก็ต้องรู้ ถ้าไม่รู้ ก็อึดอั้นตันตัน มันก็ไม่เบิกบาน เมื่อรู้เข้าใจแล้ว ก็โปร่งโล่งสบาย เบิกบานได้ ตกลงตัวสำคัญอยู่ที่รู้

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอะไร ก็ให้เอาความรู้ขึ้นหน้าไว้ ให้มีความรู้ ให้ได้ความรู้ ให้มองด้วยความรู้ ปีใหม่ที่มาถึงนี้ มีเรื่องต้องรู้เยอะเลย

เอาง่ายๆ ขึ้นปีใหม่ คือ ๑ มกราคม ด้านรู้ก็ทักว่า เมืองไทยเรานี้มีวันที่ ๑ มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ตั้งแต่เมื่อไร เราหาความรู้สึกนึก ต่อไปก็จะชินกับมัน

อ้อ.. เราเพิ่งมีวันที่ ๑ มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ นี้เอง นี้ได้เท่าไรแล้ว ๗๙ ปีไซ้ใหม่ หรือประมาณนั้น ลบเอาเองก็แล้วกัน นี่คือไม่นานเลย คือเราขึ้นปีใหม่ในวันที่ ๑ มกราคมระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งสิ้นสุดในปี พ.ศ. ๒๔๘๘

แล้วก่อนนั้นล่ะ เราขึ้นปีใหม่เมื่อไร ก็บอกว่า ก่อนนั้น เมืองไทยขึ้นปีใหม่ในวันที่ ๑ เมษายน เพราะก่อนนั้นมา เราถือว่า วันที่ ๑๓ เมษายน คือวันสงกรานต์ เป็นวันขึ้นปีใหม่ แล้วในหลวง ร. ๕ ทรงจัดเข้าระบบแบบแผน ให้นำเริ่มต้นในวันที่ ๑ เมษายน

ถ้าวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ ก็คือว่าไปตามสภาวะ หมายความว่า เอาวันเวลาที่ดวงดาวคือพระอาทิตย์ย้ายราศีในวันที่ ๑๓ เมษายน ที่เป็นเหตุการณ์จริงในธรรมชาติ เป็นวันเริ่มต้นขึ้นปีใหม่ แต่ที่นี้ เพื่อจะให้คำนำถนัดอะไรต่างๆ ได้สะดวก เข้าระบบเป็นระเบียบ ก็เลยเอาวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่

ที่ว่านั้นคือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้เท่าไรแล้ว ลงเลข ๒ พอดี ปีนี้ก็ ๒๕๖๒ เริ่มต้น ๒๔๓๒ ได้กี่ปี ก็ได้ ๑๓๐ ปี ที่นี้ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ทรงจัดตั้งให้ขึ้นปีใหม่อย่างนั้นก็คือ บ้านเมืองไทย กำลังรับอารยธรรมสมัยใหม่จากตะวันตก บ้านเมืองกำลังจะรับมือรับหน้ากับประเทศตะวันตกที่เข้ามา

แล้วจากนั้นก็มาถึงสมัยนี้ที่เปลี่ยนแปลงเป็นขึ้นปีใหม่ในเดือน มกราคม อันนั้นก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่าอยู่ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

นี่แหละ พอถึงปีใหม่ แคนึกถึงปีใหม่ เราก็จะมองเห็นความเป็นไปเป็นมาของประเทศไทย ยิ่งถึงสภาพของสังคมไทยที่เป็นอยู่ มองกาลละ ก็เห็นเทศะด้วย เป็นของคู่อยู่ไปด้วยกัน เรียกว่า กาลเทศะ ให้เห็นโล่งสว่างอยู่ในปัญญา จึงจะขึ้นปีใหม่อย่างได้ประโยชน์ อย่างนี้เรียกว่าให้มีความรู้ความเข้าใจเป็นฐาน

ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องเจออะไรกับอะไร ก็มองด้วยความรู้ เข้าใจ และก้าวไปในปัญญา จะต้องตระหนักกันในข้อนี้ ไม่ใช่อยู่กันแค่ความรู้สึก แล้วก็คิดเห็นว่ไป อะไรเป็นความจริงที่แน่ ไม่รู้

ตอน ๑

รู้ไว้ก่อน กันเขว

เรื่องเก่าคำเก่า พระพุทธเจ้าสอนให้คิดใหม่ทำใหม่

พูดถึงเรื่องที่ว่าชาวพุทธจะเกี่ยวข้องกับสัมพันธจะทำอะไรๆ ก็ให้มีความรู้เข้าใจ ให้มองด้วยความรู้ ให้มีให้ได้ความรู้ ก็เลยขอพูดกว้างออกไป

ขอยกตัวอย่างสักหน่อย ที่เรียกกันว่าชาวพุทธเวลานี้ มีอะไรหลายอย่างที่ทำตามๆ กันไป ว่ากันเรื่อยเรื่อย บางทีก็ทำไปแค่ว่าตามความรู้สึก คิดได้แค่ว่าถูกความรู้สึกลากไป ถึงเวลาจะต้องมาสะกิดใจนึกว่า เอ๊ะ.. ที่เรานั้นทำนั้นนั่น เรารู้เรื่อง เราเข้าใจดีไหม

เอาง่ายที่สุด เรื่องสวดมนต์ อย่างพระมานี้ ก็มีการสวดมนต์ สวดปาติโมกข์ เอ๊ะ.. สวดมนต์นี่คืออะไร เราทำไปทำไม มีวัตถุประสงค์อะไรนะ เรารู้เราเข้าใจไหม บอกแล้วว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาของผู้รู้ ถ้าทำไปโดยไม่รู้ ว่าไปตามความรู้สึก มันก็ไม่ใช่ว่าไม่เข้าหลักแล้ว

คำว่า “สวดมนต์” นี้ มามองดูกันหน่อย ว่ากันไปแล้ว มันก็ไม่ใช่วัตถุประสงค์ของพุทธศาสนา ไม่ใช่คำพุทธแท้ด้วยซ้ำ

“มนต์” มาจากไหน? มนต์ คือมันตะ มาจากบาลีว่า “มนฺต” ใช้กันมาแต่เดิมในคัมภีร์ทั้งหลาย เป็นเรื่องของพวกพราหมณ์ พวกฤๅษี ตรงกับคำสันสกฤตว่า “มนฺตร” คือ มันตระ แล้วก็มนตร์

ว่ากันตั้งแต่ดั้งเดิม มंत्रะ คือมนตร์นี้ ในความหมายที่ ๑ ซึ่งเป็นความหมายหลัก ก็คือ คัมภีร์พระเวท ที่เรียกว่าไตรเพท

ในพระไตรปิฎกมากมายแห่ง เมื่อกล่าวถึงพราหมณ์ใหญ่โตคนสำคัญที่มาเฝ้ามาสนทนา มาโต้ตอบวาทะกับพระพุทธเจ้า จะบอกว่าพราหมณ์นั้นๆ ผู้เป็น “อชฺฌายโก มนตฺโรวิตินฺณ เวทานิ ปารคฺช...” คือ ผู้คงแก่เรียน ผู้ทรงมนตร์ะ/มนตร์ (ขรรคกถามักไขความว่าหมายถึงอาถรรพเวท แต่ก็มีคัมภีร์ที่อธิบายว่า มนต์/มนตร์ะนี้หมายถึงมูลเวท คือพระเวทดั้งเดิม ส่วนทางฝ่ายสันสกฤตก็คือตัวแท้ของพระเวท) จบไตรเพท

มนต์/มนตร์นั้น พวกพราหมณ์พวกฤษีบางที่ก็เอาไว้สาปแช่งคนอื่น แล้วก็มีมนต์ที่เป็นคำขลังศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น มนต์สะกดคน สะกดสัตว์ต่างๆ เช่นจะให้คนอ้าปากค้างพูดไม่ออก จะให้ช่างเชื่อง ให้ช่างให้เสียอยู่ได้อ่านาจ สามารถสั่งบังคับมันได้ ก็ร้ายมนต์สะกดมัน คือมีมนต์ขลังสารพัดเลย แล้วคนก็มาวุ่นอยู่กับเรื่องขลังเรื่องศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์อำนาจ ไปๆ มาๆ เมื่อไม่เอาความรู้ ไม่เอาปัญญาเป็นหลัก ก็จะไปกันเพลินไปจนหลงเข้ากระแสนของไสยศาสตร์

ที่นี้ ทำไมในพระพุทธศาสนาเราจึงมีการสวดมนต์ หรือใช้คำว่า “สวดมนต์” ด้วย นี่ก็น่าคิด

อย่างที่รู้กัน พระพุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นในชมพูทวีป ในสมัยที่ศาสนาพราหมณ์เป็นใหญ่ เรียกได้ว่าครอบงำสังคมทั้งหมด สภาพสังคม จนถึงบรรยากาศของสังคมเป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ เช่น ไม่ว่าจะไปไหน ก็มีการสวดสาชยายมนต์ มีพิธีบูชา ยัญ มีการไหว้เทพเจ้าที่มีพระพรหมเป็นใหญ่ ถ้อยคำพูดจาของผู้คนก็มีความหมายตามความเข้าใจของคนที่อยู่ในศาสนาพราหมณ์ มีอะไรต่ออะไรที่เป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ทั้งนั้น

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในสภาพอย่างที่ว่านั้น จะทำอย่างไร เราจะสอนอะไรแปลกใหม่ ก็ไม่มีศัพท์แสงถ้อยคำที่ผู้คนจะเข้าใจ แล้วจะทำอย่างไร ถึงแม้ว่าเราจะมีคำใหม่ๆ ขึ้นมา เราก็ต้องเอาศัพท์ของเขามาใช้บ้างเป็นธรรมดา แต่คำอย่างของเขาที่เราใช้นั้น มีความหมายไม่เหมือนกับของเขา เราก็ต้องค่อยๆ ชี้แจงว่า คำเดียวกับเขาที่เราใช้นี้ มีใช้หมายความอย่างของเขานะ

นอกจากนั้น บ่อยครั้ง พระพุทธเจ้าทรงใช้คำของพราหมณ์ เพื่อจะทรงสอนให้เขาเปลี่ยนความคิดความเข้าใจเสียใหม่ คือให้เลิกคิดเรื่องนั้นๆ ในความหมายเก่าของเขา แต่ให้หันมาคิดมาทำอย่างใหม่

ถ้อยคำสำคัญของพราหมณ์ ที่เป็นหลักการใหญ่ของเขา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เขาคิดใหม่ทำใหม่ เช่น ในการบูชาสัตวของพราหมณ์ เขาเอาแพะ แกะ วัว มาฆ่าบูชาสัตว โดยเฉพาะผู้ครองแผ่นดิน อย่างพระมหากษัตริย์ก็ทรงทำพิธีบูชาสัตวสำคัญ อย่างอศวเมธที่ใหญ่ยิ่ง ก็ฆ่าม้าที่เยี่ยมยอดบูชาสัตว พร้อมทั้งฆ่าสารพัดพวงไปด้วย แต่ถ้าเป็นพิธีบูชาสัตวใหญ่ๆ รongลงมา ซึ่งทำกันบ่อยหน่อย ก็ฆ่าวัว ๕๐๐ แพะ ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ ดังที่ท่านเล่าไว้บ่อยครั้งในพระไตรปิฎก

ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนเลิกบูชาสัตว ซึ่งมีเรื่องเล่าไว้มากในพระไตรปิฎก บางครั้ง พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปพบกับพราหมณ์ใหญ่ที่กำลังจะทำพิธี เช่น พราหมณ์เจ้าเมืองแห่งหนึ่ง กำลังจัดเตรียมพิธีบูชาสัตว เริ่มต้นตั้งแต่ให้จับวัว แพะ แกะ เอามาผูกกับหลักที่บูชาสัตว พระพุทธเจ้าเสด็จตรงไปหาเจ้าเมืองผู้ทำพิธีนั้น แล้วก็ทรงสนทนาด้วย

พระพุทธเจ้าตรัสบอกเขาว่า มีวิธีบูชาญัตถ์ที่ไม่ต้องทำอย่างนี้ คือไม่ต้องทำให้ข้าพาสบริวารลำบากเดือดร้อน และสัตว์ทั้งหลายก็ไม่ต้องเสียชีวิตถูกฆ่าถูกเขื่อน แต่ได้ผลดีกว่าวิธีที่มีการฆ่าแบบนี้ ซึ่งในยุคโบราณก่อนนั้นก็ให้มีมาแล้ว

เขาถามว่า มีอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ตรัสบอกให้ โดยสรุป พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนวิธีบูชาญัตถ์ ด้วยการจัดการทรัพย์สิน โดยให้ผู้ครองเมือง หรือผู้ครองแผ่นดิน จัดตั้งแผนการจัดสรรทรัพย์ โดยรวบรวมทุน แล้วก็จัดสรรแบ่งปันกระจายออกไปให้ทั่วถึงกัน แก่คนทุกหมู่เหล่าผู้ทำหน้าที่การงานการอาชีพประเภทนั้นๆ ให้ทั่ว จนถึงราษฎรยากจนทั้งแผ่นดิน ให้อยู่กันดีมีพอกินพอใช้พอใจที่จะได้ตั้งใจทำการงานอาชีพของตนๆ ต่อไป

เมื่อผู้ครองเมืองบูชาญัตถ์แบบนี้ ก็จะเกิดผลดีถึงขั้นที่เรียกว่า “บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน ให้นุตรฟ่อนบนอก”

นี่เป็นสำนวนบาลี หมายความว่า ถ้าทำพิธีบูชาญัตถ์แบบนี้ ประชาชนก็จะอยู่กันร่มเย็นเป็นสุข ถึงขั้นที่ว่า “บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน” หมายความว่า ไปไหนก็ไม่ต้องใส่กุญแจบ้าน เพราะไม่มีคนที่จะมาลักขโมย ไม่มีโจรผู้ร้าย

แล้วที่ว่า “ให้นุตรฟ่อนบนอก” ก็หมายความว่า ในบ้านในครอบครัวจะมีความสุข ถึงขั้นที่ว่าไม่ต้องห่วงกังวลหวาดกลัวภัยอะไรๆ สามารถเล่นกับลูกน้อยให้เขากระโดดโลดเต้นบนอกของพ่อแม่ คนจะมีความสุขกันอย่างนี้ นี่คือการบูชาญัตถ์ตามคติของพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ยัญแบบพราหมณ์ แต่เป็นยัญแบบพุทธ ผู้ปกครองจะต้องทำบ้านเมืองให้คนอยู่กันได้อย่างนี้

เรื่องยัญญี่ พระพุทธศาสนาสอนเยอะ เพราะว่าพวกพราหมณ์นั้นมีพิธีบูชาญทุกบ้านทุกครอบครัวและเป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่เริ่มวันใหม่กันเลย แต่ละบ้านต้องบูชาญประจำวัน ขาดไม่ได้ และมีกำหนดว่าต้องทำอย่างนั้นๆ พระพุทธเจ้าเสด็จไปถึง ก็ทรงสอนให้เลิกทำ หรือให้แก้ไขเปลี่ยนใหม่ทั้งหมด นอกจากการบูชาญ ก็ทรงยกเลิกระบบวรรณะด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ง่าย ๆ คือคำว่า “ทักษิณา” คำนี้เราก็เอาของพราหมณ์มาใช้ เป็นบาลีว่า “ทักษิณา”

ทักษิณาคือของตอบแทนที่มอบให้หรือถวายให้แก่พราหมณ์ ผู้ทำพิธีบูชาญ ถ้าพูดอย่างไม่เกรงใจ ก็คือ ค่าจ้างทำพิธีบูชาญ ที่นี้พระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงให้เลิกพิธีบูชาญ ทักษิณาก็เปลี่ยนมามีความหมายใหม่ หมายถึงสิ่งที่นำมาทำบุญ ด้วยใจศรัทธา ที่เชื่อในบุญในกรรมในธรรม ความหมายเปลี่ยนใหม่ แต่สิ่งของก็คล้ายๆ กัน คือเป็นของให้ ของถวาย

เรื่องที่ว่าความหมายเปลี่ยนไป หลักการเปลี่ยนไปอย่างนี้ มีตัวอย่างเยอะแยะทั่วไป คือ คำเก่าเขาใช้มา เราเกิดมาในสภาพการณ์อย่างนั้น ก็เอาคำของเขามาใช้ แล้วก็ค่อยๆ ให้คนเข้าใจใหม่ให้ถูกต้อง

รู้จักพุทธมนต์ไว้ พอไม่ให้กลายเป็นไสยศาสตร์

ที่นี้ก็มาดูกันในเรื่องการสวดมนต์ ที่จริงเรามีศัพท์ของเราอยู่แล้ว และแต่เดิมนั้นเราใช้คำว่า “มนต์” เพียงบางครั้งบางโอกาส โดยเป็นการใช้แบบเทียบเคียงเพื่อให้เขาเข้าใจเรื่องของเรา ด้วยคำเรียกเรื่องที่เขารู้จักคืออยู่แล้ว

บางที่เราก็ใช้คำว่ามนต์นั้น เป็นเชิงล้อคัพท์ของพราหมณ์ เพื่อให้เห็นความหมายอย่างอื่นต่างออกไป ที่ประชาชนควรเข้าใจ จะได้เลิกหลงเลิกติดอยู่กับมนต์ในความหมายอย่างเก่าของพวกพราหมณ์พวฤษี

อย่างที่ได้ออกแล้วเมื่อกี้นี้ว่า มนต์ (บาลี: มนุต) หรือมนตร์ (สันสกฤต: มนุตฺร) ตามความหมายหลักแต่เดิมมา หมายถึงพระเวท ที่เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ แล้วรองลงมาก็หมายถึงคำขลังศักดิ์สิทธิ์ ที่พวกพราหมณ์พวฤษีนั้นเอามาร่ายมาเสกมาสาชยาย ให้เกิดอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สาปแข่งคนให้ตายหรือให้เป็นไปต่างๆ บ้าง ชุบคนตายให้เป็นขึ้นมาบ้าง สะกดคนสะกดสัตว์ให้อยู่ในบังคับ ให้เป็นไปต่างๆ บ้าง

พวฤษีนั้นโกรธเกลียดใครมาๆ ก็มักสาปแข่งให้ศิระะแตกตายใน ๗ วัน พระโพธิสัตว์ก็เคยถูกสาปแข่งอย่างนั้น โดยฤษีที่มาจากรวรรณะพราหมณ์ คือพราหมณ์ที่มาบวชเป็นฤษี

ในเรื่องนั้น พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนจัญทาล ต้องการปราบมานะคือความเย่อหยิ่งถือตัวของพวกพราหมณ์ ก็ไปแกล้งฤษีพราหมณ์ แล้วก็ถูกฤษีพราหมณ์นั้นสาปแข่งว่า ให้แกต้องไปทำอย่างนั้นๆ ไม่อย่างนั้นให้ศิระะแตกใน ๗ วัน แต่พระโพธิสัตว์แก้ไขได้ ไม่เป็นไร จนในที่สุดฤษีพราหมณ์นั้นต้องยอมแพ้ อะไรอย่างนี้มีเยอะ เรื่องผจญกับพวกพราหมณ์ ลัทธิเก่านี้ มีมากมาย

ที่นี้ คำว่า มนต์, มนตร์, มันตระนี้ ดังที่ว่าแล้ว เดิมนั้นเป็นเรื่องของพราหมณ์ ไม่ใช่เป็นคำพุทธ แต่บางครั้งท่านนำมาใช้ในพระพุทศาสนาในความหมายเชิงเทียบเคียง เช่นในเรื่องของพระเถรีชื่อว่ากุนทลเกลี

พระกุนทลเกสี เป็นพระเถรสำคัญมาก เป็นมหาสาวิกาองค์หนึ่ง ท่านมีชื่อเป็นทางการว่า “พระภิกษุทกุนทลเกสา” พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในด้านวิปัสณาภิญญา คือ ตรัสรู้ฉับพลัน (คำไทยว่า “ตรัสรู้” นี้ เท่าที่ค้นได้ สมเด็จพระสังฆราชสมัยก่อน ครั้น ร.๒ อย่างน้อยถึง ร.๖ ทรงใช้สำหรับทุกบุคคลที่บรรลุมรรคผล แต่สมัยนี้จำกัดว่าให้ใช้เฉพาะพระพุทธเจ้า)

พระกุนทลเกสีเถรนี้เป็นบิดาของเศรษฐีในเมืองราชคฤห์ มีประวัติเป็นเรื่องผจญทุกข์เผชิญภัย แล้วด้วยปัญญาไวก็เอาชนะผ่านมาได้ เป็นเรื่องตื่นเต้นน่าสนใจ แต่ขอเล่ารวบรัดว่า ต่อมาท่านได้เป็นปริพาชิกาในลัทธินอก เพื่อเดินทางไปแสวงธรรมหาความจริง และเพราะเป็นคนมีปัญญาเยี่ยม ก็เที่ยวทำหาคนเก่งๆ มาตอบปัญหาโต้วาทะ จนมาเจอกับพระสารีบุตร ท่านถามปัญหามากมาย พระสารีบุตรตอบได้หมด แล้วพระสารีบุตรถามบ้าง ท่านตอบไม่ได้ และจึงถามด้วยความอยากรู้อยากเรียนว่า ที่พระสารีบุตรถามนั้นเป็นเรื่องอะไร พระสารีบุตรก็ตอบโดยใช้คำว่า “พุทธมนต์” นี่คือใช้คำว่ามนต์มาสื่อความหมายให้คนภายนอกเข้าใจถึงความสำคัญ ท่านกุนทลเกสีอยากจะเรียน จึงได้บวช และต่อมาก็ได้เป็นพระภิกษุณีสำคัญดังที่ว่า

อย่างไรก็ดี ในเรื่องของพระกุนทลเกสีเถรนี้ คำที่ใช้ยังไม่แน่ชัด คือในคัมภีร์ฉบับของพม่า ของสิงหล และฉบับอักษรโรมัน บอกว่าพระสารีบุตรตอบโดยใช้คำว่า “พุทธปัญหา” ไม่ได้ใช้คำว่า “พุทธมนต์” อย่างในฉบับของไทย ก็ไม่เป็นไร ถ้าจะให้ เป็นเรื่องที่แน่ชัดกว่านี้ ก็ต้องเอากรณีที่คนผู้เป็นพรหมณ์ชำนาญ เวทมาพบกับพระเถรอาจารย์องค์สำคัญๆ

พระสาวกองค์สำคัญๆ ของพระพุทธเจ้า ส่วนมากมาบวชโดยสลัดออกจากตระกูลพราหมณ์ เพราะในระบอบวรรณะนั้น คนที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ถือตัวว่าเป็นชนชั้นสูงสุด เป็นคนพวกเดียวที่ติดต่อกับพระพรหมผู้เป็นเจ้าได้ และเข้าถึงการศึกษาได้จริงจังเต็มที่ พราหมณ์จึงเป็นทั้งผู้มีอำนาจใหญ่โต และเป็นปัญญาชนของยุคสมัยนั้น

ในที่นี้ จะพูดถึงพราหมณ์ ๒ ท่าน ที่ได้สละความเป็นพราหมณ์ออกมาบวช และได้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ยุคหลังพุทธกาล

หลังพุทธปรินิพพาน ๒๐๐ ปี เศษ พระเจ้าอโศกได้เป็นมหาราชปกครองชมพูทวีปในยุคที่อินเดียกว้างใหญ่ไพศาลที่สุด พระองค์ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์บำรุงวัดและพระสงฆ์เต็มที แล้วก็ได้มีคนจากลัทธิภายนอก ซึ่งอยากได้ลาภมากมายเพื่อให้เป็นอยู่สุขสบาย เข้ามาบวชและเอาคำสอนที่ผิดเพี้ยนเข้ามาสั่งสอน เป็นอันตรายต่อพระพุทธศาสนา ทำให้ความรู้ความเข้าใจหลักธรรมพื้นเพื่อน พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้ทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ในการทำสังคายนา (ครั้งที่ ๓) โดยได้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธานการสังคายนานั้น

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระนี้ เดิมทีก็เกิดในวรรณะพราหมณ์ มีชื่อว่าติสสะ เป็นเด็กสมองดี จึงเรียนจบไตรเพทตั้งแต่วัยเยาว์ น้อยอายุเพียง ๑๖ ปี แล้ววันหนึ่งมีเหตุการณ์ที่ทำให้พระเถระชื่อว่าลึกลับมานั่งบนแท่นที่นั่งของเขา ติสสมาณพนั้นถือตัวนัก กลับจากบ้านของอาจารย์มาเห็นเข้า ก็โกรธมากและต่อว่า แล้วลงท้ายก็ถามกันถึงความรู้เรื่องมนต์

พระถามว่า “นี่มาณพน้อย เธอรู้มนต์บ้างไหม?” ติสสะตอบว่า “ถ้าคนอย่างข้าไม่รู้ คนอื่นที่ไหนใครจะรู้” แล้วเขาก็ยกเอาเรื่องที่ยากๆ ในไตรเพทและคัมภีร์สำคัญของพราหมณ์ขึ้นมาพูดและถามพระเถระเพื่อจะข่ม แต่พระสิดคะจะตอบได้อธิบายได้หมด เพราะท่านก็ได้เรียนจบไตรเพทมาแล้ว แถมได้ปฏิสัมภิทามีปัญญาแตกฉาน

มาณพหมดภูมิที่จะถามแล้ว พระเถระก็บอกว่า เธอถามมา มากแล้ว ฉันถามบ้างได้ไหม ขอข้อเดียวแหละ มาณพบอกว่า ก็ถามมาสิ

พระเถระถามว่า “จิตของผู้ใด เกิด ไม่ดับ จิตของผู้นั้น จักดับ จักไม่เกิด หรือว่า จิตของผู้ใด จักดับ จักไม่เกิด จิตของผู้นั้น เกิด ไม่ดับ” มาณพน้อยเมื่อก็หมดภูมิที่จะถามแล้ว คราวนี้ไม่มีภูมิที่จะตอบ คิดทางไหนก็ไปไม่ได้ ในที่สุดจึงถามว่า ที่ท่านถามมานั้น เป็นเรื่องอะไร พระตอบว่าเป็น “พุทธมนต์” มาณพถามว่า ให้ฉันได้ไหม พระตอบว่า ถ้าเธอเป็นเหมือนอย่างฉันนี้ ก็ให้ได้ (คือ ถ้าบวชเป็นพระเป็นเณรเหมือนกันแล้ว ก็จะให้)

มาณพน้อยอยากได้พุทธมนต์ ก็ไปขออนุญาตบิดามารดา ฝ่ายพราหมณ์พ่อแม่คิดว่าลูกไปบวชได้มนต์แล้ว ก็จะกลับมาบ้านเอง จึงยอมให้ไป

พระเถระให้มาณพน้อยบวชเป็นสามเณรแล้ว ก็จัดการให้ได้ฝึกได้เรียนพุทธพจน์จนถึงเวลาก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่มีความรู้เชี่ยวชาญทรงพระไตรปิฎก แล้วก็ได้เป็นพระโมคคัลลีนบุตรติสสะเถระ ที่เป็นประธานการสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้น ใน พ.ศ. ๒๓๕-๖

ในเรื่องนี้จะเห็นว่า พระเถระใช้คำว่า “พุทธมนต์” เพื่อให้มาณฑิได้ความคิดความเข้าใจและสนใจโดยเทียบเคียงกับเรื่องจำพวกไตรเพทที่เขารู้จักอยู่แล้วและเขาถือว่าสำคัญยิ่งใหญ่มาก แต่ที่จริงพุทธมนต์นั้นก็คือพุทธพจน์ หรือบทธรรมข้อธรรมทั้งหลายนี้เอง และพุทธมนต์ คือมนต์ของพระพุทธรูปนี้เป็นเรื่องสำหรับศึกษาที่จะต้องเรียนให้รู้เข้าใจด้วยปัญญา ไม่ใช่แค่เอามาจำให้แม่นยำแล้วทำให้คล้องปาก โดยไม่รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร

(คำว่า “พุทธมนต์” นี้ มีการใช้ในความหมายแบบที่เป็นมนต์ของพราหมณ์ด้วย คือหมายถึงมนต์ในคัมภีร์มหาบุรุษลักษณะที่ใช้ทำนายลักษณะของพระพุทธรูป และบุคคลสำคัญในระดับใกล้เคียง)

หลังสังคายนาเสร็จแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชทรงพอพระทัยว่าพระพุทธรูปศาสนาจะเจริญมั่นคง และควรจะให้ประเทศถิ่นดินแดนอื่นได้ประโยชน์ด้วย จึงทรงอุปถัมภ์ให้ส่งพระเป็นศาสนาทูตไปประกาศพระพุทธรูปศาสนาในดินแดนต่างๆ ๙ สาย รวมทั้งสุวรรณภูมิที่ตั้งประเทศไทยนี้ด้วย โดยเฉพาะที่ถือได้ว่าเป็นหลัก คือสายที่ ๙ สู่ลังกาทวีป ซึ่งพระหัวหน้าสาย คือพระมหินทเถระ เป็นโอรสของพระองค์เอง

สิ่งที่พระมหินทเถระนำไปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาในลังกาทวีป คือพระไตรปิฎก และอรรถกถาทั้งหลายนั้น (นำไปในตัวพระสงฆ์ ที่สมัยนั้นใช้วิธีสาธยายทรงจำไว้) ได้เป็นฐานที่มั่นคงสำคัญของพระพุทธรูปศาสนา โดยต่อมาได้จารึกเป็นตัวอักษร และหลายประเทศได้มารับเอาไป รวมทั้งรับกลับไปสู่อินเดียนั้นเดิมของพระพุทธรูปศาสนาเอง

ที่ศรีลังกานั้นแหละ ต่อมา พระราชาก็ได้ทรงส่งทูตไปทูล พระเจ้าอโศก ขออาราธนาพระสังฆมิตตาเถรีมาประดิษฐาน ภิกษุณีสงฆ์ในลังกาทวีป พระสังฆมิตตาเถรีก็คือพระราชธิดาของ พระเจ้าอโศกมหาราชเอง และพระเถรีได้นำกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ไป ปลูกไว้ที่อนุราชปุระซึ่งเป็นเมืองหลวงของศรีลังกาในสมัยนั้นด้วย และในปัจจุบัน พระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ก็ยังมียืนต้นอยู่ โดยมีชื่อว่าเป็น ต้นไม้ประวัติศาสตร์ที่มีอายุยืนยาวที่สุดในโลก

รู้จักพุทธมนต์จริง ก็จบพระพุทธศาสนา

ที่เล่าเมื่อครั้งนี้เป็นเรื่องราวในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก ซึ่งอยู่ในช่วงเวลา ๓ ศตวรรษ แรก แต่หลังจากนั้น พุทธศาสนาในอินเดียก็ประสบภัย ถูก เบียดเบียนเรื่อยมา

บอกแล้วว่าพวกพราหมณ์ถือตัวว่าเป็นวรรณะประเสริฐ สูงสุด เป็นเจ้าคัมภีร์ที่พระพรหมทรงลิขิตชีวิตคนและสังคมไว้ และ พราหมณ์ก็ได้ผลประโยชน์ทุกอย่างจากอำนาจในฐานะของตน

แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลิก ถือวรรณะ ให้เลิกบุญชายัญ ให้รู้ว่าคนมีชีวิตที่เกิดมาตามเหตุปัจจัย ของธรรมชาติ ไม่ใช่เกิดจากพระพรหมสร้าง และมนุษย์สามารถ ฝึกศึกษาพัฒนาตัวให้ดีเลิศประเสริฐได้เหนือพระพรหม นี่ก็เท่ากับ โค่นล้มพราหมณ์ลงทั้งหมด

แต่ก็พราหมณ์นั้นแหละจำนวนไม่น้อย ที่ใจดีมีปัญญา ได้ฟัง พระพุทธเจ้าแล้ว ก็เห็นตามที่พระองค์ทรงสอน และสละวรรณะ พราหมณ์ออกมาเป็นพุทธสาวกช่วยพระพุทธเจ้าสอนประชาชนให้ รู้เข้าใจความจริงและดำเนินชีวิตนำทางสังคมอย่างใหม่

เรื่องราวความเป็นไปอย่างที่ว่ามานี้ ทำให้พวกพราหมณ์ที่ยึดถือมันไม่พอใจ บ้างก็ถึงกับหาทางกำจัดพระพุทธรศาสนา

เฉพาะอย่างยิ่ง การบูชาสัตย์เป็นหลักปฏิบัติใหญ่ เป็นที่ใช้อำนาจลึทธิขาค และเป็นที่มาของผลประโยชน์มากมายของพราหมณ์ เมื่อพระพุทธรศาสนาสอนว่าการบูชาสัตย์ไม่มีผล และสอนคนให้เลิกบูชาสัตย์ พราหมณ์ก็ยิ่งผูกความแค้นเคืองอันไวจนถึงยุคหลังๆ ต่อมา พราหมณ์ใหญ่ที่ออกมาเป็นฮินดูทั้งหลาย ทั้งสายไวษณพ ที่นับถือพระวิษณุ/นารายณ์ และสายไศวะ ที่นับถือพระศิวะ/อิศวร ก็พากันพุ่งเป้ามาที่จะต้องกำจัดพระพุทธรศาสนาให้ได้

เริ่มแต่ในยุคแรก ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๑๘-๒๖๐) ที่ทรงนับถือพระพุทธรศาสนา อำนาจและอิทธิพลของพราหมณ์ยิ่งน้อยลง พระเจ้าอโศก ถึงกับทรงให้เขียนประกาศในศิลาจารึกห้ามทำการบูชาสัตย์ด้วยชีวิต ไม่ว่าจะสัตว์ใหญ่หรือชนิดไหนๆ นี่คือการทำให้พราหมณ์ช้ำใจแค้นเคืองมาก

แต่ในเวลาเดียวกัน เมื่อพระเจ้าอโศกไม่ทรงถืออภรรณะพราหมณ์ซึ่งเป็นคนชั้นสูงเจ้าคัมภีร์ก็เข้ามารับราชการเป็นใหญ่เป็นโตโดยสะดวก เหมือนรอเวลาที่เอาคืน

(เมื่ออังกฤษเข้ามาครองอินเดียเป็นอาณานิคม ก็ใช้อำนาจบังคับ ห้ามเอาคน เอาเด็ก เอาสาวพรหมจารีมาบูชาสัตย์ จนถึงรัฐบาลอินเดียสมัยปัจจุบันก็มีกฎหมายห้าม แต่ขนาดมีกฎหมายให้ลงโทษอย่างแรง ก็ยังมีการลักลอบเอาเด็กหญิงพรหมจารีไปบูชาสัตย์สังเวจเจ้าแม่กาลี นี่คือการเอาอำนาจความเชื่อแบบพราหมณ์)

เวลาผ่านมาแล้วราว ๑ ศตวรรษ ถึงรัชกาลพระเจ้าพฤหัทธน ที่เป็นนัตกาหรือนัตกาของพระเจ้าอโศกมหาราช พวกพราหมณ์ก็ได้โอกาส โดยพราหมณ์ชื่อว่าปุชยมิตร ซึ่งเข้ามารับราชการจนได้เป็นเสนาบดี ได้วางแผนปลงพระชนม์ในพิธีสวนสนาม ล้มไมริยวงศ์ของพระเจ้าอโศกลงในราว พ.ศ. ๓๕๖ แล้วพราหมณ์ปุชยมิตรก็ขึ้นเป็นราชา ตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อว่าศุงคะ

ราชาปุชยมิตรได้ริ่ฟื้นการบูชาัญญขึ้นมา โดยทำพิธีอัศวเมธ (ฆ่าม้าบูชาัญญ) อย่างยิ่งใหญ่ และทำลายพระพุทธศาสนาโดยเผาวัด กำจัดพระภิกษุสงฆ์ ถึงกับให้ค่าศิระแก่ผู้ฆ่าพระภิกษุได้ รูปละ ๑๐๐ ทินาร์

แต่ปุชยมิตรคงทำลายได้ไม่เต็มที่ เพราะแคว้นแคว้นแตกแยกออกไป บางถิ่นก็ยังบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น พญามิลินท์ หรือ เมนานเดอร์ กษัตริย์พุทธแห่งแคว้นโยนก หรือ Bactria ซึ่งครองราชย์ที่เมืองสาคละ หรือสากละ (ในปัจจุบัน) ก็เป็นองค์อุปถัมภ์สำคัญ

ต่อมาอีกราว ๗๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๑๐๕๐ เศษ ที่เมืองสาคละ นั้นแหละ กษัตริย์มิหิรกุละ (หรือ มหิรคูละ) ซึ่งเป็นชนเผ่าอันขาวหรือหุณะ ที่บุกเข้าอินเดียมาทางอิหร่านและอัฟกานิสถาน ได้ขึ้นครองราชย์ อยู่ในศาสนาพราหมณ์ โดยเป็นฮินดูนิกายไศวะ (นับถือพระศิวะ คืออิศวร) ได้ทำการร้ายตามที่พระถังซำจั๋งเขียนเอาไว้ว่า มิหิรกุละได้สั่งให้กำจัดพุทธศาสนาให้หมดสิ้นจากดินแดนของพระองค์ทุกแห่ง

แต่มิหิรกุละถูกตอบโต้โดยพระเจ้าพาลาทิตย์ กษัตริย์ราชวงศ์คุปตะ แห่งมคธ แล้วทำสงครามกัน มิหิรกุละถูกจับได้และขังไว้

ต่อมา มหิรกุละหนีได้ ไปลี้ภัยอยู่ในแคว้นกัษมีระ (แคชเมียร์) แล้วสังหารกษัตริย์กัษมีระเสีย ขึ้นเป็นกษัตริย์เอง แล้วรื้อฟื้นแผนการกำจัดพระพุทธศาสนา โดยล้มล้างพระสถูปทั้งหลาย ทำลายวัด ๑,๖๐๐ วัด สังหารพุทธศาสนิกชน ๙๐๐ โกฏิ แต่ในที่สุด ได้กระทำอหัตวินิบาตกรรม โดยใจนเข้ากองไฟ

ต่อมาอีก ๑๐๐ ปี ราว พ.ศ. ๑๑๕๐ ศาสดางกะ ซึ่งอยู่ในศาสนาพราหมณ์นั้นแหละ โดยเป็นกษัตริย์ฮินดูนิกายไศวะ เช่นเดียวกัน ครองราชย์ในแคว้นเคาฑะ ในเบงกอลปัจจุบันภาคกลาง ได้ปลงพระชนม์กษัตริย์พุทธพระนามว่าราชายวรวรรณะ แล้วทำลายพุทธศาสนาอย่างมากมาย แม้แต่เหรียญเงินตราของกษัตริย์นี้ ก็เขียนกำกับชื่อราชาไว้ว่า “ผู้ปราบพุทธศาสนา”

พระถังซัมจั๋งเขียนบันทึกไว้ว่า ศาสดางกะได้สังหารพระภิกษุในแถบกุสินารา (กุศีนคร) หมดสิ้น ทำให้สงฆ์พินาศไป และเป็นราชาที่ไปโค่นต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา และชูดรากขึ้นมาเผา กับทั้งนำเอาพระพุทธรูปออกไปจากพระวิหารทางทิศตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น นำเอาศิวลึงค์เข้าไปไว้แทน

นอกจากนี้ นักบวชไศวะที่สำคัญคือ กุมาริละ และคังกราจารย์ ก็เที่ยวสั่งสอนโจมตีพระพุทธศาสนา และไม่เท่านั้น เมื่อเดินทางไปไหน ก็พยายามชักจูงชนกษัตริย์และคนชั้นสูงที่มีอำนาจ ให้เลิกอุปถัมภ์บำรุงวัดและพระพุทธศาสนา

แล้วสุดท้าย ราว พ.ศ. ๑๗๔๙ กองทัพมุสลิมเตอร์ก ก็บุกย่ำทำลายล้างพระพุทธศาสนาหมดสิ้นจากอินเดีย

ที่เล่ามานี้ เป็นตัวอย่างให้เห็นภัยอันตราย ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสลาย

ที่นี้ก็มาดูเหตุการณ์สำคัญเมื่อใกล้ก่อนถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ จะเห็นว่าเวลานั้น ในอินเดีย พระพุทธศาสนาก็โทรมหนักแล้ว การเล่าเรียนศึกษาธรรมวินัยอ่อนกำลัง ทำได้ยาก

มีเรื่องว่า เมื่อราว พ.ศ. ๙๕๖ ที่อินเดีย ณ ถิ่นใกล้เคียงต้นมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ นั่นเอง ในบ้านพราหมณ์ครอบครัวหนึ่ง มีเด็กฉลาดเกิดขึ้น ชื่อโฆสะ

มาณพน้อยนี้เรียนจบไตรเพท เก่งกล้าในศิลปศาสตร์ทุกอย่าง และเป็นเจ้าวาทะ จึงได้เดินทางไปในคามนิคมนครราชธานีทั่วชมพูทวีป เทียวถกเถียงทางวิชาการไปทั่ว จนมาถึงวัดหนึ่ง ยังไม่พบใคร ถึงราตรีก็สาธยายคำสอนของปตัญจลี (ผู้แต่ง “โยคสุตฺร”)

พระมหาเถระที่วัดนั้นชื่อเรวัตได้ยิน ฟังแล้วก็รู้ว่าเขาเป็นคนเก่งมาก คิดว่าควรจะให้เขารู้จักธรรม จึงแกล้งพูดว่าใครหนอมา ร้องเสียงอย่างกับลา มาณพถามกลับมาว่า ท่านรู้เข้าใจ ความหมายในเสียงลาหรือ พระเถระตอบว่ารู้ มาณพจึงซักถามตามหลักวิชาของพราหมณ์ ตั้งแต่ไตรเพท พระเถระก็ตอบได้หมดเสร็จแล้วจึงขอเป็นฝ่ายถามบ้าง (ในพุทธโฆสประวัติติกา ทำยัคัมภีร์วิสุทธิมคค์ ฉบับอักษรไทย คำถามของพระเถระที่นี้ ตรงกับในเรื่องของพระโมคคัลลิตฺตบุตรติสสเถระ ในสมันตปาสาทิกา น่าจะมีความพลังเฉลออะไรสักอย่าง จึงขอเล่าพอเป็นเค้าตามคัมภีร์ศาสนวงส์) โดยถามเรื่องปรมัตถธรรมตามนัยแห่งอภิธรรมมาติกา

มาณพตอบไม่ได้ จึงถามว่าเป็นเรื่องอะไร พระเถระก็ตอบว่าเป็น “พุทธมนต์” มาณพก็อยากเรียน แล้วยก็ได้บรรพชาและอุปสมบท และศึกษาพุทธพจน์จนจบพระไตรปิฎก มีชื่อเสียงปรากฏว่าเป็นพระพุทธโฆส

พระพุทธโฆสนี้มีปรีชาสามารถมาก จึงคิดแต่งตำรา เริ่มด้วย คัมภีร์ญาณโถนทัย เสร็จแล้วก็จะแต่งอรรถกถาอภิธรรม พระอาจารย์ คือพระมหาเถระเรวัตจึงบอกให้รู้ว่า ในชมพูทวีปนี้มีเหลือแต่ พระไตรปิฎกบาลีเท่านั้นไม่มีอรรถกถาและคัมภีร์อื่นๆ แต่ในสิงหล ทวีป มีอรรถกถา ที่พระมหินทเถระจัดรวบรวมไว้ เป็นภาษาสิงหล ซึ่งยังสืบกันมา ขอให้พระพุทธโฆสไปที่สิงหลทวีปนั้น สำนวจดูแล้ว แปลกลับมาเป็นภาษามครคือภาษาบาลี ก็จักก่อเกิดประโยชน์แก่ คนทั่วโลก

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธโฆสจึงได้ลงเรือเดินทางไปยังกาทวิป เข้าไปอยู่ที่มหาวิหาร ในเมืองอนูราชปุระ และได้ขออนุญาตสังฆะ ที่นั่นในการที่จะแปลอรรถกถาภาษาสิงหลกลับมาเป็นภาษาบาลี เพื่อนำกลับไปใช้ที่ถิ่นแดนเดิมในชมพูทวีป

ทั้งนี้มีเรื่องราวยืดยาว เริ่มตั้งแต่ทดสอบความสามารถด้วยการแต่งคัมภีร์วิสุทฺธิมคค์ แล้วได้รับอนุญาตให้แปลอรรถกถา จนในที่สุดก็สำเร็จจบสิ้นตามปรารถนา และนำกลับมายังชมพูทวีป ดังที่เรามีอรรถกถาภาษาบาลีซึ่งใช้ประกอบการศึกษา พระไตรปิฎกอยู่ในบัดนี้

ขอให้เข้าใจว่า พระพุทธโฆสอาจารย์เป็นผู้เริ่มต้นยุคอรรถกถาที่กลับมีเป็นภาษาบาลีขึ้นมา ท่านได้จัดทำอรรถกถาขึ้นเป็นส่วนใหญ่ แต่ไม่ถึงกับครบบริบูรณ์ มีพระอรรถกถาจารย์รูปอื่นๆ ทำส่วนที่ยังขาดอยู่จนเสร็จสิ้น ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนั้นและ ต่อจากนั้นไม่นาน

ตอน ๒

มาตุตำนาน ของเรื่องที่เป็นตำนาน

หลักจากมนต์ มามีปริตร

ได้บอกแต่ต้นแล้วว่า มนต์ มন্ত্র มंत्रะ นี้ เป็นคำสำคัญของพวกพราหมณ์มาแต่เดิม ในความหมายหลัก เขาหมายถึงพระเวท คือคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ ที่เรียกว่าไตรเพท เฉพาะอย่างยิ่งพระเวทที่ ๔ คืออาถรรพเวท แล้วก็หมายถึงคำขลังศักดิ์สิทธิ์ ที่พวกพราหมณ์พวกฤๅษีเอามาร่ายมาเสกมาสาธยาย แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สบประสบคนให้ตายหรือให้เป็นไปต่างๆ บ้าง ชุบคนตายให้ฟื้นขึ้นมาบ้าง สะกดคนสะกดสัตว์ให้อยู่ในบังคับ ให้เป็นไปต่างๆ บ้าง

ที่นี้ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในบรรยากาศของสังคมที่พราหมณ์เป็นใหญ่ บางทีหรือบ่อยครั้งก็ต้องใช้คำของเขา แต่เราใช้คำนั้นๆ ในความหมายแบบของเรา ทำนองว่าเป็นการใช้แบบเทียบเคียงหรือล้อคำล้อความ อย่างคำว่า “มนต์” ที่เราพูดนี้ เป็นพุทธมนต์ ก็คือคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างที่ได้เล่าเรื่องตัวอย่างให้ฟังมาแล้ว นี่คือ มนต์ของพุทธไม่ใช่เป็นอย่างมนต์ของพราหมณ์

แล้วก็ให้สังเกต ในหนังสือสวดมนต์ รวมบทสวดมนต์ที่นิยมใช้กันเป็นประจำ คือเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน รวมทั้งทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ด้วยนั้น ถ้าตรวจค้นดูจะรู้ว่า คำว่า “มนต์” มีในชื่อหนังสือเท่านั้น แต่ในคำสวดหมดทั้งเล่มหนังสือนั้น ไม่มีคำว่ามนต์เลย

(ที่ว่ำนั้ นอกจากกว่าใครจะพิมพ์ให้แปลกพิเศษออกไป โดยเก็บเอาคาถามนต์ขลังข้างนอกเข้ามาใส่รวมไว้)

ถ้ามนต์ไม่ใช่เป็นชื่อเรียกคำสวดของพุทธ แล้วของพุทธจะเรียกว่าอะไร

ที่จริง นานมาแล้วก่อนมีหนังสือสวดมนต์ ตั้งแต่ในพุทธกาล ก็มีคำตรัสคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ต่อมาชาวพุทธนำมาสวดกัน โดยใช้ในลักษณะที่พอเทียบได้ในบางแง่กับมนต์ของพราหมณ์

ขอให้ดูตัวอย่าง ชีวิตพระนี้อยู่กับธรรมชาติ กลางป่า บนเขา ถึงพระจะขยันกวาดลานวัด จัดเก็บเสนาสนะสะอาดเรียบร้อย แต่ก็ยังมีโอกาสเจอจะเจอกับสัตว์ร้ายได้มาก พระจึงต้องมีจิตใจดีด้วย

ในพระไตรปิฎก (วินย.๒/๒๖/๑๑ เป็นต้น) มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง มีพระภิกษุถูกงูกัดถึงมรณภาพ คราวนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแนะนำ ให้พระภิกษุแม่เมตตาแก่ประดาญ ๔ ตระกูล และขยายไปถึงสัตว์อื่นทั้งหลายทุกอย่างด้วย พุทธพจน์ที่ตรัสคราวนี้ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นคาถา และที่เป็นความร้อยแก้ว เราก็เอามาสวดกัน เรียกชื่อว่า “ขันธปริตร”*

ทำไมจึงเรียกว่า “ปริตร” (บาลีว่า “ปริตฺต”) ในพุทธพจน์ที่ตรัสแนะนำครั้งนี้ก็มีคำว่า “ปริตฺต” คือตอนที่แม่เมตตานั้น ก็บอกกำกับไปด้วยว่า “กตา เม รกฺขา, กตา เม ปริตฺตา” (ข้าฯ ได้ทำการรักษา, ข้าได้ทำการป้องกัน) นี่คือ ปริตฺต/ปริตร แปลว่า ป้องกัน

* เรื่องนี้มีในชาดกด้วย เรียกว่า ขนฺธปริตฺตชาตก (ข.ช.๑/๒๕๕/๗๕) แต่ฉบับฉัฎฐสังคีติ-พม่า เรียกว่า ขนฺธชาตก บ้าง ขนฺธชาตก บ้าง และในพระสูตรก็มีอีก (ขง. จตุกก.๒๑/๖๗/๙๕)

การที่แม่เมตตาและการที่นำมาสวดนี้ ก็เพื่อเป็นการป้องกัน
นี่แหละ สารหรือวัตถุประสงค้อยู่ที่นี้ ก็จึงเรียกพุทธพจน์ คำสอน
คาถา ที่นำมาสวดอย่างนี้ว่า “ปริตต” เป็นไทยว่า “ปริตร” หรือ
“ปริตต์” (ส่วน “ขันธ” เป็นชื่อเฉพาะของคำสวดนี้)

ที่ว่า ปริตต/ปริตร แปลว่า ป้องกันนั้น จะเห็นว่าเมื่อก็มีคำว่า
“รักษา” คือรักษา ด้วย ที่จริง คำที่มีความหมายเหมือนๆ กัน อยู่ใน
ชุดเดียวกันนี้ มีหลายคำ เอามาใช้ได้ทั้งนั้น ที่ควรรู้คือ รักษา
อารักขา ปริตต ตาณะ ปริตตาณะ ปริตตาณา (ตาณ แปลงเป็น
“ตำนาน” ก็ได้) แปลว่า คุ่มครอง ป้องกัน รักษา

ที่นี้ ในอดีตกาลนานมานั้น ท่านผู้รู้ก็ได้เลือกพุทธพจน์คำ
สอนในที่ต่างๆ เป็นพระสูตรบ้าง เป็นชาดกบ้าง ซึ่งมีลักษณะที่เป็น
การรักษา คุ่มครอง ป้องกัน ตลอดจนช่วยให้ปลอดภัยโรคปลอดภัย
อย่างนี้ เอามาจัดเป็นปริตรชื่อนั้นๆ เพิ่มขึ้น จนมีมากหลายปริตร

บางปริตรมีตำนานเป็นเรื่องสำคัญทีเดียว ตัวคำสอนเป็น
พระสูตรมีในพระไตรปิฎก แต่เรื่องที่เล่ามาในอรรถกถา (พุทธทศ.๒.
๑๔๐) บอกว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดด้วย ตามเรื่องว่า

คราวหนึ่ง เวสาลี เมืองหลวงของแคว้นวัชชี ที่เคยมั่งคั่ง
รุ่งเรือง ได้เกิดทุพภิกขภัย ข้าวยากมากแพง และอหิวาตกโรค
ระบาด คนล้มตายมากมาย กลิ่นศพเหม็นคุ้งทั่วไปหมด พวก
อมนุษย์ก็เข้ามาวุ่นวาย ในที่สุด เจ้าลิจจวีได้ขอขณินพระพุทธรูป
เสด็จจากพระนครราชคฤห์ ข้ามฝั่งแม่น้ำคงคา มาโปรด
ชาวเมืองเวสาลี พอพระพุทธเจ้าเสด็จถึงเหยียบพระบาทลงบนฝั่ง
แม่พระคงคาฟากเมืองเวสาลี ฝนใหญ่โบกขรพรรษก็ตกลงมาเนือง
นอง พัดพาเอาศพไปกับน้ำหมดสิ้น บ้านเมืองก็สะอาดหมดจด

เมื่อเสด็จเข้าเมืองแล้ว พระพุทธเจ้าได้โปรดให้พระอานนท์ เรียบร้อยเอารัตนสูตรจากพระองค์ และถือบาตรของพระพุทธเจ้าใส่น้ำ เดินสวดรัตนสูตรนั้นเป็นปริตร พร้อมกับประพรมน้ำไปทั่วทั้งเมือง ชาวเมืองเวลาถึงก็พันโรคพันภัย คือนิสัยความสงบสุข นี่คือรัตนสูตร ได้มาเป็นรัตนปริตร

ในทำนองนี้ พระอาจารย์ปางก่อนผู้พหุสูตมีความรู้มองไปเห็นได้ทั่ว ทราบอยู่ว่า พระสูตรว่าด้วยโพชฌงค์ ๗ นั้น พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องว่าสำคัญมาก และเมื่อพระองค์และพระมหาสาวกสำคัญบางท่านอาพาธ ได้สดับขึ้นชมโพชฌงค์ ๗ นั้น ก็ได้หายจากอาพาธ ท่านก็เอาพระสูตรที่ว่าด้วยโพชฌงค์มาจัดใช้เป็นโพชฌงค์ปริตร เพื่อสวดให้คนเจ็บไข้ได้สดับจะได้หายโรคภัย ดังนี้เป็นต้น

จากการที่โบราณจารย์ได้เลือกพระสูตร พุทธพจน์ ชาดก มาใช้เป็นปริตร และนิยมสวดสืบกันมา จึงมีรายชื่อปริตรต่างๆ ปรากฏอยู่ในหลายคัมภีร์ เท่าที่พบบ่งเป็นรายชื่อ ๕ ปริตร แต่มี ๒ คัมภีร์ที่พบว่าออกไว้มากที่สุด ๔ ปริตร (ขง.ข.๒/๒๓๕; นิท.ข.๑/๓๘๖) ได้แก่ อาฏานาฎียปริตร อิติคิลิปริตร รัชคคปริตร โพชฌงค์ปริตร ชันธปริตร โมรปริตร เมตตปริตร และรัตนปริตร

นอกจากนี้ ได้พบ อังคฤติมาลปริตร ในมิลินทปัญหา ฉบับอักษรพม่า และก็พบในมิลินทปัญหา ฉบับอักษรไทย ว่า ท่านเรียกรัตนปริตร เป็น สุวัตติปริตร

ปริตรทั้งหลายนี้แหละ คือบทสวดของพุทธิกชน ที่มีลักษณะซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นคล้ายกับมนต์ของพราหมณ์ เช่น บางทีท่านเรียกโมรปริตรว่าเป็น “พุทธมนต์” (ขง.ฎ.๑/๘๖) แต่ที่จริงต่างกันมาก จะต้องตระหนักรู้ไว้ อย่างน้อยพึงเห็นความแตกต่างที่สำคัญ คือ

๑. มนต์/มนตร์ แบบของพราหมณ์ เป็นเรื่องของการแข่งด่า ทำร้าย ช่มชี่ กำจัดผู้อื่นบ้าง สะกด บังคับเพื่อเอามาบ้าง เป็นการแสดงออกของโลภะโทสะโมหะ แต่ปริตรนี้เป็นการคุ้มครองปกป้องรักษาตนและหมู่ชนให้ปลอดภัยพ้นภัยได้ความเกษมสวัสดิด้วยใจมีเมตตาการุณย์แก่ทุกฝ่ายตั้งไว้ให้นำหน้า

๒. มนต์/มนตร์ แบบเดิมอย่างพราหมณ์ เป็นการใช้การอ้างอำนาจของเทพเจ้าและอิทธิฤทธิ์ความยิ่งใหญ่ต่างๆ มาบันดาลมากำราบให้ได้ให้สำเร็จตามใจตัว (อย่างไสยศาสตร์) แต่ปริตรที่เรียกว่าเป็นพุทธมนต์นี้ใช้โดยอ้างเอาสัจจะเอาธรรมเอาคุณความดีที่ตนมีที่ประจักษ์แก่ตนเป็นพลังอำนาจ

๓. การสวดการรำยมนต์/มนตร์อย่างพราหมณ์ เป็นการแสดงออกของความรุนแรง ตามอำนาจของกิเลสเช่นโลกโกรธาธิษฐานที่เหิมโหมระดมเจ้าออกมา เท่ากับยิงพัฒนาภิเลส แต่การสวดสวดขยายปริตรที่เป็นพุทธมนต์นี้มากับการตั้งเจตนาในจิตสำนึกที่จะฝึกตนให้เจริญในธรรม เป็นการปฏิบัติในสิกขา คือเป็นส่วนของการศึกษา ที่นิยมเรียกกันว่าปฏิบัติธรรม โดยพัฒนาจิตใจให้มีเมตตาเป็นต้น ด้วยความรู้เข้าใจที่เป็นปัญญา

แต่แล้วปริตร มาอยู่ในหนังสือสวดมนต์

รายชื่อปริตรในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่ยกมาให้ดูเมื่อีกว่ามี ๕ จนถึง ๘ นั้น ก็คือคาบอกเล่าเมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐๐ นับต่อจากนั้นมาถึงเวลานี้ ผ่านมาอีกกว่า ๑๕๐๐ ปี

ระหว่างเวลาที่ยาวนานมากนี้ กว่าที่จะมาถึงเมืองไทยในปัจจุบัน การสวดพระปริตรก็ย่อมได้วิวัฒนามามากมาย ตั้งแต่ว่ามีปริตรจำนวนมากขึ้น มีความนิยมและขนบธรรมเนียมแบบแผนประเพณีต่างๆ ในการปฏิบัติกับปริตรเหล่านั้นพอกพูนขึ้น

ที่ว่านี่ก็เช่นว่า มีการนิมนต์พระไปสวดพระปริตรในโอกาสต่าง ๆ มีการจัดตั้งวางระบบระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการสวดว่าจะสวดเป็นพิธีมีลำดับอย่างไร ปริตรไหนนิยมให้สวดในงานใด จะจัดเป็นชุดในการสวดอย่างไร ชุดไหนมีปริตรใด ฯลฯ

เอาเป็นรวบรัดว่า ในเมืองไทยมาถึงปัจจุบันนี้ ได้มีการจัดปริตรรวมชุดเป็นแบบแผน โดยเฉพาะที่ใช้กันเป็นประจำลงตัว มี ๒ ชุด คือ ชุดเล็ก เรียกว่า เจ็ดตำนาน และชุดใหญ่ เรียกว่า สิบสองตำนาน

ชุดเล็ก คือ **เจ็ดตำนาน** เรียกอย่างคำบาลีว่า สัตตปริตต์ (ทางการให้เขียน “สัตตปริตร” เมื่อใช้เป็นแบบแผนในพระราชพิธี มีชื่อเป็นคำศัพท์เฉพาะว่า จุลราชปริตร คือปริตรหลวงชุดเล็ก) ได้แก่

๑. มงคลสูตร
๒. รตนปริตร (มักเรียก รตนสูตร)
๓. เมตตปริตร (มักเรียก กรณียเมตตสูตร)
- ๔/๐. ชันชปริตร
- ๕/๐. โมรปริตร
- ๖/๐. ธัชคคปริตร (มักเรียก ธัชคคสูตร)
- ๗/๐. อาฏานาฎิยปริตร
- ๐/๗. โพชฌังคปริตร มีอังคฺลิมาลปริตรนำ
(ลำดับทำยนี้ อาจเข้าแทนลำดับใดหนึ่งใน ๔-๗)

ชุดใหญ่ คือ **สิบสองตำนาน** เรียกอย่างคำบาลีว่า ทวาทสปริตต์ (ทางการให้เขียน “ทวาทสปริตร” เมื่อใช้เป็นแบบแผนในพระราชพิธี มีชื่อเป็นคำศัพท์ว่า มหาราชปริตร คือปริตรหลวงชุดใหญ่) ได้แก่

๑. มงคลสูตร
๒. รตนปริตร (มักเรียก รตนสูตร)
๓. เมตตปริตร (มักเรียก กรณียเมตตสูตร)
๔. ชันทรปริตร มี ฉัททันตปริตร ตาม
๕. โอมปริตร
๖. วัฏฏกปริตร
๗. ธัชคปริตร (มักเรียก ธัชคสูตร)
๘. อาภูนาภิวปริตร
๙. อังคลิมาลปริตร
๑๐. โพชฌังคปริตร
๑๑. อภยปริตร (มีขึ้นในยุคหลัง)
๑๒. ชยปริตร (มีขึ้นในยุคหลัง)

ขอรวบรัดอีกที โดยขอให้สังเกตแค่ ๒ อย่าง คือ

๑. ที่เรียกว่า เจ็ดตำนาน และสิบสองตำนานนั้น อธิบายกันได้ว่า แต่ละปริตรมีเรื่องราวที่เป็นมาอันให้เกิดมีปริตรนั้นๆ เป็นเรื่องหนึ่งๆ บางปริตรก็เป็นคำบอกเล่าเรื่องราวหนึ่งๆ ไปด้วยในตัว ปริตรหนึ่งก็จึงมีตำนานหนึ่งหรือเป็นตำนานหนึ่ง แล้วจึงมีชุดที่เป็นเจ็ดตำนาน เป็นสิบสองตำนานนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ดังได้บอกข้างต้นแล้วว่า คำว่าปริตต์นี้ มีคำอื่นที่มีความหมายอย่างเดียวกันว่ารักษา คุ่มครอง ป้องกัน ซึ่งบางทีมาด้วยกันเข้าชุดกัน ได้แก่ รักษา อารักษา ตาณ ตาณา ปริตตาณ ปริตตาณา ใช้แทนกัน ใช้เสริมย้ำกัน หรืออธิบายกัน (เช่น อตตปริตต์ กาทุนติ อตตโน ปริตตานิ กาทู, วมติ.ฎิ.๒/๒๙๙๐๐)

ดังนั้น เจ็ดปริตร ก็เรียกได้ว่า เจ็ดตาณ สิบสองปริตร ก็เป็นสิบสองตาณ แล้วตาณ แผลงเป็นตำนาน ก็เป็นเจ็ดตำนาน คือเจ็ดปริตร และสิบสองตำนาน คือสิบสองปริตร

๒. ขอให้สังเกตว่า ทั้งเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนานนั้น ขึ้นต้นด้วยมงคลสูตร เป็นข้อแรก คือมีมงคลสูตรนำหน้า และแปลกด้วยว่ามงคลสูตรนี้ ไม่เป็นปริตร ไม่เรียกว่าปริตร แต่เอามานำหน้าขึ้นก่อนปริตรทั้งหมดทั้งชุด และทุกชุด

ในคัมภีร์ภาษาบาลีทั้งหลาย ไม่มีที่ใดเรียกว่ามงคลปริตร ต่างจากพระสูตรอื่นๆ ซึ่งเมื่อนำมาใช้เป็นปริตร ก็เรียกเป็นปริตร เช่น รตนสูตร ก็เรียกว่ารตนปริตร

บางท่านอธิบายว่า พระสูตรใดนำมาใช้เต็มๆ สวดทั้งสูตร ก็เรียกคงเดิมว่าเป็นสูตร แต่ถ้าตัดบางส่วนมาใช้ ก็เรียกส่วนที่นำมาใช้นั้นว่าเป็นปริตรตามชื่อของพระสูตรนั้น แต่นี่ก็ต้องยกเว้นมงคลสูตร คือ มงคลสูตรนี้ ไม่ว่าจะเอามาแค่ไหน เช่นตัดส่วนเริ่มต้นออก นำมาเฉพาะส่วนที่เป็นคาถา หรือแม้แต่ตัดคาถาแรกออกไปแล้ว นำมาแค่ไหน ก็เรียกว่ามงคลสูตร ไม่เป็นอื่น

เรื่องนี้อย่างที่ว่าแล้ว ในคัมภีร์ภาษาบาลีตั้งแต่เดิม เมื่อแสดงชื่อปริตร ไม่มีมงคลปริตรในที่ไหนๆ และท่านก็ไม่ได้พูดออกชื่อมงคลสูตรในที่ที่พูดเรื่องปริตร แต่ก็มีเค้าจากการที่ท่านพูดเรื่องการสวดพระปริตรนั้นแหละ ที่ทำให้เห็นการนำมงคลสูตรเข้ามา

ในอรรถกถาที่อธิบายอาฏานาฏิยสูตรตอนหนึ่ง ท่านพูดถึงเรื่องที่ชาวบ้านนิมนต์พระไปสวดอาฏานาฏิยสูตรเป็นปริตร ซึ่งทำเป็นพิธีใหญ่ ท่านว่าไม่ควรสวดอาฏานาฏิยสูตรนั้นเป็นบทต้น แต่ให้สวดเมตตสูตร รัชคคสูตร และรัตนสูตร ก่อน พระผู้สวดปริตรพึงตั้งเมตตาจิตนำหน้าเป็นปุเรจาริก เมื่อเป็นการใหญ่ พระสงฆ์ประชุมกันกล่าวมงคลกถา (บางฉบับว่ามงคลคาถา) แล้วจึงสวดปริตร (ดู ที.ธ.๓/๑๖๑)

ตามเรื่องที่เป็นค่านี้อาจเป็นว่า การกล่าวมงคลกถาหรือมงคลคาถานั้น จะได้ปฏิบัติกันมาและถือเป็นสำคัญ และเมื่อนึกถึงมงคลกถา/มงคลคาถา ก็เป็นธรรมดาที่มงคลสูตรย่อมจะเด่นขึ้นมาหน้าหน้าทั้งหมด และก็กลายเป็นว่า การสวดพระปริตรเริ่มต้นด้วยสวดมงคลสูตรนำหน้า และมงคลสูตรก็มาเป็นบทนำของการสวดพระปริตร เรื่องนี้มีสาระสำคัญที่ควรสนใจในเชิงปฏิบัติ ซึ่งจะพูดถึงอีกข้างหน้า

เป็นอันว่า การสวดพระปริตรได้เป็นหลักยืนหรือเป็นแกนของบุญกิริยาที่เรียกว่าการสวดมนต์ เมื่อมีงานบุญ มีงานมงคลที่ไหนเมื่อไร พระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์ไป ก็สวดพระปริตรเหล่านี้เป็นอย่างเดียวกันทั่วไปหมด

แต่อีกด้านหนึ่ง แต่ไหนแต่ไรมา สืบแต่พุทธกาล ชาวพุทธ โดยเฉพาะพระสงฆ์ ก็ได้ท่องได้จำได้ทวนได้ทาน ได้สาธยายคำสอนและคำอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้ากันเรื่อยมา ทั้งในการศึกษาเล่าเรียนของตนๆ และสาธยายท่องทวนเพื่อรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น และก็มีการท่องการสาธยายอย่างเป็นทางการ ซึ่งก็เรียกว่าเป็นการสวด

แม้ว่าการท่องทวนสาธยายเพื่อรักษาพุทธพจน์จะลดถอย เพราะถือกันว่าเวลานี้มีพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นทั้งหลายจารึกเป็นตัวพิมพ์อยู่ในเล่มหนังสือเป็นต้นแล้ว แต่ผู้ที่มีฉันทะในการท่องทวนสาธยายทรงจำพุทธพจน์ไว้ ก็ยังมีอยู่บ้าง

โดยเฉพาะในวัดทั้งหลาย ก็ยังถือประเพณีที่พระสงฆ์ประชุมกันประจำวันเวลา ร่วมกันทำวัตรสวดคำบูชาคุณพระรัตนตรัย และสาธยายพุทธพจน์ ทำกันมากบ้างน้อยบ้าง แต่ก็ยังมีอยู่ทั่วไปแล้ว ในบรรยากาศอย่างนี้ ก็มีการเลือกนำเอาพระสูตรที่ถือว่าสำคัญๆ มาจัดเข้าลำดับในการสวดสาธยายเป็นประจำ ตั้งแต่ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร กระทั่งถึงมหาสติปัฏฐานสูตร

ในการนี้ท่านก็คิดโยงไปถึงงานพิธี งานมงคล งานอวมงคลต่างๆ เมื่อมองเห็นว่าพระสูตรไหน บทธรรมใด เหมาะที่จะสวดในงานไหน ในพิธีใด ก็ตกลงกันจัดเข้าไปเป็นส่วนหลักบ้าง เป็นส่วนเสริมบ้างในระบบแบบแผนของการสวดในงานพิธีนั้นๆ

แต่ส่วนที่จัดเพิ่มขึ้นมานี้ ไม่เรียกว่าเป็นปริตร เพราะมิใช่เป็นคำสวดเพื่อปกป้องรักษาคุ้มครองป้องกันอย่างในชุดที่จัดไว้แต่เดิมนั้น ก็จึงถือได้ว่าเป็นส่วนที่เสริมมงคลอย่างมงคลสูตรที่กล่าวแล้วข้างต้น หรือเป็นส่วนแห่งการเพิ่มพูนบุญกุศล

ที่นี้ บทสวดมากมาย คำสาธยายทั้งหลาย ที่ได้พูดถึงทั้งหมดนี้ เมื่อนำมาไว้ด้วยกัน หรือเรียกรวมทีเดียวทั้งหมด จะใช้คำเรียกเป็นอย่างเดียวกันว่าอย่างไร คราวนี้จะเรียกว่าปริตร ก็ไม่ครอบคลุมแล้ว (ในสมัยไม่นานมานี้ มีการพิมพ์รวมเป็นส่วนๆ เช่น เล่มนี้เป็น “เจ็ดตำนาน” เล่มนั้นเป็น “สิบสองตำนาน”) จะใช้คำเรียกรวมว่าอย่างไรดี แล้วก็ปรากฏว่าได้ใช้คำว่า “สวดมนต์” เช่นว่าเป็นบทสวดมนต์ หนังสือสวดมนต์ อย่างที่ได้อ่านกันอยู่นี้

เมื่อตกลงกันในการใช้ถ้อยคำอย่างนี้แล้ว ก็ฟังนี้ถึงกล่าวถึงฟังใช้คำว่า “มนต์” นั้น ด้วยความรู้เข้าใจเท่าทันเรื่องราวความเป็นมา และความหมายของคำ ดังที่ได้บอกเล่ามาแล้ว อย่างน้อยก็ให้ถือว่าเป็นพุทธมนต์ อย่างที่ได้ยกมาให้ดูข้างต้นนั้น

ตอน ๓

ถึงไม่รำยมนต์ ก็สาธยายธรรม

สาธยายเป็นจุดเริ่มจุดรวมงานของการปฏิบัติธรรม

ที่นี้มาศึกษาถ้อยคำกันหน่อย คำว่า “สวด” นี้เราลองมาดูคำ
พระว่าได้แก่อะไร

คำหนึ่งที่เราแปลว่าสวด คือ “สาธยาย” ไซ้ใหม่

อีกคำหนึ่ง คือ “คายนะ” หรือ “คายนา” เช่น สังคายนา =
คายนาร่วมกัน คือสวดพร้อมกัน

แล้วก็คำเดียวกัน คือ “คายนะ” นี้ ออกไปเป็น “คีตะ” เป็น
“คีติ” ซึ่งคนไทยได้ยินบ่อย อย่างสังคายนา ก็เรียกว่า “สังคีติ” แต่
โยมคงบอกว่า เอ๊ะ.. คีตะ และ คีติ ก็เป็นเพลงสิ ไซ้แล้ว สวดก็ไซ้
ร้องเพลงก็ไซ้ หรือขับร้องก็ได้ คือคำเดียวกันแปลออกมาเป็นไทย
ยกเอียงไปได้

ที่พูดนี้หมายความว่า คำว่า “สวด” ในภาษาไทยนี้เทียบ
ภาษาทางพระ เราใช้สำหรับคำบาลีสันสกฤต ๒ คำ คือ หนึ่ง
“สาธยาย” ซึ่งเราได้ยินกันบ่อย และสอง คือ “คายนา” “คีตะ” “คีติ”
“อภิคีติ” ทั้งหมดนี้แปลว่าสวดได้ทั้งนั้น อย่างพระทำวัตรค่ำ ก็มีบทที่
ขึ้นว่า หนุห มย พุทธาภิคีติ กโรมเส (มักเขียนเป็น กโรม เส) “อภิคีติ”
ก็คือบทสวดชื่นชม นกร้องเจ็ยแจ้ว ก็เป็นอภิคีตะ

แล้วยังมีอีกคำหนึ่ง คือ “ภาวะ” หรือ “ภณนะ” (จากคำกริยาว่า “ภณ”) เช่น สวดภาณยักษ์ สวดภาณพระ ภาณนี้แปลว่าคำสวดก็ได้ แล้วใช้ในเชิงกิริยาอาการ ก็เป็น ภณนะ แปลเป็นกลางๆ ว่า การกล่าว ท่านกล่าว แต่เราฟังว่าสวด อย่างพระสวดพระปริตร ก็ขึ้นว่า ปริตฺตนตฺตมภณามเส (มักเขียนเป็น ภณาม เส)

เอาละ.. เป็นอันว่า เรามองจากไทยกลับไปทางบาลีว่า “สวด” มีคำว่า สาธยาย แล้วก็มี คายนา คีตะ คีติ แล้วก็ ภณนะ ภาวะ ภาณ ก็วนกันอยู่ในนี้ รวมแล้ว สวดของไทย มักใช้กับ ๓ ศัพท์ของบาลี

เริ่มด้วย “สาธยาย” แปลว่า ท่อง แปลว่า ทวน แปลว่า ทาน ท่องก็ได้ ทวนก็ได้ ทานก็ได้ ทีนี้ คำบาลีว่าอย่างไร บาลี และสันสกฤต ต้องดูทั้งคู่

สาธยาย บาลีเรียกว่า “สัชฌายะ” ไม่ค่อยเข้ากับถิ่นไทย คนไทยไม่ใช้ แต่เราไปเอาสันสกฤต สันสกฤตว่า “สวธยายะ” ออกเสียงยากพูดลำบาก คนไทยก็ไม่ไหวอีก จะเอาอย่างไรดี

สวธยายะ นี้เอา “ยายะ” ตัวท้ายเป็น “ยาย” เป็น “สวธยาย” แล้ว ก็ยังว่ายาก จะทำอย่างไรดี เอาอย่างนี้สิ ก็ตัด “สวา” เหลือแต่ “สา” ให้ง่ายขึ้น สวธยาย ก็มาเป็น “สาธยาย” นี่ทางหนึ่งละ

แต่นั้นก็ยังไม่เต็มใจ มานึกว่า ที่ไปตัดของเขา เอา สวา เป็นสา นั้นไม่ถูกนะ แต่จะว่าสวธยาย ก็ยาก มีอีกทางหนึ่งคือแปลง “สวธ” เป็น “สังวัธ” ได้ “สังวัธยาย” ค่อยถนัดหน่อย

ตกลงว่า สวธยายของสันสกฤตนี้ ไทยเอามาใช้เป็น ๒ อย่าง อย่างสั้นว่า “สาธยาย” อย่างยาวว่า “สังวัธยาย” มีใช้ทั้งสองอย่าง แต่ที่ได้ยินบ่อยคือ “สาธยาย”

ที่นี้ ที่ว่าสาธยาย หรือสังขยาย คือ ท่อง ทวน ทานนั้น ก็เนื่องจากว่า เรามีบทมีคำมีถ้อยความที่เราศึกษาเล่าเรียน ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เช่น พุทธพจน์ เรื่องที่ครูอาจารย์สอนกำชับไว้ เราก็จึงท่อง ในเวลาที่ท่อง เราก็อำไปตามนั้น นี่คือสาธยาย หรือสังขยายะ สมัยก่อนนั้นไม่มีเครื่องบันทึกเสียง ก็ต้องสาธยาย เราว่าไปๆ จนกระทั่งจำได้ เป็นอันว่า สังขยายะ หรือสาธยายนั้น หนึ่ง ก็ท่องเพื่อให้จำได้ สาธยายเพื่อให้จำได้

ที่นี้ต่อไป เมื่อจำได้แล้ว ก็ทวน เวลานั่งอยู่คนเดียว หรืออยู่ว่างๆ เราก็เอาบทที่จำได้นั้น ซึ่งถ้าไม่ทวน ก็อาจจะลืม เราก็เอาบทนั้นมาสาธยายอีก คือว่าไปตามนั้นแหละ แต่ว่าซ้ำบทซ้ำเรื่องที่จำไว้แล้ว ก็เป็นทวน

ที่นี้ทานคืออย่างไร ก็คืออยากจะรู้ว่า ที่ท่านผู้นี้ท่องมานั้น จำมาถูกหรือเปล่า ก็ให้คนอื่นฟังเพื่อเป็นการตรวจสอบ คนอื่นที่ฟังนั้นจะต้องเป็นคนที่ไม่เผลอ อาจจะเป็นอาจารย์หรือที่ประชุม ถ้าเป็นที่ประชุม ผู้ฟังก็มาประชุมกัน เข้า.. ท่านผู้นี้สาธยายมานะ บทสวดนี้ คำสอนนี้ พระสูตรนี้ เช่นว่าเอาพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนะ ว่ามาซิ ท่านผู้นั้นว่าไป สวดไป ที่ประชุมก็ฟัง ตรงนี้ไม่ถูก คำนี้ผิด แก้เสีย อะไรวะ ก็ว่าไป จนกระทั่งที่ประชุมทั้งหมดยอมรับ จึงผ่านได้ นี่ก็สาธยาย

จะเห็นว่า สาธยายนี้สำคัญนัก มีประโยชน์มาก ใช้โดยตรงในการศึกษา เรียกได้ว่าเป็นตัวนำ เป็นแกนของการเล่าเรียน เพราะฉะนั้น ในการศึกษาสมัยก่อนจึงถือสังขยายะหรือสาธยายนี้เป็นกิจสำคัญ

เอาละ คำว่าสาธยาย เอาแค่นี้ก่อน พูดพอเป็นความรู้ ประกอบไว้ แล้วเรื่องเป็นมาอย่างไร

เดิมนั้น ความหมายที่แท้ของการสาธยายที่เรามาเรียกเป็น สวดมนต์นี่ คืออะไร การสาธยายมีความหมายและความมุ่งหมายที่แท้ว่าอย่างไร ที่เรียกกันว่าสวดมนต์นี้เดิมในพระพุทธานุศาสนาท่านใช้ทำอะไร ใช้เพื่ออะไร ตอบง่ายๆ ว่าโดยหลักใหญ่ๆ มี ๒ อย่าง

๑. เป็นวิธีการศึกษา เป็นเรื่องของการเล่าเรียน อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า การสาธยายแท้จะเป็นตัวแรกของปฏิบัติการในการศึกษาเล่าเรียน **สาธยาย** ก็คือบอกเล่า ว่าให้ตรงตามข้อมูลที่เหมาะสม ที่ได้อ่านได้พบได้เห็นได้ยินได้ฟัง ระบุบอกว่าข้อมูลไปให้ตรงให้เต็มตามลำดับ

อย่างที่ว่าแล้ว สมัยนั้นไม่มีเครื่องบันทึกเสียง เมื่อจะบอกเล่าว่าให้แม่นยำให้ตรงแท้ ก็มาเป็นท่อง นี่คือการความแม่นยำ ก็ต้องสาธยายว่าไปให้บ่อย ก็เรียกว่าท่อง จนกระทั่งจำได้แม่นยำเลย ก็คือที่เรียกว่าท่องจำนั่นเอง แล้วก็สาธยายทบทวนอีก แล้วก็มาทวนตรวจสอบกัน เป็นอันว่า ๓ ชั้น สาธยายจึงจะได้ข้อมูลแบบแผนที่แน่นนอนลงตัว

อย่างที่ว่าแล้ว สาธยายใช้ในการเล่าเรียนศึกษาเป็นขั้นที่หนึ่ง ขอให้ดูในแนวของโพชฌงค์ เราจะเรียนจะศึกษาปฏิบัติ เช่นอย่างที่เราสวดไว้ในพระสูตร เริ่มแรก เราไปฟังอาจารย์มา เริ่มต้นเราทำอะไร เราก็มีสติระลึกนึกได้ ก็คือจำคำจำความได้ จับข้อมูลมาได้ถูกต้องครบก่อน

ดั่งที่พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่าง ภิกษุไปฟังพระพุทธเจ้า หรือไปฟังอาจารย์ซึ่งเป็นพระภิกษุผู้ทรงคุณความรู้ ท่านเทศน์ท่าน แสดงธรรมให้ฟัง ตัวเองเห็นว่าเป็นหลักเป็นฐานมีความหมาย สำคัญ ก็จำมา แต่จำมาแล้ว ตัวรู้ความหมายยังไม่ชัด ก็ไปในที่ สงบหลีกเร้น ในเวลาศึกษา หลีกเร้นก็เป็นข้อปฏิบัติอันหนึ่ง

เรามาดูวิธีการศึกษาสมัยโบราณ ในพุทธกาล ท่านได้ฟัง ธรรมมาแล้วอย่างนี้ ก็หลีกเร้นเข้าไปได้ร่มไม้หรือสถานที่สงบ พอ เข้าที่แล้วก็เริ่มด้วย

ขั้นที่หนึ่ง ระลึกถึง นี่คือ **สติ** ก็ระลึกนึกถึงคำสอนคำเทศน์ที่ ฟังมาเมื่อเย็นหรือเมื่อบ่าย จากพระพุทธเจ้า หรือจากพระอาจารย์ ผู้ใหญ่ ที่ตั้งใจไว้ว่าท่านเทศน์ดี เราก็มาระลึก คือทวนความจำ นี่แหละที่ท่านว่าเข้ามาในป่าในดงไม้ แล้วสาธยาย เอาข้อมูลที่ต้องการที่จะใช้ขึ้นมาเรียงให้ครบ ให้ตรง ก็คือทวน หรือทบทวน

สติเป็นตัวสำคัญในการสาธยาย เพราะวาระลึกได้ ก็คือจับ เอาขึ้นมาได้ ก็คือต้องจำได้ นี่คือสติทั้งนั้น หยิบจับเอาขึ้นมาได้ แล้ว ก็จับยกมาจัดเข้าที่ เรียงลำดับต่อกันเชื่อมโยงให้ถูกต้องและ ให้ครบถ้วน พุดสั้นๆ ว่า แม่นข้อมูล จับคำได้ครบ จับความได้ตรง นี่คืองานของสติ

เมื่อมีสติซึ่งทำหน้าที่ได้ดี มั่นใจว่า นี่เราจำจับเอามา เรายึด ทวนได้ความชัดตรง ไม่ผิดจากที่ท่านสอน หรือได้บอกเล่า ก็ก้าวสู่ ขั้นที่สอง

ขั้นที่สอง เรียกว่า ธรรมวิจยะ หรือธรรมวิจย พุดสั้นๆ ว่าวิจย วิจย ก็คือ ใช้ปัญญา พิจารณาพื้นพื้น ตรวจสอบ สืบค้น

“วิจัย” คำโบราณว่า “เฟ้น” คือ เฟ้นหาความหมายที่แท้ เฟ้นหาสาระสำคัญ เฟ้นเอาตัวที่ตอบตรงเรื่อง คือตัวที่จะเอาไปใช้แก้ปัญหาทำประโยชน์นั้นๆ ได้ รวมทั้งไตร่ตรอง วิเคราะห์ วิจาร์ณ สืบสาวเหตุปัจจัยอะไรต่ออะไร อยู่ในวิจัยทั้งหมด

วิจัยเป็นคำสำคัญมากในพระพุทธศาสนา เป็นชื่อหนึ่งของปัญญา นี่ก็คือ หนึ่ง **สติระลึกมา** ทวนระลึกนึกถึงเรื่องหรือจับข้อมูลขึ้นมา แล้วเอาสิ่งทีระลึกด้วยสตินั้นมาเป็นตัวตั้ง สอง **เอาปัญญาวิจัย** นี่คือส่วนสำคัญที่สุดของโพชฌงค์ หลักการตรัสรู้就在这

ต่อจากนี้ก็มี วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา พวกนี้เป็นตัวร่วมงานที่จะมาทำให้กระบวนการศึกษาดำเนินไป ช่วยให้สติ และวิจัยนั้น ทำงานได้ถนัด คล่อง เต็มที่ ตั้งแต่วิริยะ ที่ทำให้งานแข็งขัน จริงจังเดินหน้า จนกระทั่งถึงอุเบกขา ที่ใจปลอดหนึ่งให้สติทำงานคล่อง และเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปตามความรู้สึก ทำให้ปัญญามองเห็นได้ชัดโล่งตรงเต็มตามเป็นจริง (อุเบกขา แปลว่าเป็นกลาง คืออย่างนี้ ไม่เข้าข้างไหน ไม่ไปตามความรู้สึก ไม่ว่าจะชอบใจ-ไม่ชอบใจ แต่มองตรง จึงได้ปัญญาแท้ ไม่ใช่หนึ่งเฉยไม่รู้เรื่องรู้ราว)

นี่ละ ก็เป็นอันว่า กระบวนการศึกษามีโพชฌงค์เป็นเนื้อตัว แต่องค์สำคัญคือนี้ คือ **สติ** ที่ได้ข้อมูลมาเก็บรักษาและเอามาใช้ โดยเอาสาธยายมาเป็นเครื่องมือทำงาน การสาธยายทำให้สติทำงานเต็มที่ ในการระลึกนึกถึงจำไว้ แล้วเราก็จะได้ใช้ **ปัญญาวิจัย** ฟันฟัน พิจารณา วิเคราะห์สืบค้นสิ่งที่เอามาตั้งไว้ให้มัน

เป็นอันว่าเข้าใจแล้ว นี่คือสัชฌายะ หรือสาธยาย ซึ่งเป็นกิจกรรมในการเล่าเรียนของแต่ละบุคคล มีการท่อง มีการทวน พวกเราเดี๋ยวนี้ก็ได้ใช้ แม้จะมีสมุดจดไว้แล้ว ถ้าในใจทวนได้แม่นยำก็แสดงว่าเก่งยิ่งกว่าจด จดก็มาเป็นตัวที่ช่วยให้แม่นยำ

นี่คือสาธยายที่ใช้ในการศึกษาของบุคคล การศึกษานี้ ก็คือ การปฏิบัติธรรม ที่ชื่อว่าโพชฌงค์ ซึ่งเป็นองค์ของการตรัสรู้

ชาวบ้านมีคิตะ พระอรหันต์ข้ามไปมีสังคิติ

ทีนี้ย้อนกลับไปหน่อย ที่บอกว่า “สวด” ใช้คำว่า คายนะ คิตะ คิตติ นั้น คนไทยอาจท้วงว่า เอ๊ะ.. นั่นมันเพลงนี้ ก็ถูก คำบาลีของท่าน ที่ว่า คิตะ-คิตติ-คายนะ นี้ จะว่าเป็นคำที่เราแปลว่าสวด ก็ได้ แปลว่า ร้องเพลง หรือขับร้อง ก็ได้ อย่าไปนึกว่าต้องแปลอย่างใดอย่างหนึ่ง

นี่เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันเล็กน้อย คือไทยเราเอา คำเหล่านี้มาใช้ แต่ไม่ได้แยกแยะความหมายว่ามีขั้นตอนหรือเป็น ระดับอย่างไร ในภาษาบาลีนั้น เขาใช้คำเดียวกัน แต่มีความหมาย แยกออกไปในต่างระดับ หมายความว่า การสวดนั้น ก็คล้ายว่า หรือจัดได้ว่าเป็นการขับร้องชนิดหนึ่ง เราอาจใช้คำว่า เป็นการ “ว่า เป็นทำนอง”

สวด ก็เป็นการว่าเป็นทำนอง ขับร้อง ก็เป็นการว่าเป็น ทำนอง ร้องเพลง ก็เป็นการว่าเป็นทำนอง แล้วมันต่างกันอย่างไร?

ดูตรงนี้ คือ พระท่านมีวินัยกำกับว่า พระจะว่าเป็นทำนองได้ แค่นั้นนะ เกินนี้ไม่ได้ ผิดวินัย คือท่านอื่นมามากนักไม่ได้ เพราะมี วินัยกำกับไว้ โดยมีพุทธบัญญัติห้าม ตามเรื่องที่ว่า (วินย.๒/๒๐/๘) พระฉัพพัคคีย์ “อายุตเคน คีตสุสเรณ ธมฺมํ คายนฺติ” สวดธรรมด้วย เสียงขับร้องที่เอื้อนยืดยาว ชาวบ้านพากันติเตียนว่า พวกพระ สมณะศากยบุตรเหล่านี้สวดธรรมด้วยเสียงขับร้องที่เอื้อนยืดยาว เหมือนอย่างที่เราเราร้องเพลง เมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงทราบ จึงได้ ทรงบัญญัติห้ามพระไม่ให้สวดอย่างนั้น

มีคำอธิบายประกอบว่า การสวดด้วยเสียงขับร้องที่เอื้อนยืด ยาวขึ้นลงสลับสับนั้น ทำให้อักขระผิดเพี้ยนเสียหาย ใจของตัวก็ มัวไปเพลิดเพลิดตามไปกับเสียง กล่อมตัวเอง ขึ้นชมตัวเอง ไม่อยู่ กับธรรมที่ตัวสวด แล้วก็เสียสมาธิ

แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สวดด้วยเสียงที่กลมกล่อม พอดีให้ถ้อยคำอักขระชัดเจนครบบริบูรณ์ไม่เสียหาย โดยทรง อนุญาตให้พระสวดสรภัญญะ (อนุชานามิ ภิกขเว สรภญญี, วินย.๒/๒๑/๙) คือ ใช้เสียงสี่อธรรม

คำว่า “สวดสรภัญญะ” นี้ คำกริยาที่ว่าสวด ก็ใช้คำว่า “ภณ” ซึ่งแปลตรงๆ ตามปกติ ก็คือ “กล่าว” นั่นเอง แต่เราพูดแบบไทยว่า สวด ดังที่ได้เคยอธิบายแล้วข้างต้น

นี่คือ พระสวดก็ว่าเป็นทำนองคล้ายอย่างจะร้องเพลงนั่นแหละ แต่ทำได้แค่ในระดับหนึ่ง อยู่ในทำนองและระดับเสียงตามที่ วินัยกำหนดไว้ หรือพูดเปลี่ยนไปอีกสำนวนหนึ่งว่า พระร้องได้แค่ สวด แต่โยมสวดได้เต็มที่ตามที่อยากร้อง

จะเห็นว่า พระก็สวดเป็นทำนอง ซึ่งสอนให้โยมสวดด้วย ก็ ไพเราะเหมือนกัน แต่ถ้าเกินจากนั้นไป เราไม่เรียกว่าสวด แต่ เรียกว่าขับร้อง กลายเป็นร้องเพลงไปเลย

ที่นี้โยมก็เข้าใจละนะว่า ในภาษาบาลีบางทีก็ใช้ศัพท์ เดียวกัน แต่ของพระก็ให้อยู่ในขอบเขตของพระวินัย ส่วนของโยมก็ มักจะว่ากันไปตามที่พอใจ

แล้วที่ว่า “สังคายนา” ก็คือ เมื่อก่อนนำเอาพุทธพจน์ที่ได้เรียนรู้อาจได้มาว่าให้กันฟัง ทบพจนตรวจทานกันให้แม่นมันจนตกลงกันได้ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าอย่างนี้ แล้วก็ลงมติว่าเอาละ แล้วก็สวดพร้อมกันอย่างที่ได้ออกกลางนั้น เพื่อจะได้จดจำกำหนดเป็นแบบไว้ แล้วต่อไปก็จะได้สวดพร้อมกันเพื่อรักษาสืบต่อกันไป อย่างนั้น ก็จะแม่นยำและคงอยู่ยั่งยืน ก็จึงเรียกว่า สังคายนา แปลว่าสวดพร้อมกัน เท่ากับลงมติแล้วว่า เอาอย่างนี้นะ จึงได้สวดพร้อมกันตั้งวางเป็นแบบไว้

สังคายนา เป็นคำยุดิที่หมายถึงว่า ลงมติว่าอย่างนี้นะ นี่คือแบบแผน แล้วก็สำหรับมตินั้นด้วยการสวดพร้อมกัน ก็คือยอมรับแล้วว่าเอาอย่างนี้ นี่คือสังคายนา หรือว่าสังคีติ ก็คืออันเดียวกัน

ก็เป็นอันว่า คายนา คีติ จนถึงสังคายนา และสังคีติ คือการว่าเป็นทำนอง ไปจนถึงขับร้อง ร้องเพลง ใครมีขอบเขตทำได้แค่ไหน ก็ว่าไปแค่นั้นๆ

สำหรับพระ มีวินัยกำกับระดับเสียงและทำนองอย่างที่ว่าแล้ว ไม่ให้เป็นการร้องเพลงอย่างคฤหัสถ์ชาวบ้าน และท่านก็จำกัดการใช้คำว่า คายนะ-คีตะ-คีติ ให้หมายถึงการร้องเพลงหรือขับร้องของชาวบ้าน ดังจะเห็นว่าในคัมภีร์ทั้งหลาย ไม่มีที่ไหนกล่าวถึงพระภิกษุว่าทำคายนะ หรือ คีตะ หรือคีติ ซึ่งถือเป็นเรื่องในขอบเขตของชาวบ้าน

แต่พระข้ามไปมีสังคายนา หรือสังคีติ ซึ่งใช้ในความหมายพิเศษอย่างที่ว่าแล้ว

คิตะ ร้องเพลงของชาวบ้าน พระกิลละ

คิตะ เพลงขับสี่บทลัทธิของพราหมณ์ พระกัณโถ

ได้บอกแต่ต้นแล้วว่า มนต์ มนตร์ มंत्रะ เป็นหลักสำคัญ แกนกลางของศาสนาพราหมณ์ คือหมายถึงตัวพระเวทดั้งเดิม จนถึงอาถรรพเวทที่เป็นท้ายสุด พระพุทธศาสนาไม่ใช้คำนี้ นอกจากใช้เชิงเทียบเคียงอย่างที่ว่าล้อคำล้อความ เช่นเรียกพุทธพจน์ว่าพุทธมนต์ อย่างที่ได้เล่าให้ฟังแล้ว

ทีนี้ เคียงคู่มากับคำว่า “มนต์” นั้น ก็มีคำว่า “คิตะ” นี้แหละ ซึ่งบอกว่า บทมนต์อันเป็นปาพจน์ (คำสอนที่เป็นหลักประธานของลัทธิ) ของพราหมณ์นั้น อันเหล่าฤาษีปางก่อนผู้ทรงไตรเพท คือ ฤาษีอัญสุกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีเวสสามิตต์ (วิศวามิตร) ฤาษียมตคคิ ฤาษีอังคีรส ฤาษีภารทวาช ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภคฺ ซึ่งเป็นผู้ผูกมนต์ บอคมนต์ ที่บัดนี้พวกพราหมณ์ ผู้ทรงไตรเพท ก็บอกเล่ากล่าวขานขับร้องกันอยู่ พวกกันขับขานตามอย่าง (อนุคายนติ, อนุคิตะ) เล่าเรียนตามกันมา ตามบทมนต์เก่านี้ ที่เหล่าฤาษีปางบรรพ์เหล่านั้นได้ขับร้องมาแล้ว (คิตะ) ผูกไว้ บอกไว้ รวบรวมไว้

ข้อความที่ว่ามานี้ อยู่ในพุทธพจน์ที่ตรัสตอบได้และทรงสอนพราหมณ์ใหญ่ๆ ในคราวเผชิญวาทะครั้งสำคัญๆ ปรากฏในพระไตรปิฎกถึง ๑๒ ครั้ง (เช่น ที.สี.๙/๓๗๐/๒๙๙) พระองค์ทรงยกความนี้ขึ้นมาตรัส เพื่อให้เขาู้เข้าใจว่าเหตุใดพระองค์จึงทรงปฏิเสธระบบความคิดความเชื่อและคำสอนของพวกพราหมณ์

ดังเช่นที่ตรัสว่า การที่เหล่าฤาษีจนถึงพวกพราหมณ์เหล่านั้นพากันกล่าวอ้างพระพรหมผู้เป็นเจ้าของนั้นอย่างนี้ ถ้าถามเหล่าฤาษีและพวกพราหมณ์เหล่านั้น ไม่ว่าท่านใด ว่าได้เคยพบเห็นประจักษ์องค์พระพรหมเป็นเจ้านั้นใหม่มา พระองค์อยู่ที่ไหน ไปมาอย่างไร ก็ไม่มีใครตอบได้ ระบบความคิดของพราหมณ์จึงเป็นเหมือนแถวคนตาบอด คนข้างท้ายก็อ้างตามคนที่ต่อมาก่อนตัวอ้างกันไป แต่ลงท้ายที่แท้แม้แต่คนหัวแถวก็ไม่ได้เห็น

(“ภควัตคีตา” คือบทเพลงของพระเป็นเจ้าของเจ้า อันเป็นคำสอนสำคัญยิ่งของฮินดู ซึ่งพระกฤษณะกล่าวในตอนเริ่มสงครามมหาภารตะ ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของคีตะนี้)

ตามที่กล่าวนี้ เห็นได้ชัดว่า “คีตะ” เป็นอาการสำแดงตัวเป็นความปรากฏตัว ของระบบการสืบสายถ่ายทอดลัทธิของศาสนาพราหมณ์ จึงเป็นธรรมดาว่าพระพุทธรศาสนาจะไม่ทำตามอย่าง แต่จะใช้วิธีที่ทำให้คนสะดุดตมมองเห็นความแตกต่างตั้งแต่แรกพบเห็น

แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว เช่นเดียวกับคำว่ามนต์ มีกรณีทีในพระพุทธรศาสนาใช้คำว่าคีตะในเชิงเทียบเคียงทำนองเลียนคำล้อความคีตะของพราหมณ์

ขอให้สังเกตว่าบทมนต์ที่เหล่าฤาษีปางก่อนขับร้องไว้ เป็น “คีตะ” และพวกพราหมณ์ก็ “อนุคาย-, อนุคิต, อนุคิตี” คือขับร้องสืบทอดต่อกันมาตามนั้น

กรณีที่จะยกมาเล่านี้ เป็นเรื่องใหญ่ในเหตุการณ์ที่เด่นดัง คือมีพราหมณ์ใหญ่ชื่อพาวรี ไปบวชเป็นชฎิลตั้งอาศรมอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวรี ในอัสสกรรัฐ มีลูกศิษย์เก่งๆ มากมาย

ต่อมา ท่านได้ข่าวว่าพระพุทธรเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว เมื่อมีโอกาส จึงจัดส่งมาณพชั้นนำ ๑๖ คนไปถามปัญหาที่มครรัฐ พระพุทธรเจ้าทรงตอบให้ทุกคนเข้าใจแจ่มแจ้ง เกิดความเลื่อมใสขอบวชทั้งหมด คำถามชุดนี้เรียกรวมว่าโสฬสปัญหา และธรรมบรรยายที่พระพุทธรเจ้าตรัสตอบชี้แจงอธิบายเรียกว่า “ปารายน” (ทางไปถึงฝั่ง)

ในमाणพ ๑๖ คนนั้น คนสุดท้ายที่ชื่อว่าปิงคิยะ เมื่อบวชเป็นภิกษุแล้ว ได้กราบทูลลาพระพุทธรเจ้าขอกลับไปส่งข่าวแก่อาจารย์เก่า คือท่านพราหมณ์พาวรี เพราะได้รับปากไว้ว่าจะกลับไปเล่าเรื่องเล่าผลให้ทราบ

พาวรีพราหมณ์พบพระปิงคิยะกลับมา ได้ต้อนรับอย่างดี และจัดที่ให้พระปิงคิยะนั่งเล่าเรื่องราวในการถามตอบปัญหาที่ได้ไปฟังไปรู้มาตลอดทั้งหมด

พระปิงคิยะพอเริ่มเล่า ก็ขึ้นต้นว่า “ปารายนมนุคายิสฺส” นี้คือใช้ภาษาของพราหมณ์ ที่พราหมณ์ด้วยกันฟังแล้วเข้าใจถึงซึ่งใจทันที ถ้าแปลตามถ้อยคำแบบพราหมณ์นั้น ก็คือบอกว่า “ข้าพเจ้าจักขับร้องปารายนธรรมบรรยาย ตาม (อย่างที่พระพุทธรเจ้าได้ขับร้องไว้)” ดังที่อรรถกถาไขคำไขความไว้ให้ว่า “ภควตา คีตัง อนุคายิสฺส” (ข้าพเจ้าจักขับร้องตาม ซึ่งธรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงขับร้องไว้แล้ว, สุตต.๒.๒/๔๕๕)

นี่คือพระปิงคิยะ แม้จะสละความเป็นพราหมณ์มาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว แต่ด้วยความที่ท่านมีความชำนาญถนัดในระบบของพราหมณ์มาเป็นอย่างดี เมื่อจะบอกความแก่ท่านผู้เป็นพราหมณ์ใหญ่ ก็จึงเรียงเรียงถ้อยคำสำนวนบอกเล่าเรื่องพุทธด้วยภาษาของพราหมณ์ ดังที่ว่านั่น ซึ่งทำให้ท่านพราหมณ์อาจารย์เก่าเข้าใจถึงธรรมบรรยายของพระพุทธรเจ้าได้ถนัดจิตถนัดใจ

แต่ว่าโดยสาระ พูดด้วยถ้อยคำสามัญ ก็คือ พระปิงคิยะบอกว่า ข้าพเจ้าจะเล่าปารายนธรรมบรรยาย ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เท่า นั้นเอง และที่ตรัสครานั้น จะมีทำนองเสียงอย่างไร เราเข้าไปไม่ถึง แต่ก็ไม่ใช่ทำนองอย่างของพราหมณ์ เพียงแต่เป็นเชิงเทียบเคียงล้อ คำล้อความดังที่ว่าแล้ว

เรื่องที่มีการใช้คำจำพวก “-คายน-” “-คิต-” “-คิติ-” ในเชิง เทียบเคียงเลียนคำล้อความของพราหมณ์อย่างนี้ มีอีกไม่มากนัก เป็นเรื่องของกรที่พระพุทธเจ้าทรงเผชิญและผจญพราหมณ์ เช่นที่ตรัสคำว่า “คาถาภิกษิต” ซึ่งก็ฟังเข้าใจตามนัยที่พูดไปแล้ว*

ที่นี้ก็มาถึงคำสำคัญคุมท้าย คือ สังคายนา และสังคิติ ซึ่งเป็นคำที่ใช้ในความหมายพิเศษ ที่ว่าสวดพร้อมกันเป็นการแสดงความยอมรับเป็นมติอันหนึ่งอันเดียวกัน อย่างเรื่องที่ว่า หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๓ เดือน พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์มาประชุมกัน โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธานและซักถาม ฟังพระอานนท์และพระอุบาลี วิสัชนา บอกเล่า สาธยายพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนแสดงไว้ บัญญัติไว้ เมื่อตรวจสอบ ทวนทานจบ ยอมรับกันแล้ว ที่ประชุมทั้งหมดก็สวดคำความที่ยอมรับแล้วนั้นพร้อมกัน เรียกว่าสังคายนา คือร้อยเรียงรวมไว้ โดยถือเป็นการตั้งเป็นแบบแผนที่ยุติแล้ว เป็นการสาธยายพร้อมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวของที่ประชุมทั้งหมด แต่จะสวดว่าเป็นทำนองเสียงอย่างไรที่สมควรแก่พระสงฆ์นั้น ไม่อาจทราบแน่นอนได้

* การเจ็ดนำคำว่า มุทคิติ อนุคิติ สังคิติ มาใช้ในการอธิบายธรรม ฟังดูในคัมภีร์ เนติปกรณ์

กว่าจะเป็นสังคีติได้ ก็สาธยายกันແ່นแล้ว

๒. ในเรื่องการสาธยายที่ใช้ในวงกว้าง คือ การรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ขอบุุดเพิ่มเติมอีกนิดหน่อย

บอกแล้วว่า ในสมัยก่อนโน้น ยังไม่มีเครื่องบันทึกเสียง และโรงพิมพ์ก็ยังไม่มื ต้องยอมรับว่าความถูกต้องແ່นย่ำเพียงตรงของข้อมูล เป็นฐานเป็นจุดเริ่มสำคัญที่สุด ทำอย่างไรจะมีข้อมูลที่ແ່นที่แท้ไว้ใช้ไว้ศึกษา ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระภิกษุแต่ละรูปจึงท่องจำกันจนชำนาญ คือมีการสาธยายกันจนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ซึ่งกลายเป็นการฝึกความจำไปในตัว

อย่างที่เราจะเห็นได้ชัดว่า คนเรานี้ที่จริงมีความสามารถในการจำมากกว่าที่หลายคนคิดว่าจะเป็นไปได้ เช่นเวลานี้มีพระพม่าสืบต่อกันมาไม่ขาด ที่จำพระไตรปิฎกได้ทั้งหมด เป็นหมื่นๆ หน้า

ในพุทธกาลนั้น พระภิกษุแต่ละรูปคอยตามข่าวว่า วันนี้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเรื่องอะไร ถ้าตัวไม่ได้ไปฟังเอง ก็จะถามองค์ที่ไปฟังมาว่า วันนี้พระพุทธเจ้าเทศน์อะไร เข้า.. ท่านว่ามาให้ฟังซิ องค์ที่ถูกถามก็สาธยายให้ฟัง องค์ที่ถาม ฟังแล้ว ก็สาธยายเพื่อให้แน่ใจว่าตนได้พระเทศนานั้น ที่จะได้นำไปศึกษา

นี่คือ การสาธยายจึงสำคัญมาก เพราะจะได้แน่ใจว่า หนึ่ง ตัวเองได้สิ่งที่ฟังมา สอง แล้วก็มาบอกคนอื่นได้ถูกต้อง ต้องบอกให้ตรงนะ เดียวกลายเป็นบอกผิดไป ถ้าบอกผิดไป ถือว่าเสียหายมาก จะกลายเป็นคู่พระพุทธเจ้า หรือทำให้เกิดสังฆกรรมปฏิรูป จึงต้องสาธยายให้ແ່น ให้ตรง

โดยเฉพาะพระที่เป็นครูอาจารย์จะติดตามพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าเป็นพิเศษ เพื่อว่า เวลาพบปะสนทนากลูกศิษย์ ก็จะได้บอกเล่าพระธรรมเทศนานั้นให้ได้ทั่วกัน ในพุทธกาลจึงสืบต่อพระพุทธศาสนากันมาได้อย่างดี ทั้งที่ไม่มีเครื่องมือสื่อสารอย่างปัจจุบัน

ในบรรยากาศของพุทธกาลอย่างที่ว่านั้น พระภิกษุทั้งหลายจึงมีการฟัง มีการสาธยายเป็นเรื่องของชีวิตประจำวันอย่างที่ว่าแล้ว เรื่องที่ได้แล้ว ท่านก็สาธยายทบทวนไว้ เรื่องใหม่ก็เพิ่มมาเรื่อย จึงเป็นธรรมดาว่ามีพระเถระมากมายที่รักษาคือจำพุทธพจน์จำพระสูตรไว้ได้มากมายเท่ากับชีวิตในพระศาสนาของตัวท่าน บางองค์ก็จำได้แทบจบแทบครบทั้งหมด

ในปัจจุบันนี้ก็ยังสามารถเห็นว่าในเมืองพม่าหรือเมียนมาร์ ยังมีคล้ายเป็นประเพณีให้มีพระที่มีตำแหน่งเป็นติปิฎกธร คือผู้ทรงพระไตรปิฎก และบางที่ยังมีอยู่พร้อมกันหลายองค์ด้วย แต่ละองค์ท่องจำพระไตรปิฎกได้หมดทั้ง ๒๐,๐๐๐ กว่าหน้า โดยมีการสอบตามที่จะจัด แสดงว่าพระไตรปิฎกเป็นเหมือนๆ หน้านี้นคนเดียวจำได้ และมีจริงเป็นจริงอยู่ในปัจจุบัน

ในสมัยพุทธกาล ก็มีเป็นปกติอย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ พระแต่ละรูปถือเป็นหน้าที่หรือเป็นเรื่องชีวิตประจำวันของตัวเอง ที่จะต้องตามรู้ตามฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ให้ทันกับพระธรรมวินัยที่เวลานั้นยังมีเพิ่มเติมอยู่เรื่อยแทบทุกเวลา พุดเทียบคำสัจนี้ว่าไม่ให้ตกข่าว ทั้งตัวเองก็อยากรู้ อย่างพระปุณฺณก็ว่าต้องให้ทันพวก ไปฟังมาแล้ว พอได้โอกาส ก็ปลีกตัวไปเข้าที่สงบหลีกเร้น แล้วก็มีสติทำการสาธยาย แล้วก็พินิจพิจารณาวิจยไป ให้เกิดให้เจริญปัญญา ก็เป็นการศึกษา และนี่ก็คือการปฏิบัติธรรม

ที่นี้ต่อมาพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จะทำอย่างไร
อย่างที่เราคุ้นดีแล้ว พระมหากัสสปะก็ชวนบรรดาพระอรหันตเถระ
ที่มาพร้อมกันมากที่สุดในคราวถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ให้
มาประชุมกันรวบรวมพระธรรมวินัย พุดง่ายๆ ว่าคำสั่งสอนทั้งหมด
ของพระพุทธเจ้า ที่ได้ยอมรับยืนยันพร้อมกันแล้ว รักษาไว้เป็น
หลักสืบไป

ที่นี้ก็เลือกได้พระอานนท์ ที่เป็นพระอุปัฏฐากประจำพระองค์
ของพระพุทธเจ้า ซึ่งจำพระสูตร พระพุทธธรรมเทศนาไว้ได้มาก
ที่สุดแม่นยำที่สุด ให้ทำหน้าที่วิสัชนาพระสูตร ที่จริงองค์อื่นก็จำกันได้
มากมาย องค์อื่นก็เท่ากับเป็นผู้สอบทาน คือมาตรวจสอบคำของ
พระอานนท์ แล้วพระอุบาลีผู้เป็นเอตทัคคะในบรรดาภิกษุผู้ทรง
พระวินัย (วินัยธร) ก็ได้ทำหน้าที่วิสัชนาพระวินัย

เมื่อเข้าที่ประชุมแล้ว พระมหากัสสปะ องค์ประธาน ก็ทำ
หน้าที่ปุจฉา คือถามพระอุบาลีจนจบเรื่องพระวินัยแล้ว ก็ถามพระ
อานนท์จนจบพระสูตร จบทั้ง ๕ นิกาย ก็สาธยายให้ได้บันทึกคือ
จำกันไว้ เช่นว่า พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จประทับที่นั่น มีเรื่องนี้ๆ
เกิดขึ้น ได้บัญญัติวินัยข้อนี้ว่าอย่างนี้ หรือได้ตรัสแสดงธรรมว่า
อย่างนี้ ท่านผู้อยู่ในที่ประชุมนั้นก็รู้มาคร่าวเดียวกันบ้าง ต่างคร่าว
กันบ้าง บางองค์ก็รู้มาก บางองค์ก็รู้น้อย บางองค์ก็รู้เรื่องทีนั้น บาง
องค์ก็รู้เรื่องทีนี้ ก็ได้ตรวจสอบพระอุบาลี และพระอานนท์ไปด้วย
ว่าตรงกันไหม

จนกระทั่งในที่สุด เมื่อยอมรับร่วมกัน โดยทวนทานกันแล้ว
ยอมรับตกลงเป็นมติที่ลงกันแล้ว ก็ตั้งเป็นแบบไว้สืบต่อไป ด้วย
การสวดพร้อมกัน เรียกว่า “สังคายนา”

หลังจากสังคายนา ถือว่ามีพระธรรมวินัยกันครบถ้วนเท่านี้แล้ว ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ของพระทุกรูปที่จะรักษาไว้ ทั้งเพื่อถือและใช้เป็นหลัก เช่นในการตัดสินวินิจฉัยเรื่องพระธรรมวินัย แล้วก็ใช้เพื่อการศึกษา การสั่งสอนเผยแพร่ทุกอย่าง

ทีนี้ การที่จะรักษาไว้ได้ วิธีการก็คือสาธยายอย่างที่ว่ามาแล้ว ตั้งแต่การสาธยายเป็นส่วนตัวของแต่ละบุคคล และที่เป็นของกลางก็คือการประชุมหรือชุมนุมกันสาธยายพร้อมกันเป็นหมู่เป็นคณะ ที่เรียกว่า “คณสาธยาย”

คณสาธยาย คือการสาธยายพร้อมกัน สวดพร้อมกันนี้แหละ ที่เป็นหลักในการรักษาพระธรรมวินัยสืบกันมา ท่านทำมาเหมือนกับแบ่งงานแบ่งหน้าที่กัน จะเรียกว่าจัดหน้าที่ให้ก็ได้

นี่ก็คือ พุทธพจน์ หรือเรียกรวมๆ ว่าพระไตรปิฎกนี่ แบ่งเป็นหมวดๆ เรียกว่า ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย ขุททกนิกาย ก็จัดแบ่งภาระกันไป พระเถระองค์นี้เชี่ยวชาญในทีฆนิกาย ก็เป็นหัวหน้า แล้วก็มิได้มีลูกศิษย์จำนวนมากมารวมกันเป็นคณะใหญ่ นอกจากศึกษาให้รู้ชำนาญในทีฆนิกายนั้นแล้ว ก็พร้อมกันสาธยายทีฆนิกายนั้นเป็นประจำ เพื่อรักษาไว้ให้มั่นใจ ก็รวมเรียกคณะนี้ว่า ทีฆภาณกา

นี่เห็นไหม ทีนี้ใช้คำว่า “ภาณ” อย่างที่บอกเมื่อที่ว่าสวดบางทีก็ใช้คำว่า “ภาณ” ทีนี้ ทีฆภาณกา ก็แปลว่า เป็นพระพวกที่สวดทีฆนิกาย และอย่างที่ว่าแล้ว ที่ว่าสวด ไม่ใช่หมายความว่าสวดเฉยๆ ต้องถึงขั้นเป็นผู้เชี่ยวชาญในทีฆนิกายนั้นเลยทีเดียว หมายความว่า รู้ความหมาย รู้คำสอนในทีฆนิกายนั้น อธิบายได้ด้วย แล้วก็มิหน้าที่จ้ะรักษาไว้ให้แก่ส่วนรวมทั้งหมดด้วย

ต่อจากที่สมาณกา ก็มีภาณกาคณะอื่นๆ ทั้งมัชฌิมภาณกา สังยุตตภาณกา อังคุตตรภาณกา ชุททกภาณกา แม้กระทั่งชาตภาณกา ธรรมบทภาณกา ตลอดจนขันธกภาณกาทางด้านพระวินัย และนักอภิธรรมก็เป็นอาภิธัมมิกา

นี่ก็คือว่า เมื่อได้ผลมติจากการสวดพร้อมกันใน “สังคายนา” แล้ว ก็เอามารักษาสืบทอดด้วยการสวดพร้อมกัน โดยสาธยายเป็นหมู่ หรือประชุมกันทำ “คณสาธยาย”

จากการที่แต่ละองค์สาธยายของตนๆ แล้ว ๑๐ องค์ ๑๐๐ องค์ ก็มาสาธยายพร้อมกันเป็นคณสาธยาย เหมือนพระสวดมนต์นี้ เมื่อเป็นคณะสวดพร้อมกัน องค์ไหนๆ ก็สวดผิดไม่ได้ เพราะถ้าผิดตัวเดียว ก็ขัดกับพวก แล้วไปไม่ได้

เพราะฉะนั้น วิธีสวดพร้อมกันนี้ จึงถือเป็นสำคัญในการที่จะรักษาคำสอนให้คงทนอยู่ได้แม่นยำ ขอให้ดู อย่างของพราหมณ์นั่น เขาสวดกันมาตั้งแต่ยุคพระเวท ๒-๓-๔-๕ พันปี จนเดี๋ยวนี้ พวกฝรั่งที่เขียนตำราเรื่องของอินเดีย ก็ยอมรับว่า พวกฤๅษี ท่องจำทรงจำพระเวทไว้อย่างเดิมเลย ไม่มีเปลี่ยนแปลงไม่มีผิดพลาด ของพุทธเรา นี้ ก็ต้องมีคณสาธยายไว้ การที่ว่า พระที่สมาณกาก็สวดที่สมาณิกาย มัชฌิมภาณกาก็สวดมัชฌิมนิกาย อะไรวางนี้ จัดเป็นพวกๆ ไป ก็รักษาพุทธพจน์ไว้ได้

เป็นอันว่า การสาธยายนี้ หนึ่ง ใช้ในการศึกษาในส่วนของแต่ละบุคคล สอง ใช้ในการรักษาพุทธพจน์คำสอนของพระพุทธเจ้า โดยกลุ่มโดยหมู่ที่ใช้วิธีคณสาธยาย คือสวดพร้อมกัน และนั่นก็เป็นแบบแผนสืบมา ที่ทำให้เราได้มีการสวดมนต์ทั้งส่วนตน และเป็นกลุ่มเป็นหมู่ในปัจจุบันนี้ จะเรียกว่าเป็นต้นทางก็ได้

แต่ที่นี้ ระบบการปฏิบัติของเราเวลานี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว เราไม่ค่อยใช้สาธยายในการเรียนส่วนตัว และก็ไม่ได้ใช้คนสาธยายในการรักษาคำสอน เราบอกว่ามีคัมภีร์พระไตรปิฎกจารึกไว้แล้ว พิมพ์เป็นเล่มแล้ว มีแม้กระทั่งที่เป็นดิจิทัล เพราะฉะนั้น เราก็จึงละเลย ไม่ใช้วิธีสาธยาย ซึ่งก็ทำท่าจะค่อยๆ เลื่อนหายไป แล้วเราก็เหลือแต่การสวดมนต์

แต่แล้วก็เข้าทำนองเดียวกันอีก เราสวดมนต์ไปสวดมนต์มา เราก็ลืมความหมายเดิมที่ว่า ท่านให้สวดมนต์เพื่อจะได้สาธยายคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วเราจะได้อะไรจากการพิจารณาคำสอนของพระองค์ ให้ได้ศึกษาและนำไปใช้ไปปฏิบัติ เออ.. พระพุทธเจ้าสอนไว้แบบนี้ เราเอามาสวดมาสาธยาย ก็ดูสิว่าเราเข้าใจความหมายดีไหม และเราจะเอาไปใช้ไปปฏิบัติอย่างไร อย่างนี้จึงจะเรียกว่า ตรงตามความหมายเดิมของการสวดสาธยาย

แต่ตอนนี้เราสวดกันไปอย่างนั้นเอง ใช้ใหม่ ก็สวดไปเพลินๆ แล้วบางทีก็เคลิบเคลิ้ม เลยจะกลายเป็นกลุ่มตัวเองหรือกลุ่มกันเอง จะว่าเจริญสมาธิก็ไม่ใช่ แต่คือเขวออกไปแล้ว ที่ได้ก็คืออาจจะหลับไปเลย แล้วเราก็อาจจะบอกว่า นี่ก็เป็นการใช้ประโยชน์ได้อย่างหนึ่ง คือช่วยให้นอนหลับ

แต่อย่าพอใจแค่นั้น ควรจะพากันไปให้เข้าถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วอีกชั้นหนึ่งคือรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น สาธยายที่ใช้ในการศึกษานี้ อย่าลืม อย่าทิ้ง แม้มีคำสอน มีคัมภีร์ มีการพิมพ์แล้ว เราก็เอาสาธยายมาใช้เป็นประโยชน์ได้ต่อไป

ตัวหนังสือก็เขียนกันได้ ทำไม่ไม่เอามาใช้

ที่นี้ก็มีคำถามแทรกเข้ามาว่า เอ้อ.. สมัยก่อนนี้ที่บอกว่าในพุทธกาลเขียนโดยใช้ความจำ ด้วยการสาธยายท่องเอา นี่หมายความว่า สมัยนั้นไม่มีการเขียนหรืออย่างไร ก็เลยเอาเรื่องนี้มาคุยมาบอกกันไว้หน่อย

ก็ตอบสั้นๆ ก่อนว่า มีแล้ว ในสมัยพุทธกาลก็มีการเขียนหนังสือ

ก็ถามอีกว่า อ้าว.. แล้วทำไมจึงไม่ใช้วิธีเขียน ทำไมจึงไม่จารึกพุทธพจน์ไว้ด้วยการเขียนล่ะ

อันนี้ก็จะเล่าให้ฟัง ง่ายๆ อย่างในวินัยปิฎก มีสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุถือเอาทรัพย์ที่เขาไม่ได้ให้ ตั้งแต่ห้ามาสก คือบาทหนึ่งขึ้นไป ต้องอาบัติปาราชิก ในวินัยปิฎก ตอนนั้น ก็พูดถึงเรื่องโจรขโมยต่างๆ แล้วต่อมาในตอนอื่น ก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบวชด้วย คือ คนที่ไปลักขโมย ที่เรียกว่าโจรนั้น ก็มีพุทธบัญญัติไม่ให้พระบวชให้โจร

โจรนี้มีหลายระดับ โจรอย่างองคุลิมาล เขาเรียกว่าโจรถือธง หมายความว่า เป็นโจรที่ใหญ่จริงๆ เรียกว่า มีธงนำเลยทีเดียว

ที่นี้โจรอีกพวกหนึ่ง เรียกว่า “ลิจฉิตกโจร” ลิจฉิตแปลว่าเขียนใหม่ ภาษาบาลีว่า “ลิจฉิตโก โจโร” แปลว่า โจรที่มีหมายจับ คือหมายจับของพระราชา ท่านอธิบายว่า โจรพวกนี้ พระราชาทรงออกหมายไว้ ในหมายนั้นจะเขียนว่า โจรคนนี้ชื่อนี้ ใครเจอที่ไหน ก็ให้ฆ่าเสียที่นั่น หรือว่า โจรผู้นี้ ใครเจอที่ไหน ก็ให้จับตัวไว้ อะไรอย่างนี้ นี่เรียกว่ามีหมายของพระราชา เป็นลิจฉิตโก โจโร ก็แสดงว่า สมัยนั้นมีการเขียนหนังสือแล้ว

อ้าว.. ก็เมื่อมีตัวหนังสือ มีการเขียนหนังสือแล้ว ทำไมจึงไม่ใช้ในการเล่าเรียน ต้องเข้าใจว่า การเขียนสมัยนั้นนะ มันไม่เหมือนพิมพ์

ในการพิมพ์นี้ เราตรวจให้ถูกต้องแน่ใจดีแล้วครั้งเดียว แล้วก็พิมพ์ออกไปเท่าไรๆ เป็นพันเป็นหมื่นเป็นแสนฉบับ มันก็เหมือนกันหมด ถ้าตรวจแน่นอนทีเดียวแล้ว ก็ไว้ใจได้ แน่ใจว่าเป็นแบบแผน

ที่นี้ในสมัยพุทธกาลนั้น คนเขียนโดยไม่มีเครื่องพิมพ์ การเขียนก็เป็นเรื่องส่วนตัว ใครมีความรู้แค่ไหน เข้าใจถูกต้องไหม จำไว้ได้แม่นยำหรือผิดพลาด หรือแม้แต่ถ้อยคำภาษา เขามีความเข้าใจภาษาถูกต้องไหม บางคนเขียนอักษรจะบอกคำสอน แต่ตัว ก ข คง บางทีก็สะกดไม่ถูก ทำให้คนที่อ่านเข้าใจผิด

เพราะฉะนั้นท่านจึงถือว่า การเขียนนี้ไว้ใจไม่ได้ ในสมัยก่อนเมื่อยังไม่มีพิมพ์ ถือว่าการเขียนใช้เป็นทางการหรือเอาจริงจังไม่ได้ ให้เป็นเรื่องของการใช้ส่วนตัว เช่น อยากจะเรียนอะไร ทบทวนเขียนอะไร ก็เขียนเฉพาะตัว เราไปเห็นใครเขียนอะไรไว้บอกอะไรไว้ เชื่อได้ที่ไหนละ เราไม่รู้ว่าคนเขียนนี้มีความรู้จริงหรือเปล่า ไว้ใจได้หรือเปล่า เพราะฉะนั้นในเรื่องสำคัญ เรื่องจริงจัง เขาไม่เอาเลย เขาต้องใช้วิธีทรงจำ เพราะมันจะมีแบบให้แม่นยำเดี่ยวจะเล่าต่อ

ที่นี้แทรกเข้ามา คือว่า การใช้วิธีเขียนในสมัยก่อนนี้ มันเข้าคติที่บอกในเรื่องตำรายาวว่า “ลอกสามทีกินตาย” เคยได้ยินไหม เอ๊ะ.. ลอกก็ทีกินตายนะ อันนี้ชักจำไม่แม่นยำแล้ว เขาเป็นว่า จะลอกสามทีกินตาย หรือลอกเจ็ดทีกินตาย หรือก็ทีก็แล้วแต่ ก็คือว่าคัดลอกต่อๆ กันไป พอเอาไปทำยากิน แทนที่จะโรคหาย คนก็เลยตาย

ยกตัวอย่างเรื่องหนึ่ง มีตำรายาบอกว่า “ลูกประจำดีควาย รากขี้กาแดง” ทีนี้ คนที่มาคัดลอกไปไม่มีความรู้ว่าต้นไม้ที่เป็นตัวยาคือต้นอะไร ก็ได้แต่ลอกตัวหนังสือไปตามนั้น แต่เพราะว่าไม่รู้จักของจริง ไม่มีความรู้ ก็นึกเอาตามความรู้สึกความเข้าใจของตัวเอง ก็เขียนแยกวรรคผิด หรือแยกวรรคไม่ผิด แต่เขียนติดกันเป็นพืดไปเลย คนอ่านไม่รู้จั๊กของจริง ก็แยกวรรคไม่ถูก

ทีนี้ ลูกประจำดีควาย รากขี้กาแดง ก็มาแยกเอาสิ ลูกประจำเออ.. ไซ้แล้ว ลูกประจำ ได้ตัวยาค้างแล้ว ดีควาย เออ.. ดีควาย ก็ได้แล้ว ดีควายไปเอามา ต่อไปว่า ราก อ้อ.. ราก คนก็รากออกมา คือเอาเจียน ขี้ ก็ได้ละ แล้วก็ กาแดง เอ.. ตัวนี้หายากจริงๆ หาเท่าไร ก็ไม่ได้

เอาละสิ ทำไงละ ตำรับยานี้กินเข้าไปก็มีหวัง ถ้าไม่ตาย ก็ปางตายไซ้ไหม ทีนี้ที่จริงมันเป็นอย่างไรรู้

“ประจำดีควาย” เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ผลของมัน ก็เป็นลูกประจำดีควาย ไซ้ไหม คือลูกของต้นประจำดีควาย แล้วก็รากขี้กาแดง “ขี้กาแดง” นี้เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ก็เอารากของต้นขี้กาแดงนั้นมา เป็นอันว่ามีตัวยาสองอย่างนี้เท่านั้นเอง

นี่ อย่างนี้ก็ยกตัวอย่างของคำที่ว่า ลอกสามที่กินตาย

เพราะฉะนั้นก็จึงเป็นอันว่า เรื่องการเขียนนี้เสี่ยงอันตรายมาก แต่วิธีท่องของท่านนี้ ใช้วิธีสังฆะที่ประชุมส่วนรวม ต้องมีการสาธยายสอบทานกันจนมั่นใจได้

ต่อหนังสือ ไม่ต้องใช้ตัวหนังสือ

เมื่อก็นี้บอกว่า วิธีสาธยายนั้น มีการท่อง ทวน ทาน นี่คือ ลำทับว่าต้องเอามาทานกัน คือต้องมีการสอบทาน หรือตรวจทาน

ถึงจะเรียนมาแล้ว ท่องแล้ว ทวนแล้ว จำได้ ก็ต้องเอามาให้ที่ ประชุมยอมรับ หรืออย่างน้อยเอาพระอาจารย์ที่มีความรู้แม่นยำ ชัดเจนมา ว่าให้ท่านฟัง แล้วท่านจะได้ยอมรับว่าถูกหรือผิด และ แก้ไขได้ให้มั่นใจว่าถูกต้อง

ทีนี้ก็มาพูดถึงวิธีเรียนสมัยโบราณสักหน่อย เคยได้ยินไหม การเรียนแบบต่อหนังสือ เป็นวิธีเรียนที่มีการสาธยายอย่างนี้ วันนั้นก็เลยมาพูดคุยเรื่องนี้หน่อย จะได้ว่าในสมัยโบราณ เขามีวิธีเรียนกันอย่างไร บางทีอาจจะได้แง่ที่เป็นประโยชน์ ที่เอามาใช้ในสมัย ปัจจุบันที่เจริญด้วยเทคโนโลยีได้

วิธีเรียนแบบต่อหนังสือนี้ ตัวผู้พูดเองก็ไม่ทันนะ แต่ทันได้รู้บ้างจากรุ่นหลวงพ่อกที่ท่านถือคัมภีร์แบกคัมภีร์ไปต่อหนังสือ หลวงพ่อนั้นท่านมรณภาพไป ๔๐ ปีแล้ว เมื่อมรณภาพนั้นท่านอายุ ๙๐ ปี ก็เป็นอันว่านับอายุท่านมาถึงเดี๋ยวนี้ก็ ๑๓๐ ปี เกินศตวรรษ นี้ก็บอกไว้ก่อนว่าไม่ใช่รู้ชัดเจนมาโดยตรง เป็นการปะติดปะต่อให้ฟัง

ทีนี้ คนรุ่นเก่าสมัยนั้นยังไม่มีระบบการพิมพ์ที่เจริญ การพิมพ์หนังสือก็มีแล้ว แต่อย่างน้อย ไม่แพร่หลาย ในการเรียนยังต้องใช้วิธีเก่า บางทีก็จารใบลานเอามาสำหรับตัว แล้วก็แบกคัมภีร์ไปหาอาจารย์ และเรียนโดยใช้วิธีต่อหนังสือ

“ต่อหนังสือ” ทำอย่างไร เอาอย่างนี้คือ คัมภีร์เป็นตัวช่วยเท่านั้น ตัวอาจารย์นั้นแหละเป็นตัวหลักตั้งไว้ ลูกศิษย์มา อาจจะคนเดียวหรือกลุ่มเล็กๆ ๒-๓ องค์ เรียนกันแทนจะเป็นแบบตัวต่อตัว

เออ.. ลูกศิษย์มาต่อหนังสือ มาถึงแล้ว เริ่มต้น.. อาจารย์ก็บอกอุเทศ (บาลี “อุทฺเทศ”) ก่อน

อุเทศ คืออะไร อุเทศก็คือ ตัวบท บทตั้ง หัวข้อหลัก แม่บท เฉพาะอย่างยิ่งพุทธพจน์ ซึ่งถือเป็นอุเทศ เป็นแม่บท เป็นหัวข้อเป็นหลัก ที่เราจะต้องทำความเข้าใจ พระอาจารย์ก็ตั้งอุเทศขึ้นมา ถ้าอุเทศนั้นเป็นคาถาสั้นๆ ก็ว่าให้ฟัง ก็คือสาธยายนั้นแหละ แล้วให้ลูกศิษย์สาธยายตามนั้น สาธยายให้ได้ให้ถูกต้องให้เต็มอย่างนั้น ถ้ายังไม่ได้ ฉันยังไม่สอน ต้องสาธยายให้แม่นยำก่อน

ที่นี้บางทีอุเทศเป็นพระสูตรที่ยาว ก็ต้องสาธยายกันเป็นสูตรเลย นี่เรียกว่าอุเทศ คือตั้งตัวบทให้ เป็นบทตั้ง นี่ก็ต้องสาธยายเป็นการท่องจนจำได้ว่าได้แม่นยำ

พอได้อุเทศแม่นยำแล้ว ก็ไม่อยู่แค่ท่อง ไม่อยู่แค่จำ เอาละนะ เธอได้ตัวบทคืออุเทศ สาธยายได้แม่นยำแล้ว ต่อไปก็ถึงปริจฉา

ปริจฉา แปลว่า ชักรอบสอบถาม ชักกันให้ปริ ให้ปรุโปร่งกันไปเลย ชักถามไปและอธิบายกันไป ปุจฉาแปลว่าถาม เติม “ปริ” เข้าไป “ปริ” แปลว่า รอบ หมายความว่าชักถาม แล้วฟังตอบชี้แจงอธิบายกันไปจนปรุโปร่ง

นี่ก็หมายความว่า อาจารย์อธิบายให้ฟัง บรรยายชี้แจงว่าอุเทศที่ตั้งขึ้นมาเมื่อกี้ มีความหมาย มีเนื้อความอย่างไร เอ้า.. ถ้าสงสัย ก็ถามมา ตอบกันไป จนชัดเจนแล้ว ก็บอกว่า เอาละ รู้เข้าใจดีแล้ว วันนี้พอ กลับไปได้ และอาจารย์ก็นัด หรืออาจจะมีวันที่กำหนดไว้แล้ว ที่จะมาในครั้งต่อไป

ควรย้ำไว้เป็นสำคัญว่า ในการเรียนทั้งหมดนั้น ต้องมี**โยนิโสมนสิการ** รู้จักใส่ใจพิจารณาโดยแยบคายให้สว่างชัดพัฒนาปัญญาไปโดยตลอด และเมื่อกลับถิ่นไปที่วัด ตัวเองก็สามารถสาธยายและโยนิโสมนสิการอีก เพื่อทบทวนและจะได้อุบัติมีความรู้ความเข้าใจกว้างลึกทั่วตลอดเห็นรอบเห็นไกลยิ่งขึ้นไป จนถึงวันนัด ก็มาหาอาจารย์

พอเริ่มครั้งใหม่ อาจารย์บอกว่า เออ.. ฉันจะต่อให้เธอก็ต้องได้ของเก่าให้แน่ก่อน ไซ้ใหม่ ถ้าของเก่าเธอยังไม่ได้ จะไปต่อให้ได้อย่างไรละ

นี่คือต่อหนังสือ จะต่อ ก็ต้องได้ของครั้งก่อนแล้ว เข้า.. ที่เรียนวันก่อนนั้น ว่ามา นี่คือต้องทวนของเก่าทั้งหมด อาจารย์บอกว่า เอละนะ อุเทศ ว่ามา ก็ว่าอุเทศให้อาจารย์ฟัง เออ.. ใช้ได้

ที่นี้ที่เธอว่าอุเทศมานี้ ความหมายเนื้อความทั้งหมดของอุเทศนั้น เธอมีความเข้าใจอย่างไร ว่ามาให้ฉันฟัง ลูกศิษย์ก็ต้องอธิบายสิว่าตัวมีความเข้าใจอย่างไร อาจารย์ก็บอกว่า เออ.. คนนี้ถูก คนนั้นไม่ถูก ตรงไหนผิด-ถูก เป็นอย่างไร หรือเพื่อนนักเรียนที่ฟังอยู่ด้วย ก็ช่วยกันตรวจสอบ ถ้าอาจารย์เห็นว่ายังมีข้อที่ไม่ได้เล็กๆ น้อยๆ ก็บอกอธิบายแก้ไขทำให้ถูกให้ชัด จนกระทั่งแน่ใจว่าลูกศิษย์คนนี้จำได้ รู้เข้าใจชัดเจน มั่นใจแล้ว ก็ยอมรับ แล้วก็ต่อหนังสือ คือให้อุเทศต่อ แล้วก็บริบูรณ์จนต่อไป

แต่ถ้ายังไม่เป็นที่พอใจ อาจารย์ก็ยังไม่ต่อหนังสือให้ ต้องเอาอันเก่าให้ได้ก่อน จึงต่อให้

จะเห็นว่า วิธีศึกษาแบบนี้ค่อนข้างเป็นการเรียนตัวต่อตัว เป็นวิธีศึกษาแบบเอาจริงเอาจัง

ดังนั้น ถ้าอาจารย์ หนึ่ง เป็นผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญจริงๆ สอง เป็นคนเอาจริงในการสอน ตั้งใจมุ่งมั่นในการที่จะให้เขาศึกษาได้จริง สาม มีวิธีสอนที่ดีด้วย ก็จะได้ลูกศิษย์ที่ดีที่เก่งมากเลย ใช่ไหม

อันนี้เป็นวิธีการศึกษาที่เรียกว่า “ต่อหนังสือ” ที่นี้สมัยนี้เราไปไว้ใจเทคโนโลยีมาก อย่าไปประมาทนึกว่าจะเก่งกว่าคนเก่า ลองนึกดูว่า วิธีต่อหนังสืออย่างนี้ได้ผลดีไหม ถ้าอาจารย์เอาจริง เอาให้แม่นยำ รู้จริง ให้คิดขยายและเห็นทางใช้ ต้องไว้ใจได้จริง จึงจะยอมต่อให้

ที่นี้เอาอย่างที่ว่านั้นลองมาเทียบกับเวลานี้ที่คนเรียนไปฟังกันเป็นร้อย หรือหลายร้อย บางที่ไม่ได้เข้าถึงตัวอาจารย์ แพบไม่ได้ สื่อสัมพันธ์กัน เทคโนโลยีนั้นช่วยได้เยอะ แต่ในเวลาเดียวกันมันก็มีจุดอ่อนที่จะต้องแก้ไข ทำอย่างไรจะไม่ให้แพ้วิธีต่อหนังสือได้ ต้องให้มันใจ นี้ก็เอามาเล่าให้ฟังพอที่จะเข้าใจ

เป็นอันว่า เรื่องสาธยาย หรือสัชฌายะ ก็ใช้ในการศึกษาเล่าเรียน จนกระทั่งมาอยู่ในวิธีที่เป็นระบบของการต่อหนังสือนี้ แล้วยก็นำมาใช้เป็นสำคัญในการรักษาพุทธพจน์ คำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเน้นคุณสาธยาย ก็ทรงจำกันมา พระไตรปิฎกและคัมภีร์ทั้งหลายก็รักษากันมาได้ด้วยวิธีอย่างนี้แหละ จึงมาถึงพวกเรา โดยถือเป็นเรื่องสำคัญมากว่าจะต้องให้แม่นยำด้วยการที่จะต้องตรวจสอบ ที่เรียกว่าสอบทานกัน

ในเมืองไทยเราเดี๋ยวนี้ก็เหลือแค่มาสอบทาน เอาคัมภีร์มาเทียบเคียงกัน แล้วก็มาตรวจสอบอ่านกัน องค์นั้นอ่านของอักษรพม่า องค์นั้นอ่านของอักษรสิงหล คนนี้อ่านของอักษรโรมัน มาเทียบกันดู มีผิดกันต่างกันตรงไหน ก็บันทึกเป็นหลักฐานไว้ แต่ถ้าได้พระที่จำแม่นยำหมดทั้งพระไตรปิฎก ก็ยิ่งดีใหญ่ มั่นใจยิ่งขึ้น

ตอน ๔

ฟื้นสภาวะขึ้นมา รักษาหลักไว้

สวดมนต์ไป ต้องได้ธรรมมา

ได้เล่าให้ฟังในเรื่องของการสวดมนต์พอให้เห็นความสำคัญว่า ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน เมื่อพระพุทธรูปเป็นศาสนาของผู้รู้ เราก็ควรทำอะไรๆ กันด้วยความรู้ ไม่ใช่อยู่แค่สวดกันไปๆ จนกระทั่งไปๆ มาๆ กลายเป็นมนต์ของพราหมณ์

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ต้องให้เป็นมนต์ที่โยงไปถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้รู้ถึงสภาวะ ได้ทั้งจิตใจ ไปถึงปัญญา ไม่ใช่อยู่กันแค่ความรู้สึก

เวลานี้ เมื่อเราเพลินจนลืมไปว่า การสาธยายสวดมนต์เป็นส่วนสำคัญของการเล่าเรียนศึกษาปฏิบัติ และเป็นกิจใหญ่ในการรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า เวลาเรามาสวดกันเป็นกลุ่ม บางทีก็สวดกันเพียงเพื่อให้ทุกคนได้มีจิตใจสงบ นั่นก็ดีอยู่บ้าง แต่ไม่ควรพอใจแค่นั้น

มองดูสภาพปัจจุบัน ดูเหมือนมีแนวโน้มที่มุ่งจะจัดทำแต่งสรรถการสวดให้ไพเราะชวนให้คนตั้งใจฟังตั้งใจจะสวดให้มากขึ้นๆ แล้วใจก็อยู่กับการที่จะสวดให้ไพเราะนั้น และจัดหาบทมาให้ได้สวดให้มากขึ้น โดยไม่รู้เข้าใจไม่ได้นึกถึงสิ่งที่ตนกำลังสวดอยู่ ถ้าเพลินกันไปจนลืมนึกถึงการสาธยาย ไม่เอาใจใส่ถึงธรรมที่สวดกันเลย ก็จะเป็นการเขวออกไปจากทางหรือไม่

ขอให้นึกถึงพุทธบัญญัติที่ทรงห้ามพระมิให้สวดธรรมด้วยเสียงขบร้องเอื้อนยืดยาวขึ้นลงฮวบฮาบ ซึ่งทำให้อักขระผิดเพี้ยนเสียหาย ใจพลิดพลินตามไปกับเสียง กล่อมทั้งตัวเองและคนอื่น ชื่นชมตัวเอง ใจมัวแต่อยากทำเสียงให้เพราะให้ตีจนไม่อาจจะมีสมาธิ ใจไม่อยู่กับธรรมที่ตัวสวด แต่ทรงอนุญาตให้พระสวด “สรภัญญะ” ซึ่งคัมภีร์บอกว่ามีถึง ๓๒ ทำนอง มาถึงเมืองไทยสมัยนี้ ก็ยากนักที่จะไปหาผู้รู้จักทำนองเหล่านี้ได้ที่ไหน

ก็จับเอาที่สาระว่า การกล่าวธรรมด้วยเสียง หรือใช้เสียงสื่อธรรม คือเอาเสียงที่ดีที่เสนาะที่รื่นไพเราะมาใช้กล่าวธรรม ให้เป็นทำนองคล่องชัดถนัดฟังง่าย โดยไม่ใช่แค่ปล่อยใจไปตามเสียง แต่มีสติว่าไป ใจก็นึกระลึกถึงถ้อยคำบอกธรรมที่กำลังสวดอยู่นั้น มองเห็นเข้าใจความหมายของบทสวด ตั้งแต่ละคำ และสารัตถะใจความของบทสวดทั้งบทนั้น อย่างที่สวดกันอยู่นี้ ถ้ารู้เข้าใจ ก็ทำได้

ที่ว่า มีสติ ว่าไป ใจก็นึกระลึกถึงตามทันบทธรรมแต่ละถ้อยคำ นี้คือ “สาธยาย”

ที่ว่า สวดโดยเอาเสียงที่ดีที่เสนาะที่รื่นไพเราะมาใช้กล่าวธรรม โดยว่าเรียงบทให้ชัดคำชัดความทุกบทพยัญชนะไม่คละกัน ครบสมบูรณ์ กลมกล่อม ชวนฟังชวนจำ นี้คือ “สรภัญญะ”

สาธยาย ดำเนินไปด้วยการทำงานของสติ มีสติเป็นตัวทำงานให้สำเร็จผล โดยระลึกกระจ่างจัดเรียงข้อมูลเข้าที่เข้าลำดับของมัน ที่จะพิจารณารู้เข้าใจ นี่เป็นแกนของการสวด และเป็นส่วนของการปฏิบัติธรรม

สรภัญญะ เป็นการสาธยายนั้นแหละแต่อาศัยทำนองและเสียงที่ไพเราะมาคุมกำกับไปในตัวให้ถ้อยคำต้องรับต่อทอดกันไปอย่างกลมกลื่น ช่วยให้คำสวดครบถ้วนชัดเจนถูกต้อง ชวนฟังชวนจำ พร้อมทั้งโน้มนำจิตใจให้สงบสดชื่นเกิดมีปีติ

การสวดที่ดี จึงให้ได้ให้มีสาธยายเป็นแกน และเอาการใช้เสียงมาช่วยเสริมกำกับ ถ้าทำได้แบบนี้ ก็ได้ครบลักษณะการสวดที่ถูกต้อง

แม้แต่ในการสวดมนต์ของพราหมณ์ ท่านก็กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่างๆ ว่า “คายนวเสน สขุฌายิต” คือ พวกพราหมณ์นั้นก็สวดมนต์ของเขา ด้วยการสาธยายโดยสวดเป็นทำนองขับร้องไป นี่คือถึงจะร้องเป็นเพลงอย่างไร ก็ต้องให้เป็นการสาธยายอยู่ในตัว ถ้าชาวพุทธทำแค่นี้ไม่ได้ จะปฏิบัติและรักษาพระพุทธศาสนาไว้ให้อยู่ดีได้อย่างไร

เป็นอันว่า การสวดมนต์ที่ถูกต้อง (คือสวดพุทธพจน์บทธรรมตั้งแต่พระปริตรเป็นต้นไป) ได้ทั้ง ๒ อย่างไปพร้อมกัน คือได้ทั้ง “สาธยาย” ระวังนี้ที่รัฐธรรมนูญที่กำลังสวดอยู่ โดยเป็นการฝึกสติไปด้วย และได้ทั้ง “สรภัญญะ” ที่ได้เสียงอันไพเราะเป็นทำนอง มาหนุนให้ชัดเจนแม่นยำจำง่ายทั้งชวนใจให้มีปีติปราโมทย์ด้วย

(คนที่สาธยาย ก็คือระลึกนึกถึงจับยกเอาข้อมูลขึ้นมาระบุเรียงลำดับไปจนตลอด การ “สาธยาย” จึงเป็นการมีสติใช้สติ ดังที่ตรัสไว้ในข้อ ๑ ของโพชฌงค์)

สวดมนต์ให้พอได้มาชุมนุมรวมใจพร้อมกัน

ถ้าจะสวดมนต์เอาแค่สวดให้ไพเราะชวนใจให้ซาบซึ้ง ก็พอจะเหมาะที่จะใช้กับท่านที่มีสติสัมปชัญญะพร่องลงไป เช่นท่านที่เผลอชรา หรือผู้เจ็บไข้มาก ๆ โดยมุ่งไปที่จะให้เสียงและคำสวดมนต์โน้มนำใจของท่านให้สงบหรือเกิดอนุสติระลึกไปในทางของบุญกุศล เช่นนึกถึงพระพุทธรูป นึกถึงบรรพชาภาคในการที่ได้ไปทำบุญ นึกถึงบุญทั้งหลายที่ได้ทำ

แต่ถ้ายังมีสติสัมปชัญญะที่เจริญได้ ไม่ว่าจะสวดอย่างไร ก็ต้องมีสาธยายอยู่เป็นแกน ดังที่ว่ามา

การสวดมนต์อย่างที่ทำสืบๆ กันมานี้ เป็นการกระทำของบุคคล คือแต่ละคนทำกิจของตนๆ ถึงจะมาสวดพร้อมกัน หรือประชุมพร้อมกันสวด แต่ละคนก็ทำกิจของตนๆ ในฐานะเป็นส่วนร่วมของคณะหรือของที่ประชุม โดยมาประสานกัน จะว่าเป็นคนสาธยาย ก็ไม่ใช่ เพราะไม่ได้มีความมุ่งหมายที่จะระลึกรู้เข้าใจธรรมหรือตั้งใจว่าจะรักษาพุทธพจน์เอาไว้แต่อย่างใด สาธนะที่พอจะได้อีกก็เป็นกายสามัคคี และเป็นจิตตสามัคคี อันนี้ก็เป็นความดีที่เป็นพื้นฐานไว้ แต่ยังไม่ใช่เป็นตัวสาระ

ส่วนที่ว่าเมื่อสวดไปใจมาอยู่กับอารมณ์ที่ตั้งใจได้มีความสงบสดชื่นรื่นใจห่างหายทุกข์ บางที่เกิดมีปีติปราโมทย์ นั่นก็เป็นบุญกิริยาดีอยู่ แต่ยังไม่ก้าวถึงหรือเสี่ยงต่ออกุศลที่จะเป็นความเสื่อมเสีย เมื่อกลายเป็นความติดเพลินสุขอยู่ในความเคลิบเคลิ้ม สมาธิก็ไม่ไป สติก็ไม่มีที่จะตื่นจะทัน ปัญญาก็ไม่มารู้เข้าใจ เลยกกลายเป็นชีวิตแห่งความประมาท มีสติขาดๆ พร่องๆ

การสวดมนต์อย่างที่ว่ามานั้น ถ้าจะว่าเป็นการสืบทอดมาตามประเพณี ก็ไม่ถูกแท้ เป็นได้แค่ประเพณีที่เสื่อมจางรางเลือนขาดตัวนจากสาระ (ที่เคยพอมืออยู่บ้าง)

การสวดมนต์อย่างที่สืบๆ กันมานั้น แม้จะเลือนจางจางสาระลงไป ก็ยังมีความหมายเป็นขั้นตอนหนึ่งของการเจริญกุศลหรือการปฏิบัติธรรม เรียกได้ว่าเป็นการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะปฏิบัติธรรมหรือเจริญกุศลขั้นต่อไป ที่เป็นความมุ่งหมายอันแท้จริง

ตามประเพณีที่สืบจากเดิมนั้น ใช้การมาประชุมสวดมนต์พร้อมกันนี้ เป็นการเตรียมตัวเพื่อกิจกรรม (บุญกิริยา) ที่สำคัญขั้นต่อไป

การสวดมนต์เป็นการเตรียมตัวเตรียมคนที่มาประชุมหรือชุมนุมกันนั้น พุทธให้เป็นภาษาชาวบ้านว่า *รวมพล* โดยเอาคนมารวมกัน แล้วก็ *รวมใจ* ให้ใจของทุกคนที่มาชุมนุมกันนั้นสงบขึ้น บานมองมุ่งไปที่จุดหมายอันเดียวกัน ใครมีเรื่องหงุดหงิดกังวล ฟุ้งซ่าน พอมาสวดมนต์ ก็สงบลงอย่างที่ว่าแล้ว แล้วก็รวมใจพร้อมใจกับคนอื่นๆ มุ่งไปที่จุดมุ่งอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น

งานหรือกิจกรรมที่ว่าเป็นบุญกิริยาอะไรที่ผู้สวดมนต์มุ่งจะทำต่อไป นี่ก็คือการฟังธรรม ได้แก่ *ธรรมสวณะ* อันนี้มิใช่เป็นเพียงว่าเรามีประเพณีที่ว่าสวดมนต์แล้วฟังธรรม แต่การฟังธรรมนั้นแหละเป็นตัวบุญกิริยาที่ทำให้เกิดประเพณีนี้

ธรรมสวณะ คือการฟังธรรมนี้ ที่ว่าเป็นบุญกิริยาสำคัญนั้น ก็คือเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัท ทั้งพระและโยม จะต้องเอาจริงเอาจัง

การที่เรามีพระพุทธรูปเจ้า การที่ชาวบ้านมีพระสงฆ์ไว้
ความหมายแท้สุดสำคัญ ก็เพื่อให้เรา เพื่อให้ประชาชนชาวบ้านจะ
ได้ฟังธรรม เมื่อได้ฟังธรรมก็จะารู้เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร จะได้ทำ
ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อให้เจริญก้าวหน้าในการเรียนการรู้และการ
ปฏิบัติธรรมต่อไป

ดังนั้น ตั้งแต่เดิมมาจึงจัดให้การฟังธรรมนี้เป็นกิจประจำวัน
ของพระของโยม ถึงกับมีคำว่า “ธัมมัสสวนโฆสนา” คือการ
โฆสนาประกาศปาวร้องให้รู้ทั่วกันถึงรายการฟังธรรม แต่กาลนาน
ผ่านมา ชาวพุทธอ่อนแอลง เสื่อมถอยจากธรรมสวนะ ไม่รู้จักที่จะ
ใส่ใจในเรื่องการฟังธรรม

ตั้งแต่ไม่รู้จักหน้าที่สำคัญของตนคือการฟังธรรมนี้แล้ว อะไร
ก็เลื่อนวางลงไป จะทำอะไร ก็ไม่ทำด้วยความรู้เข้าใจ แล้วความ
เสื่อมก็ตามมา จากยุคแรกแห่งการรักษาธรรมวินัย ก็กลายเป็นแค่
ยุคสมัยของการรักษาประเพณี แล้วประเพณีเองก็ค่อยๆ เลื่อนวาง
ลงไป ได้แค่รักษารูปแบบไว้ (รักษาขวดไว้ได้ แต่น้ำหรือยาหายไป
บางทีกลายเป็นมีสุราเข้ามาแทน)

การสวดมนต์แล้วฟังธรรมนี้ มีเค้าความที่โยงกับเรื่องซึ่งจะ
พูดถึงดังจะเห็นในข้อต่อไปข้างหน้าด้วย

เป็นอันว่า คนที่มาพร้อมกันสวดมนต์ด้วยกันนั้น ตระหนักรู้
อยู่ว่า เบื้องหน้าต่อจากนี้พวกเราจะได้ฟังธรรม จากนั้น เมื่อญาติ
โยมสวดมนต์พร้อมกัน ใจสงบพร้อมดีแล้ว พระก็แสดงธรรมให้ฟัง
หรือมีการพูดธรรมต่อไป นี่คือไม่ใช่ว่าสวดมนต์แล้วก็จบคือเลิกกัน

งานหรือบุญกิริยาอีกอย่างหนึ่ง ที่ใช้การสวดมนต์เป็นการเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อมที่จะทำต่อไป ก็คือใช้การสวดมนต์เป็นการเตรียมจิตเพื่อการทำสมาธิ อย่างที่บอกแล้วว่า จิตใจของผู้ที่มาแต่ละคนๆ เมื่อมาถึงที่นั่น อยู่ในภาวะต่อเนื่องมาจากการถูกกระทบภายนอกที่ต่างๆ กันไป บ้างก็หงุดหงิดฟุ้งซ่าน บ้างก็ค้างจิตติดอารมณ์โน่นนี่มา อะไรต่างๆ ทำให้ใจไม่พร้อม ก็มาสวดมนต์ด้วยกัน เป็นทั้งรวมพล รวมคน รวมใจ ให้สงบนิ่งปลอดภัยรบกวนเข้าที่ พร้อมที่จะเจริญสมาธิให้ก้าวหน้า

แต่การทำสมาธินี้ที่จริงเป็นเรื่องการปฏิบัติภายในของแต่ละคนนั้นๆ เอง เขาอยู่ในที่ของเขา เขาก็สวดมนต์ในส่วนของตัวเอง เพื่อเตรียมจิตให้สงบพร้อมใจที่จะมันแน่วเป็นสมาธิ การชุมนุมสวดมนต์ด้วยกันเพื่อผลในการเจริญสมาธิจึงเป็นส่วนเสริมเพิ่มเข้ามา ไม่ใช่เป็นผลที่หมายตัวแท้ตัวจริง

การสวดมนต์ที่เป็นการปฏิบัติภายในของตัวบุคคลที่ควรสนับสนุนอย่างหนึ่ง คือสวดมนต์เพื่อช่วยให้นอนหลับ การสวดมนต์เพื่อนำการเจริญสมาธิและเพื่อแก้ปัญหานอนไม่หลับนี้ เป็นประโยชน์จำเพาะทางจิตใจที่ระบุดความมุ่งหมายแยกไว้เป็นพิเศษแล้ว จึงไม่มาสับสนปนเปกับวัตถุประสงค์ทั่วไปตามปกติของการสวดมนต์

รวมแล้ว ถ้าจะให้เข้าหลักแท้ ก็อย่างที่ว่า คือให้การสวดมนต์หมู่ตามต่อมามีด้วยกิจกรรมที่เป็นบุญกิริยาใหญ่ อันให้ประโยชน์ ที่ได้ทางจิตใจแล้วก็ได้ปัญญาด้วย ก็คือ การฟังธรรมนั้นแหละ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่จะให้ได้ครบไปจบถึงปัญญา

นอกจากนั้น บางครั้ง การชุมนุมสวดมนต์ด้วยกันพร้อมกันนี้ ก็อาจใช้เป็นการเตรียมตัวให้สงบมั่นคงมั่นใจพร้อมเพื่อการทำกิจสำคัญอย่างอื่น ตั้งแต่การรวมกำลังทำงานบุญของชาวบ้าน ไปจนกระทั่งถึงกิจการของบ้านเมือง

ในบ้านเมืองไทยสืบมาแต่สมัยก่อนโน้น มีวัดที่ชื่อว่า “ชนะสงคราม” อย่างที่กาญจนบุรี มีวัดชัยชุมพลชนะสงคราม วัดนั้นเป็นอย่างไร ตามเรื่องเก่าที่พอได้ทราบว่าย ในยามที่พระมหากษัตริย์ทรงเตรียมทัพออกศึก จะโปรดฯ ให้ทหารมาชุมนุมคือมาประชุมพร้อมกันที่วัดนั้น ทำจิตใจให้สงบมั่น เป็นการได้รับพร ให้พร้อมก่อนที่จะยกทัพออกไป จึงมีชื่อว่าวัดชัยชุมพลชนะสงคราม

ที่กรุงเทพฯ ก็มีวัดชนะสงคราม ซึ่งตามที่ทราบว่าเป็นวัดที่มีโบสถ์ใหญ่ที่สุด ซึ่งเป็นที่ชุมนุมทหารได้เหมาะ หมายความว่า องค์พระมหากษัตริย์ทรงไปรบชนะกลับมา ก็มารวมพลที่วัดชนะสงครามก่อนที่จะปล่อยแยกย้ายกันไป อันนี้พูดสั้นๆ ว่าเป็นการทำจิตใจให้เข้าที่ ลงท้ายโดยมารวมกันในกุศล ให้ความสงบมาปิดท้ายจบความวุ่นวาย ให้พร้อมดีที่จะกลับไปดำเนินชีวิตในยามปกติต่อไป

ที่พูดมานี้ ว่าไปตามที่ได้ยินได้ฟังมาบ้าง ยังไม่ได้สอบสวนค้นคว้าอะไร ดั่งนั้นท่านใดซึ่งใกล้ชิดที่ ใกล้ชิดเรื่อง และมีโอกาส ก็อาจจะนำเนื้อความที่หนักแน่นชัดเจนสักหน่อยมาบอกเล่ากัน

ที่นี้ ว่าถึงการรวมพลที่จะไปรบนั้น ก็หมายความว่าทางบ้านเมืองได้เอาการสวดมนต์เป็นต้นนี้ ขยายไปใช้ประโยชน์ โดยยกความสงบมั่นคงความพร้อมด้านจิตใจเป็นสำคัญขึ้นมา ให้ชีวิตมีฐานทางด้านบุญก่อน แล้วเรื่องไปรบจึงมาต่อในจิตที่เตรียมไว้ให้พร้อมดีแล้ว

ถ้าไม่เตรียมมาให้พร้อมดีในด้านจิตใจ ทหารหรือคนที่จะไปรบ นั้นตื่นเต้น หลายคนก็หวาดผวา ใจไม่ดี บางคนก็คิดถึงครอบครัว ห่วงกังวลโน่นนี่ ใจฟุ้งซ่านไปต่างๆ ก็มารวมชุมนุมพลที่วัดพร้อมกัน แล้วสวดมนต์ ใจจะได้สงบ นี่ก็คือรวมพล รวมคน รวมใจ ใจก็สงบ จากเรื่องทั้งหลาย มามองหมายมุ่งไปทำงานอันจะทำต่อไป และองค์พระจอมทัพก็อาจจะตรัสความนำใจนำปัญญา พามวลพลกายให้ม่ใจหนึ่งเดียวมุ่งไปยังจุดหมายของการรักษาบ้านเมือง เพื่อประโยชน์สุขของมวลประชากรราษฎร ที่นี้ใจก็จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมันสงบพร้อม ดังนั้น การสวดมนต์ก็จึงใช้แม้แต่ในเรื่องของทางการบ้านเมือง เรื่องก็เป็นมาทำนองนี้

ต้องพูดแทรกบอกไว้กันความเข้าใจผิดด้วยว่า หลายคนอาจพูดว่า การทำอย่างนี้ก็เป็นการเอาสวดมนต์ เอาเรื่องพระเรื่องบุญไปใช้ในการรบราฆ่าฟันกันด้วยสิ

ขอให้เข้าใจตามหลักที่ได้พูดไปแล้วข้างต้นว่า การสวดมนต์ เจริญพระพุทธรูป อวยชัยให้พร หรือแม้แต่จะพรมน้ำมนต์ให้แก่เหล่าทหาร แก่กองทัพนั้น ในพระพุทธรูปศาสนา เป็นไปตามหลักของปริตร/ปริตต์/ปริตตาคณะ คือเพื่อการคุ้มครองป้องกัน หรือปกป้องรักษา ให้ตนเองและหมู่ชนปลอดภัย มีความเกษมสวัสดิ์ พ้นเลยจากนั้นไปแล้ว ก็เป็นเรื่องของตัวคนนั้นๆ เองที่ไปคิดไปทำ การที่จะไปเช่นฆ่าทำร้ายใคร หรือจะไปมีโชคลาภร่ำรวยอะไรนั้น พระไม่ไปยุ่งด้วย พระได้แต่อ้างอิงสั่งจะอ้างอิงธรรมให้อำนวยความคุ้มครองให้มั่นคงปลอดภัย ปกป้องรักษาให้ได้ความสงบมั่นใจ หลักการนี้ออกมาเป็นประเพณีที่มีการปฏิบัติสอดคล้องกันในขอบเขตแค่นั้น

ที่นี้ว่าถึงในปัจจุบัน การชุมนุมสวดมนต์รวมพลรวมใจให้สงบพร้อมมั่นคงมั่นใจแบบนี้ ก็น่าจะใช้ได้ดีกับกิจกรรมบุญกุศลส่วนรวมต่างๆ เช่นให้ชาวบ้านมาชุมนุมสวดมนต์พร้อมด้วยกันก่อนที่จะรวมกำลังกันทำงานบุญบำเพ็ญประโยชน์ เช่นพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาชุมชนให้ทุกคนอยู่กันดีมีศีลมีธรรม

เป็นอันว่า ถึงแม้เราจะไม่ใช้การสวดมนต์ในความหมายแบบเดิมในครั้งพุทธกาล คือ หนึ่ง ใช้ในการเรียนธรรมของตน สอง ใช้ในการรักษาพุทธพจน์ ก็เอาการสวดมนต์มาใช้ในการรวมพลรวมคน รวมใจ เตรียมตัวให้พร้อมที่จะทำงานบุญหรือกิจกรรมที่ดีงาม เมื่อจะทำอะไรที่สำคัญ เราก็มารวมพลสวดมนต์กันให้ใจสงบมั่นแน่ว แล้วก็เริ่มทำการที่คิดหมายไว้ ตัวคนก็จะพัฒนา งานของชุมชนก็จะได้ผลจริงจัง นี่ก็เล่าให้ฟังไว้

ข้อสำคัญคือ ในเรื่องนี้ ต้องจับให้ได้สาระธรรม ที่จะทำการสวดมนต์นั้นโดยมีปัญญาารู้เข้าใจ และทำให้ได้ประโยชน์แท้ที่มุ่งหมาย ไม่ใช่แค่สวดไปสวดมาว่าตามๆ กันไป จนกลายเป็นแยกกว่าสวดมนต์ของพราหมณ์ ได้แต่มีวเคลิบเคลิ้มเพลินๆ กันไป กลายเป็นว่าทำให้คนยิ่งเฉื่อยชาไปกันใหญ่ ดีไม่ดีก็เลยไถลลงไปอยู่ในความประมาท สติก็ห่างหาย ปัญญาก็ไม่มาฉายแสงนำทางให้

การเข้ามารวมกลุ่มชุมนุมกันสวดมนต์มากมายใช้เวลานานๆ ให้เคลิ้มจิตเคลิ้มใจอยู่กับใจของตัวเองได้ หายทุกข์หายกังวลนั้น จะยอมให้ได้ก็สำหรับคนที่เจ็บไข้หนัก และท่านผู้เฒ่าชรา (และเด็กเล็กเด็กน้อย) ซึ่งไม่มีแรงกายแรงใจที่จะทำอะไรได้มากกว่านั้น ให้ได้มีที่พึ่งจิตที่พักใจได้ชื่นชมชุกกำลังให้ฟื้นคืนความแจ่มใสขึ้นมา

แต่สำหรับคนทั่วไปที่ยังมีเรี่ยวแรง การสวดมนต์จะต้องเป็นแรงขับเคลื่อนให้เดินหน้าก้าวต่อไปกับสติและปัญญา ไม่ใช่เป็นแค่ที่พิทใจให้มาติดเพลิน และไม่ใ้จะให้มาติดอยู่แค่การแก้ปัญหาจิตใจ แต่ต้องไปให้ถึงจุดหมายที่แท้แต่ดั้งเดิม คือมุ่งไปที่การมีสติที่จะได้เจริญปัญญา

สำหรับคนที่มีทุกข์สะสมรุมล้อมจิตใจวุ่นวาย แล้วมาได้การชุมนุมกันสวดมนต์ เป็นที่หลบทุกข์ห่างปัญหา ได้มาชอุบชู่ใจ สงบใจ หรือกล่อมใจให้พ้นเรื่องราววุ่นวายยุ่งใจไปได้คราวหนึ่งๆ ก็ให้รู้ว่าเรื่องไม่ใช่จบแค่นั้น แต่ต้องให้การเข้ามาร่วมชุมนุมสวดมนต์นั้นเหมือนเป็นการหลีกปลีกตัวมาวะะสถานีบริการหยุดพักสักครู่เพื่อซ่อมเสริมเติมพลัง และได้เรียนรู้เสริมปัญญาที่จะออกไปปฏิบัติการให้เก่งดีมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น พร้อมทั้งจะได้รู้จักปรับแก้พัฒนาการดำเนินชีวิตและกิจการงานให้ถูกต้องดิงามเป็นคุณประโยชน์แท้จริงหรือยิ่งขึ้นไป

เอาเป็นว่า การสวดมนต์นี้ ถ้าไม่ใ้ตามความหมายเดิม ๒ อย่าง คือ หนึ่ง ใช้ในการศึกษา สอง ใช้เพื่อรักษาพุทธพจน์ ก็ใ้ในการเตรียมตัวทำงานทำกิจการบำเพ็ญบุญกิริยาที่ยิ่งขึ้นไป โดยทำให้มีใจสงบพร้อมมั่นแน่ว ถ้าทำได้ในทางนี้ ก็จะได้ดีขึ้น

เพราะฉะนั้น อย่างน้อยก็ใ้ได้ประโยชน์อย่างทีสามนี้

ต้องให้ สวดธรรม มาย้ำเสริมแรง แสดง-สดับธรรม มิใช่ว่าสวดมนต์มา พาแสดง-สดับธรรมให้ล้มหาย

ที่พูดมายี่ดียว ก็เพราะเกรงว่าที่ชาวพุทธชอบมาสวดมนต์กันนี้ ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่าสวดกันไปอย่างนั้นๆ สวดกันให้เพลิน สวดกันให้หลับไปเลยอะไรอย่างนี้ แล้วก็ไม่ได้อะไรขึ้นมา ถ้าอย่างนั้น มันก็จะเข้าทางที่ใกล้เป็นพราหมณ์เข้าไปเต็มที หรืออาจจะแย่งยิ่งกว่าพราหมณ์ลงไปอีก

ทางหนึ่งที่จะช่วยไม่ให้ผิดพลาดหลงทาง คือ ย้อนหลังไปดู การสวดมนต์ในการดำเนินชีวิตเป็นอยู่และทำกิจประจำวันของ ชุมชนชาวพุทธทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน ในยุคสมัยที่สืบต่อจาก พุทธกาลไม่นานไม่ห่างมากนักจากสมัยของพระพุทธเจ้า เฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่เห็นได้จากบันทึกในคัมภีร์ทั้งหลายว่าเป็น สภาพในกาลเวลาที่การเล่าเรียนศึกษาปฏิบัติ คือทั้งปริยัติและปฏิบัติ ยังหนักแน่นจริงจังตามพระธรรมวินัย เองง่ายๆ ชัดๆ คือในยุคที่พื้นอรรถกถาขึ้นมาช่วยการศึกษาพระไตรปิฎก คือเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐

ในคัมภีร์ต่างๆ แห่งยุคสมัยนั้น เมื่อท่านเขียนแสดงไขขยาย ความหลักธรรมวินัย ไปๆ ก็มีบ่อยๆ ที่ท่านเล่าเรื่องราวความเป็นไปของพระพุทธศาสนาและชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์กับทั้งหลายพุทธบริษัทแทรกไปด้วย ข้อความบางท่อนบางประโยคของท่าน ทำให้เรามองเห็นชีวิตความเป็นอยู่และกิจประจำวันของพระและโยมสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน

มีข้อความเป็นคำบาลีคำหนึ่ง ซึ่งพูดถึงการทำกิจในชีวิตประจำวันของพระภิกษุเมื่อพ้นห้าร้อยปีก่อนโน้น เป็นคำยาวมาก และในหลายคัมภีร์ยกขึ้นมาพูดอย่างเดียวกัน (เช่น ปฏิส.๒.๑/๓๕๗; วิสฺฐก.๒/๒๒๒; วินย.ฎี.๓/๗๒) ท่านเขียนว่า “ปทภาณธมมกถาสรวณญญปฎหา วิสฺฐชฺชนรชนปจนจิวรลิตฺทพฺพโชนาทินิ” คือบอกว่า “(ภิกษุทั้งหลายซึ่งกำลังทำกิจต่าง ๆ) เช่น สวดบทภาณอยู่บ้าง แสดงธรรมกถาอยู่บ้าง สวดสรภัญญะอยู่บ้าง ถาม-ตอบปัญหาอยู่บ้าง ย่อมจีวรอยู่บ้าง ต้มจีวรอยู่บ้าง เย็บจีวรอยู่บ้าง ชักจีวรอยู่บ้าง”

จะเห็นว่ากิจกรรมต่างๆ มีแต่เรื่องของการพูดธรรม สวดธรรม การเทศน์ การอธิบายธรรม ตอบปัญหาธรรม และนำสังเกตว่ากิจกรรมในการเล่าเรียนศึกษาสั่งสอนธรรมเหล่านี้ เป็นกิจกรรมสามัญในชีวิตประจำวันของพระสมัณนั้น เหมือนกับการชักจีวรเย็บจีวรต้มจีวร

ส่วนทางฝ่ายชาวบ้าน ท่านพูดถึงกิจกรรมเช่นว่า “เจติยวณทน ธมฺมสฺสวณกถาทิสฺสุ” บอกว่า “ในกาละต่างๆ เช่นเวลาไปไหว้พระเจติย์ (พระพุทธรูปก็เป็นเจติย์ชนิดหนึ่ง) เวลาไปฟังธรรม เป็นต้น”

นี่คือบอกว่า หน้าที่ของชาวพุทธ ได้แก่ การพูดธรรม-ฟังธรรม หรือแสดงธรรม-สดับธรรม แล้วก็มีสวดธรรมมาซ้อนเสริมเข้าไปให้แสดงธรรม-สดับธรรมนั้นได้ผลดียิ่งขึ้น ทั้งในด้านชัดเจนจริงจัง กระชับสาระ และไพเราะเสนาะชวนฟัง คือสวดธรรมนั้นมาเป็นช่องทางมาเป็นวิธีปฏิบัติในการแสดงธรรม ไม่ใช่มาแทนที่การแสดงธรรม

กิจของพระที่ท่านพูดถึงเมื่อกี้ ก็คือวิธีต่างๆ ในการพูดธรรมแสดงธรรม อธิบายธรรมนั่นเอง ดังนี้

๑. **ปทภาณ** คือ การสวดแสดงธรรมเรียงบท อย่างที่ได้พูดข้างต้นแล้วว่า “ภาณ” เป็นคำหนึ่งที่แปลกันว่า “สวด” แต่ที่จริงภาณนี้เป็นคำสามัญ แปลว่า “พูด” “ว่า” “กล่าว” นั่นเอง แต่เมื่อพูด-ว่า-กล่าว เป็นทำนอง เราก็เรียกว่าสวด

แล้ว “ปทภาณ” กล่าวหรือสวดด้วยบทเรียงบท คืออย่างไร “บท” หมายถึงคาถาหนึ่งๆ (อย่างที่ว่า สิบบาท เป็นคาถาหนึ่งบท) ก็ได้ หมายถึงข้อธรรมหนึ่งๆ ก็ได้ ในที่นี้มุ่งเอาพุทธพจน์

“ปทภาณ” (จะพูดว่า ปทภาณะ หรือปทภาณ ก็ได้) คือการยกเอาพุทธพจน์ จะเป็นคาถา เป็นพระสูตร หรือคำตรัสบทหนึ่งๆ ก็ตาม ขึ้นมากล่าวมาสวด โดยอธิบายความหมายไปด้วยเรียงตามลำดับตัวบทนั้น

๒. **ธรรมกถา** คือ การกล่าวอธิบายบรรยายธรรมหรือพูดเรื่องธรรมอย่างกว้างๆ ทั่วๆ ไป ที่มักเรียกกันว่าเทศน์ หรือแสดงธรรม และเรียกตัวผู้แสดงว่าธรรมกถึก

๓. **สรภัญญะ** คือ การกล่าวธรรมด้วยเสียงที่เสนาะไพเราะชัดเจนเป็นทำนองกลมกล่อมน่าฟัง (“สร” คือเสียง + “ภัญญะ” คือคำเดียวกับ ภณน, ภาณ) โดยยกเอาคาถา พระสูตร พุทธพจน์ขึ้นมาเปล่งเสียงกล่าวออกไป เรียกว่าสวดสรภัญญะ

๔. **ปัญหาวิชันนา** (บางที่เรียกเต็มว่า ปัญหาปุจฉน-ปัญหาวิชันนา เวลานั้นนิยมเรียกว่า ปุจฉาวิชันนา) คือ การถามปัญหาตอบปัญหา เป็นวิธีแสดงธรรมสอนธรรมที่ตรงกับความต้องการ และช่วยเสริมเติมเต็มให้แก่การแสดงธรรมอธิบายธรรมอย่างอื่น ๆ

ย่ำว่า กิจสามัญอันสำคัญซึ่งเป็นหน้าที่ประจำตัวของชาวพุทธ คือการพูดธรรม-ฟังธรรม แสดงธรรม-สดับธรรม หรือสอนธรรม-เรียนธรรม โดยมีการสวดธรรมเป็นวิธีการอย่างหนึ่งของการแสดงธรรมนั้น อย่างน้อยการสวดธรรม ก็เป็นการสาธยายทบทวนธรรมที่ได้แสดง-ได้สดับนั้น (มิใช่ให้การสวดเป็นกิจกรรมอะไรที่ต่างหากออกไป จนกลายเป็นสวดมนต์เวียนวนเรื่อยไปให้เคลิบเคลิ้มใจแค่ได้พักผ่อนได้เพลิดเพลิน) *

เมื่อนักเทศน์ ได้นักสวด มาเข้าชุด

ในคัมภีร์ชั้นฎีกาแห่งหนึ่ง (ส.ฎ.๑/๘๙) กล่าวถึงวิธีสวด-แสดงธรรมไว้อย่างหนึ่ง ซึ่งน่าสนใจ แม้จะไม่พบหลักฐานยืนยันในคัมภีร์อื่น ก็น่าจะนำมาบอกไว้ เป็นวิธีปฏิบัติที่ชวนให้ติดตามรอฟังธรรมไปให้ตลอด และทำให้รู้สึกว่าได้เนื้อหาสาระหนักแน่นจริงจัง

วิธีนี้คือ ให้พระนักสวดมาทำหน้าที่เข้าชุดกับพระนักเทศน์ โดยที่ว่า เมื่อพระ เมื่อโยม อยากฟังอยากรู้ต้องการเล่าเรียนศึกษา พุทธพจน์คำสอนธรรมเรื่องใด ก็นิมนต์พระนักสวดเข้ามายกเอาคาถา พระสูตร พุทธพจน์นั้นขึ้นมาสวดสรภัญญะ ตั้งเป็นหลักหรือเป็นบทตั้งนำไว้ก่อน

เมื่อพระนักสวดสรภัญญะ (เรียกว่า สรภาณ) สวดบทตั้งจบแล้ว ก็นิมนต์พระนักเทศน์ (คือ ธรรมกถึก) ขึ้นมาบรรยายอธิบายคาถา พระสูตร พุทธพจน์ ที่พระสรภาณได้สวดตั้งเป็นหลักไว้ให้แล้วนั้น อย่างละเอียดพิสดารให้ผู้ฟังรู้เข้าใจชัดเจน

* ในข้อ ๑. ปทภาณนั้น ถ้ายกเอาคาถา พระสูตร พุทธพจน์ ขึ้นมากล่าวเป็นหลัก โดยปรารถนาให้มีการอธิบายความหมาย แต่ยังไม่บอกความหมายไม่อธิบาย ก็ไม่เรียกว่า ปทภาณ แต่เรียกว่า โอสารณา; กิจกรรมของพระภิกษุในการแสดงธรรมสอนธรรม ยังมีอีกหลายอย่าง ซึ่งพึงใช้ตามกาลโอกาส เช่น อุปนิสินนถา ปริกถา อนุโมทนถา

วิธีที่นิมนต์พระนักสวด มาเข้าชุดกับพระนักเทศน์อย่างนี้ ท่านเรียกว่า “**สรภาณธรรมกถา**”

ที่นี้ ถ้าไม่มีหรือหาพระสรภาณนักสวดสรภัญญะ ไม่ได้ ก็อาจ ยักเยื้องปรับแปรในขั้นตอนนี้ได้ โดยที่ประชุมนั้นเองสวดคาถา พระ สุตร พุทธพจน์ที่จะให้พระนักเทศน์ คือพระธรรมกถึกขึ้นมาอธิบาย นั้น เป็นการชุมนุมสวดมนต์หรือสวดมนต์หมุนหน้าธรรมกถาของ พระนักเทศน์ หรือที่ประชุมจะตั้งตัวแทนขึ้นมาสวด ก็ได้

ถ้าชาวพุทธชนวนกันปฏิบัติให้ได้อย่างที่ว่ามานี้ ก็จะทำให้การ สวดมนต์เกิดมีประโยชน์สมตามธรรม และจะเป็นการช่วยกันฟื้นฟู การสวดมนต์นั้นให้เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องตามความหมายที่ แท้จริง ให้การสวดเป็นส่วนร่วมอยู่ในบุญกิริยาแห่งธรรมสวณะและ ธรรมเทศนา ที่จะพาให้ก้าวหน้าไปในการปฏิบัติธรรมได้จริง

อย่างง่าย ๆ ถ้าทำอย่างที่ว่ามานั้นก็ยังไม่ไหว ก็เอาแค่ที่ว่า เมื่อใดมีการชุมนุมสวดมนต์ พระก็ใช้เป็นโอกาสที่จะสอนจะบอก ธรรมแก่ญาติโยมมากบ้างน้อยบ้าง พอให้ญาติโยมรู้เข้าใจธรรม เพิ่มขึ้นบ้าง ได้ครั้งละเล็กละน้อย ก็ยังพอสมให้ชื่อว่าได้ปฏิบัติตาม หลักที่ทำการสวดมนต์ให้เป็นส่วนแห่งบุญกิริยาข้อธรรมสวณะ (สัมมัสสวณมัย บุญกิริยาวัตตุ) และพระก็ชื่อว่าได้ทำหน้าที่ของตนใน สฐานะเป็นผู้ให้ธรรม ในบุญกิริยาข้อธรรมเทศนา (สัมมเทศนามัย บุญกิริยาวัตตุ) ไม่เป็นกิจกรรมที่เลือนลอย แต่มีพระที่เป็นผู้ให้ธรรม มิใช่แค่นำสวดมนต์

ตอน ๕

ไม่ล้มสาธยาย ไปให้ถึงมงคลที่สูงสุด

ปากสวดมนต์ ใจคนต้องไปถึงสาธยาย

ก. สาธยาย เป็นแก่นสารของการสวดมนต์

ได้บอกแล้วแต่ต้นๆ ว่า การสวดมนต์นั้น ตัวแท้ตัวจริง แก่นแก่นสาระของมัน ก็คือการสาธยาย และมนต์ที่เราเอาคำของพรหมณ์มาใช้แบบเทียบเคียงหรือล้อคำพูดของเขานั้น เราหมายถึงพุทธพจน์ คือคำตรัสสอนแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า การสวดมนต์จึงมุ่งให้เป็นการสาธยายพุทธพจน์ คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระสูตร เป็นคาถา เป็นเนื้อความในพระไตรปิฎก

(ในยุคหลังพุทธกาลนานมา ได้รวมเอาบทสวดที่พระเถระพระอาจารย์ในสมัยต่อๆ มา แต่งขึ้นใหม่ เพิ่มเข้าไปด้วย แต่บทสวดที่เพิ่มเข้าไปเหล่านั้น โดยปกติจะเป็นจำพวกคำอวยชัยให้พรหรืออนุโมทนา หรือไม่ก็เป็นคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย)

ที่ว่าสาธยาย ก็คือ มีสติจำได้ระลึกนึกถึงจับยกนำเอาข้อมูลความรู้ (ในที่นี้คือพุทธพจน์) ขึ้นมาระบุบอกบ่งชี้จัดเรียงเข้าที่ตรงตามลำดับอย่างถูกต้องครบถ้วน อาจจะเป็นการท่อง การทวนหรือการทาน ก็ได้ สติจึงเป็นตัวทำงานของการสาธยาย

เมื่อสติจำจับเอาข้อมูลข้อธรรมนำมาเสนอต่อหน้าต่อตาอย่างนี้ ก็เป็นหน้าที่ของปัญญาที่จะพิจารณาพิณิจพิชัยสอบสวนพื้นเพันตรวจตราให้รู้เข้าใจเรื่องนั้นธรรมนั้น จนถึงขั้นที่มองเห็นว่าจะนำไปใช้แก้ไขปัญหาหรือทำประโยชน์อะไรอย่างไรต่อไป

จะเห็นว่า การสาธยายนี้ดำเนินไปด้วยการทำงานของสติ โดยมีปัญญามาสืบสานให้การปฏิบัติธรรมดำเนินไป จึงมีการทำงานของธรรมสำคัญ ๒ อย่าง คือ **สติ** และ **ปัญญา** (เรียกชื่อให้เข้ากับลักษณะการทำงานในที่นี้ว่า “ธรรมวิจย”) ซึ่งเป็นธรรมองค์นำในโพชฌงค์ (องค์แห่งการตรัสรู้) ๗ ทำให้การสาธยายเป็นการปฏิบัติธรรม

ตามที่ว่านี้ จะเห็นว่า สาธยายนี้แหละเป็นเนื้อใน เป็นตัวแท้ตัวจริงของการสวดมนต์ ส่วนการสวดเป็นแค่ลักษณะอาการในการเปล่งเสียง โดยมุ่งเน้นในแง่ที่ว่า จะเปล่งเสียงออกมาให้เป็นการทำอะไร ทำอย่างไรจะให้เสียงไพเราะเสนาะน่าฟัง นี่คือเหมือนว่าการสวดเป็นเปลือกสวยงามห่อหุ้มการสาธยายไว้อีกชั้นหนึ่ง

ทีนี้ ถ้าใจมัวมุ่งไปที่การเปล่งเสียงจะเอาทำนองและเสียงไพเราะเข้าว่า ไปๆ มาๆ ก็เลยไม่มีสติที่จะนึกถึงการสาธยาย มีแต่การสวดมนต์ที่ไม่มีสาธยาย สวดไปเรื่อย แต่ไม่นึกไม่รู้ว่าบทสวดถ้อยคำที่ตัวสวดนั้นบอกอะไร เป็นเรื่องอะไร ท่านสอนอะไรไว้ ยิ่งถ้าเป็นสวดมนต์หมู่ ก็พากันชื่นชมเพลินใจไปเรื่อยๆ กับสัมผัสเสียงจังหวะทำนอง จนบางทีเคลิบเคลิ้ม กลายเป็นเหมือนอาการสวดมนต์มากล่อม เลยหลับไปบ้าง หลับๆ ตื่นๆ บ้าง

การสวดมนต์ที่ทำให้มีใจชื่นชมสงบสบายเพลินไปกับการสวดนั้น ก็มีประโยชน์อยู่บ้าง โดยช่วยให้จิตใจพ้นออกมาจากอารมณ์ร้ายอันเป็นข้าศึก เช่นเรื่องที่กังวล กลุ้ม เครียด วุ่นวายใจต่างๆ ใจนั้นย้ายมาจับอยู่กับการสวดมนต์ซึ่งเป็นอารมณ์ที่ไร้โทษ (รวมทั้งช่วยเตรียมจิตนำการเจริญสมาธิ และการช่วยให้อนอนหลับได้)

แต่ความดีที่ว่ำนั้น เป็นคุณค่าข้างเคียง เป็นประโยชน์พลอยได้ ที่ไม่จริงจ้งย้งยืน ข้อสำคัญคือเสียหลัก ซึ่งเป็นหลักการใหญ่พื้นฐานว่า ทุกคนพึงเป็นอยู่อย่างมีสติ ท่านให้มีสติอยู่กับตัวตลอดเวลา โดยมีปัญญาที่จะดูแลปกครองตัวเองให้ก้าวดำเนินไปให้ได้ดี เราจึงต้องฝึกตัวอยู่เสมอให้มีสติอย่างนั้น

ยิ่งในกรณีนี้เป็นการสาธยาย ซึ่งเป็นการใช้สติอย่างเด่นชัด พ่วงด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจสิ่งที่สาธยาย มองเห็นทางที่จะใช้จะปฏิบัติ คือการที่จะก้าวออกสู่ปฏิบัติการให้มีผลเป็นประโยชน์สมจริง เป็นการก้าวหน้าไปในการปฏิบัติธรรม

ที่นี่ ถ้าสวดมนต์กันแล้วกลายเป็นอยู่กับความเพลิดเพลินเคลิบเคลิ้ม ก็กลายเป็นการอยู่อย่างขาดสติ กลายเป็นชีวิตแห่งความประมาท

นี่แหละ ดังที่ว่าแล้ว จึงยอมได้แค่ให้เป็นช่วงพักช่วงคั่น เมื่อจิตได้ย้ายเปลี่ยนอารมณ์พื้นเรื่องร้ายเรื่องวุ่นวายมาพอสงบได้แล้ว ก็ต้องเดินหน้าตามหลักต่อไป โดยมีสติ ใช้ปัญญา ที่จะออกสู่ปฏิบัติการ (ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม) ในความเป็นจริงของชีวิตต่อไป

ข. สวดมนต์ที่ดี ขึ้นมาเป็นวิธีแสดงธรรม

ในเรื่องการสวดมนต์นี้ ได้เล่าไว้ข้างต้นแล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงห้ามพระภิกษุมิให้ขับร้องด้วยเสียงร้องเพลง (คีตสร) อย่างชาวบ้าน ซึ่งมีการเอื้อนยาวยืดยาดขึ้นลงวูบวาบ ทำให้อักขระผิดเพี้ยนเสียหาย และมีโทษหลายอย่าง แต่ทรง “อนุญาตสรภัญญะ” ซึ่งเราแปลกันว่าทรงอนุญาตให้สวดสรภัญญะ

สรภัญญะ แปลตามศัพท์ว่า การกล่าว (ธรรม) ด้วยเสียง [สเรน (ธมฺม) ภณฺณ] แต่เสียงในที่นี้ หมายถึงเสียงที่ตั้งใจบรรจงเปล่งออกมาอย่างเป็นทำนองเสนาะรื่นไพเราะ เราจึงเรียกว่าสวด

ท่านกำชับว่า การใช้เสียงที่ดีกล่าวธรรม คือสรภัญญะนี้ เป็นการกล่าวเรียงบทให้ชัดคำชัดความทุกบทพยัญชนะไม่ตกหล่นขาดหาย และไม่คละกัน ถ้อยคำรับต่อทอดกันไปอย่างกลมกลืนไม่ทำให้อักขระผิดพลาดคลาดเคลื่อน ว่าตรงลงตัว ไม่คลุมเครือให้คำสวดครบถ้วนชัดเจนถูกต้อง ครบสมบูรณ์ กลมกล่อม ไพเราะแต่ไม่มีวิการ (อาการผิดแปลกหรือไม่เหมาะสม) ดำรงสมณสารูปพาให้ชวนฟังชวนจำ พร้อมทั้งโน้มนำจิตใจให้สงบสดชื่นเกิดมีปิติ

ทำไมท่านจึงกำชับในเรื่องความถูกต้องแม่นยำชัดเจน ก็เพราะเนื้อตัวที่แท้จริงในของสรภัญญะก็คือการสาธยาย นี่คือให้สรภัญญะเป็นเปลือกองดงามมาห่อหุ้มเนื้อในอันแท้ที่ดีจริง

เป็นอันว่า สรภัญญะเป็นวิธีสวด หรือวิธีกล่าวธรรมอย่างเป็นทางการของไพเราะ และท่านก็บอกไว้ด้วยว่า วิธีสวดสรภัญญะนั้นมี ๓๒ ทำนอง แต่ทำนองเหล่านั้นเวลานี้จะไปหาฟังที่ไหนได้ครบหรือ แม้แต่สักกระพิก ดั่งนั้น เมื่อรู้หลักที่ท่านกำชับไว้นั้นแล้ว ผู้ที่ถนัด ก็อาจจะคิดสรรทำนองสวดขึ้นมาใหม่ให้สวดกันได้ดีตามหลักนั้น

การสวดสรภัญญะดีทั้งเปลือกและได้เนื้อที่แท้ อย่างนี้ ท่านจึงนิยมให้ใช้สรภัญญะนั้นในการแสดงธรรม ซึ่งสมตามความหมายของสรภัญญะที่ว่า “การกล่าว(ธรรม)ด้วยเสียง” เอาเสียงสื่อธรรม คือ ใช้เสียงเป็นเครื่องกล่าวธรรมแสดงธรรมสอนธรรม

ตามที่ว่านี้ ท่านจึงจัดการสวดสรภัญญะนี้เป็นวิธีแสดงธรรมอย่างหนึ่ง เช่นที่เคยยกมาให้ดูข้างต้นแล้ว ในชุด ๔ คือ ปทภาณ, ธรรมกถา, สรภัญญะ และปัญหาวิสัยชา ทำให้เรามีทางเลือกในการแสดงธรรมเรียนธรรมสอนธรรม เช่น แทนที่จะกล่าวบรรยายอธิบายธรรมด้วยถ้อยคำ ที่เรียกว่า “ธรรมกถา” ก็สวด “สรภัญญะ” เอาเสียงที่ตั้งใจเปล่งออกไปอย่างประณีตบรรจง ด้วยจิตเมตตา และเคารพธรรม อันชัดเจนเรียบรื่น กลมกลืน สม่่าเสมอ เป็นทำนองไพเราะ นุ่มนวล ชวนฟัง มาเป็นสื่อ เพื่อนำธรรมที่มีอยู่เป็นหลัก ที่ร้อยเรียงไว้ดีแล้ว เป็นคาถา พระสูตร เป็นต้น ออกไปให้ถึงใจของผู้สดับ

มิใช่แค่นั้น ทางเลือกยังมีอีก เช่นที่เล่าให้ฟังเมื่อกี้ ที่ว่า เมื่อจะฟังจะเรียนธรรมเรื่องใด ก็นิมนต์พระสรภาณขึ้นมาสวดสรภัญญะ กล่าวคาถา พระสูตร พุทธพจน์ที่เป็นบทตั้งนำไว้ เสร็จแล้ว ก็นิมนต์พระธรรมกถึกขึ้นมาบรรยายอธิบายคาถา พระสูตร พุทธพจน์ที่เป็นบทตั้งนั้น ที่เรียกว่า “สรภาณธรรมกถา”

บอกเล่ามาयीดยาว ก็มาลงที่จุดย่ำว่า ถ้าเราสวดมนต์กัน และเห็นแก่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบ้าง ก็อย่าลืมสวดให้ถูกทางที่จะเป็นการสาธยายคำสอนของพระองค์

เมื่อให้เป็นการสาธยาย ก็ต้องมีสติระลึกรู้ได้ว่า ตรงที่เราสวดอยู่นี้ พระองค์ตรัสเรื่องอะไร ตรัสว่าอย่างไร แล้วก็สำรวจตรวจดูตัวเองไปด้วยว่า เรารู้เข้าใจได้ปฏิบัติธรรมที่พระองค์ตรัสนี้หรือเปล่า

ค. ปฏิบัติธรรมด้วยสาธยาย ก้าวไปในวิถีของปัญญา

พระและโยมสวดมนต์กันบ่อย สวดกันเป็นประจำ สวดกันเป็นกิจวัตรเลยทีเดียว ถ้าสวดมนต์ถูกต้องตามหลักที่ว่ามา คือมีการสาธยายเป็นเนื้อใน ก็จะได้ปฏิบัติธรรมสำคัญอยู่เป็นประจำ ไม่ว่างเว้น และก็จะมีความเจริญงอกงามในธรรมกันอย่างจริงจัง แล้วก็ให้นำมาซึ่งความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนา และความเจริญแพร่หลายแห่งประโยชน์สุขของประชาชนยั่งยืนยาว

ที่ว่า การสาธยายเป็นการปฏิบัติธรรมสำคัญนั้น ก็อย่างที่พูดมาแล้วย้ำอีกว่า พอเริ่มสาธยาย ก็คือสติมาทำงาน การสาธยายจึงเป็นการฝึกสติ เจริญสติ และฝึกความจำด้วย และที่สติทำงานก็คือเอาข้อมูลมานำเสนอต่อปัญญา ที่จะได้วิจย นี่คือธรรมองค์นำทั้งสองของโพชฌงค์ ๗ แล้วองค์อีก ๕ ก็มาเข้ากระบวนการ รวมทั้งสมาธิด้วย (วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา) เมื่อองค์ทั้ง ๗ พร้อมดี ก็สัมฤทธิ์โพธิ์ คือบรรลุมรรคผล

พระพุทธเจ้าตรัสเรียกการสาธยายธรรมอย่างถูกต้องได้ผลว่าเป็น วิมุตตายนะ (แหล่งวิมุตติ คือเหตุแห่งวิมุตติ) แหล่งที่ ๓ ดังความว่า (ขง.ปญจก.๒๒/๒๖/๒๓)

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง...ภิกษุย่อมทำการสาธยายธรรมตามที่ได้สดับ ตามที่ได้เล่าเรียนมา โดยพิสดาร เชอเข้าใจจรรด เข้าใจธรรม ในธรรมนั้น...เมื่อเชอเข้าใจจรรด เข้าใจธรรม ก็เกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ก็เกิดปีติ เมื่อใจเกิดปีติ กายก็ผ่องคลายสงบ เชอมีกายผ่องคลายสงบแล้ว ก็ได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตก็มั่นแน่วเป็นสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นวิมุตตตายตนะ (แหล่งวิมุตติ) อย่างที่ ๓ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่ยังไม่หลุดพ้น ก็หลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ก็ถึงความสิ้นไป หรือว่าเธอก็จะบรรลุโยคเกษมอันสูงสุด (นิพพาน) ที่ยังไม่ได้บรรลุ

พระมหาสาวกที่เผยแพร่ธรรมสั่งสอนประชาชนทำให้พระพุทธรศาสนาเจริญแพร่หลายมั่นคงและดำรงพระศาสนาให้ยืนยงอยู่ได้ จนถึงพระที่เป็นหลักในการดำรงอยู่ของสังฆะคือส่วนรวมและผู้บริหารหมู่คณะต่างๆ ไป มีและควรมีคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่ง คือเป็นพหูสูต ดังที่พระอานนท์เป็นเอตทัคคะในบรรดาพระพหูสูต (ขง.เขต.๒๐/๑๕๙/๓๒) และผู้ที่เป็นพหูสูตทั่วไป ก็เป็นผู้มีทุนภายในอันทำให้พร้อมด้วยโอกาสที่จะก้าวไปถึงจุดหมายแห่งการบรรลุธรรม

ผู้เป็นพหูสูต มีคุณสมบัติ ๕ อย่าง (เช่น ขง.ทสก.๒๔/๑๗/๒๕) คือ ๑. ได้สติดีมาก (พหูสูต) ๒. ทรงไว้แม่นยำ (ชตา, จมบอักษรพมาเป็นชาติ) ๓. บอกกล่าวเล่าได้คล่องจัดเจน (วจสา ปริจิตา) ๔. มองเห็นสว่างใจ (มนสาอนุเปกขิตา) ๕. ใช้ปัญญาแทงทะลุได้ทั่วตลอดเหตุผลจนถึงความจริง (ทัญญูจียา สุปฏิวิทชา)

ข้อ ๓ นั้นท่านอธิบายว่า ก็คือสาชยายนี้แหละ (เช่น ม.ช.๒/๑๕๙: วจสา ปริจิตาติ...วาจาเย สชฌายิตา) ดังนั้น ผู้เป็นพหูสูต จึงมีแหล่งวิมุตติ (วิมุตตตายตนะ) อย่างที่ ๓ อยู่ในตัว (บอกไว้แล้วข้างบน)

ที่ว่านี้ก็ตรงกับที่พระมหากัจจายนะบอกไว้ในคัมภีร์ปฏิโกปเทศ (เนตติ-เปฏก.๓๖๖) ว่า วจสา ปริจิตา (บอกกล่าวเล่าได้คล่องจัดเจน) นี้ เป็นวิมุตตตายตนะ คือแหล่งวิมุตติ ที่ ๒ และที่ ๓

ที่พูดมามากมายนี้ ให้เห็นแล้วว่าการสวดมนต์คืออะไร มีความหมาย และความมุ่งหมายอย่างไร อยู่ตรงไหนในระบบและกระบวนการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

อย่างน้อยมีแง่เน้นว่า อย่าเผลอใช้การสวดมนต์เป็นแค่เครื่องมือแก้ปัญหาคิดใจ (ยอมให้เป็นที่ผองพักใจให้ได้หลบพ้นทุกข์ภัยเพียงชั่วคราว เป็นช่วงต่อหรือเปลี่ยนผ่าน แต่ถ้าเผลอติดเพติดเพลินไป จะไกลเลยลงไปกลายเป็นคนเฉื่อยชาจมอยู่ในความประมาท และขัดขวางความเจริญก้าวหน้าในธรรม) แต่จะต้องเดินหน้าต่อไปในวิถีทางของปัญญา ที่จะพาให้ถึงจุดหมายที่แท้

ผู้ที่สวดมนต์ถูกต้องตามหลักการสาธยายเข้าในหลักที่จะเป็นพหุสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีผลดีติดตัวไปเป็นอนิสงส์ในกาลเวลายาวไกล กล่าวคือ ธรรมที่สดับต่อเนื่องมาและได้สาธยายจนคล่องทรงไว้แม่นยำเป็นอย่างกระแสบังคับ แม้ว่าเมื่อถึงมรณกาลตายไปโดยไม่มีสติ แต่ในภพใหม่นั้น บทธรรรมที่ได้สดับ ได้สาธยายคล่องแม่นยำ และได้พิณิจไว้ ก็จะมีแจ่มชัดขึ้นมาแก้ตัวเขาถึงแม้จะมีเหตุเตือนให้ได้สตินั้นมาล่าช้า แต่เขาจะเป็นผู้บรรลุคุณวิเศษ (ฉาน จนถึงนิพพาน) ได้เร็วพลันฉบับไว้ (เรื่องนี้ ท่านที่สนใจพึงอ่านดูใน *พ.จตุกก.๒๑/๑๙๐/๒๕๑; พ.จ.๒/๒๙๙, ๔๑๑*)

ก่อนอื่นใด ฟังสวดมนต์ ที่ทำมงคลให้แก่ชีวิต

ก. สวดมนต์ จะให้ได้สาธยาย หลายคนบอกไม่ไหว

“สวดมนต์” ที่พระไทยพื้นถิ่นพื้นบ้าน และชาวชนบททั่วๆ ไป รู้จักกันมาแต่โบราณ ซึ่งได้ยินทั่วไปในงานมงคลต่างๆ เช่น แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ฉลองพระใหม่ และงานฉลองต่างๆ มากมาย คือพระปริตร ที่รู้จักกันว่าเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนาน ถ้าเป็นงานมงคลสามัญ ก็สวดเจ็ดตำนาน ถ้าเป็นงานพิเศษใหญ่ๆ ก็อาจจะสวดสิบสองตำนาน

ทั้งเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนานนั้น ได้บอกรายชื่อ และนำมาแสดงรายการให้ดูครบหมดแล้ว

ที่นี้ ที่วัดทั้งหลาย ถึงแม้ไม่ใช่ในงานพิธี ก็มีการสวดมนต์กันเป็นประจำทุกวัน เรียกว่าทำวัตรเช้า-ทำวัตรค่ำ (ทำวัตรเย็น ก็ได้) พูดกันเป็นสามัญว่า ทำวัตรสวดมนต์ โดยให้พระด้วยการสวดคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยเป็นหลักก่อน แล้วสวดมนต์บทต่างๆ ททยอยไป

เมื่อนี้ได้บอกไว้ว่า “สวดมนต์” เป็นถ้อยคำที่เราหยิบคำของพราหมณ์ที่เขาใช้กันมาก่อน เรานำมาใช้เพื่อสื่อเรื่องราวใหม่ของเราให้คนที่อยู่มาเก่าเข้าใจพอจับเค้าได้ แต่เราใช้แบบล้อคำของเขา คือเราต้องให้คนเข้าใจความหมายของเราที่ต่างจากของเขา

ขอทบทวนว่า มนต์/มนตร์ของพราหมณ์ หมายถึงคัมภีร์พระเวท คำศักดิ์สิทธิ์ ใช้สื่อกับเทพเจ้า อ้อนวอนเทวดา แสดงฤทธิ์ เสกสาป ด่า แข่ง ทำร้ายเช่นสะกดคนอื่น เป็นต้น

“มนต์” นี้แม้จะนำมาใช้ในพระพุทธศาสนาแบบเทียบเคียงดังว่านั้น ก็ใช้น้อยนัก ในคัมภีร์ทั้งหลายพูดถึงมนต์ ก็มุ่งไปที่พราหมณ์ และเมื่อนำมาใช้ทางพุทธ ก็ให้หมายถึงพุทธพจน์คำตรัสคำสอนของพระพุทธเจ้า

คำสอนที่เทียบใกล้เคียงกับมนต์ ก็คือปริตรที่ว่าแล้ว ซึ่งบ่อยครั้งเรียกว่า “พุทธมนต์” แต่ปริตรของพุทธไม่ให้เกิดผลเข้ามาเกี่ยวข้องกับไม่มีการสาปแช่งทำร้ายใครๆ แต่เป็นการอภัยสัจจะ อภัยกรรม เป็นอำนาจที่จะปกป้องคุ้มครองตัวเองและคนที่พึงดูแลรักษา

ที่นี่ ก็ได้บอกว่า การสวดมนต์ที่ถูกต้องของชาวพุทธนี้ มีตัวแท้ตัวจริงอยู่ที่การ “สาธยาย” เวลาว่าไปสวดไป ต้องมีสติระลึกรู้ได้นึกทันถ้อยคำเนื้อความที่ตัวสวด และมีปัญญาเข้าใจสิ่งที่สวดนั้น แล้วโยงออกมาสู่การใช้การปฏิบัติ

พอถึงตรงนี้ หลายคนบอกว่าไม่ไหว เพราะคำสวดเป็นภาษาบาลี ที่ไม่รู้ความหมาย แล้วก็สวดและฟังกันมาเรื่อยๆ เปื่อยๆ แสนนาน ไม่ได้นึกไม่ได้ใส่ใจเนื้อความ (ถึงเวลานี้ แม้แต่แคร์บัสดี ก็ว่าเรื่อยเปื่อยให้จบๆ ไปเท่านั้นเอง) นี่ก็คือฟังถึงความเสื่อมที่ปล่อยปลดละเลยกันมาจนจะหมดโดยไม่รู้ตัว

นี่อะไรกัน บอกว่าเป็นชาวพุทธ แต่ไม่รู้เลยว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไร

เอาละ ก็มองในแง่ว่าเห็นใจ บทที่สวดนั้นมากมายนัก จะให้สวดด้วยสติและรู้เข้าใจทั้งหมด ก็ไม่ไหว แต่จะมัวอยู่กันในความประมาท ปล่อยเรื่อยเปื่อยเรื่อยไป ก็คือจะหมด น่าจะเริ่มฟื้นเอาส่วนที่เป็นแก่นเป็นแก่นขึ้นมา ตั้งหลักให้ได้ก่อน

ตั้งหลักอย่างไร เอาที่พระปริตร ทั้งเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนานนี้แหละ ถึงจะมากมาย แต่ท่านมีระบบให้ไว้ ถ้าเราเข้าใจระบบของบทสวดมนต์นั้น ก็จับแก่นได้ แล้วก็ตั้งหลักขึ้นมา

ข. ทำไม จะสวดปริตร ต้องสวดมงคลสูตรนำหน้า

ขอทบทวนให้สังเกตว่า ในรายชื่อปริตร ที่จัดเป็นระบบเป็นชุด ไม่ว่าจะเจ็ดตำนาน หรือสิบสองตำนานนั้น ขึ้นต้นด้วย**มงคลสูตร** เป็นข้อแรก คือมีมงคลสูตรนำหน้า

ข้อที่แปลกไม่น้อย คือ มงคลสูตรนี้ ไม่เป็นปริตร ไม่เรียกว่าปริตร แต่เอามานำหน้าขึ้นก่อนปริตรทั้งหมดทั้งชุด และทุกชุด

ท่านจัดตั้งวางเป็นระเบียบแบบแผนในการเจริญพระพุทธรูปมนต์ว่า เมื่อจะสวดพระปริตร ไม่ว่าจะชุดใด ต้องสวดมงคลสูตรนำหน้าก่อน (ทั้งที่มงคลสูตรไม่เป็นปริตร)

ยิ่งกว่านั้น ในเวลาสวด ถ้ามีเวลาน้อยหรือเร่งรัด อาจจะไม่สวดบางปริตรในชุดนั้นๆ ก็ได้ แต่ต้องสวดมงคลสูตร

นี่เป็นความสำคัญพิเศษของมงคลสูตร ที่รวมเข้ามานำหน้าในชุดปริตร ทั้งที่ไม่เป็นปริตร

เรื่องนี้จะอธิบายอย่างไร ที่จริงก็ได้อธิบายไว้คร่าวๆ ก่อนแล้ว ทีนี้จะอธิบายไม่ให้ยืดยาว

บอกแล้วว่า ปริตรนั้นเป็นบทสวดเพื่อคุ้มครองป้องกัน โดยมีอาณาเขตต่างๆ กัน เป็นด้านๆ บทหนึ่งก็ใช้เพื่อคุ้มครองป้องกันด้านหนึ่ง เช่น โมรปริตร ใช้สวดในเวลาเช้าที่จะออกจากถิ่นจากบ้าน (และเย็นค่ำที่กลับเข้าบ้านเข้าถิ่น) ให้ไปหากินโดยสวัสดิ์

ชั้นปริตร (บางที่เรียก อหิราชปริตร) ใช้สวดแม่เมตตามุขมิตรกับเหล่าพญางู ๔ ตระกูล เป็นต้นไป มีอานุภาพป้องกันงูร้าย สัตว์เลื้อยคลาน ตลอดจนสัตว์ทั้งปวง

โพชฌังคปริตร ใช้สวดให้คนเจ็บไข้ฟังช่วยให้หายโรค (ปริตรอย่างโพชฌังคนี้ ที่จริงแสดงหลักกรรมสำคัญยิ่งดังที่ว่าเป็นองค์ของการตรัสรู้ แต่สำหรับคนทั่วไปซึ่งมองที่เรื่องราวว่า พระพุทธเจ้าและพระมหาสาวกบางรูป สดับการสวดโพชฌังคแล้ว หายอาพาธก็จับมาใช้กันในความหมายที่เป็นปริตร) อย่างนี้เป็นต้น

ที่นี้มาดูมงคลสูตร ที่ว่าไม่เป็นปริตร ไม่ใช้สวดเพื่อป้องกันแก้ไขโรคภัยอะไร แต่สำคัญมาก คือใช้สวดเพื่อสร้างมงคลแก่ชีวิต ทำชีวิตให้ดีงามเป็นมงคล ตรงนี้ดูให้ดี

ที่เราสวดปริตรเพื่อปกป้องรักษาตัวนั้น ชัดอยู่แล้วว่าสิ่งสำคัญคือชีวิต ซึ่งเป็นเนื้อตัวของเรา เราจึงปกป้องรักษาชีวิตที่เป็นตัวเรานั้นให้พ้นโรคภัย การป้องกันภัยเป็นเรื่องด้านนั้นด้านนี้ และชั่วครั้งชั่วคราว แต่ชีวิตที่เราจะป้องกันรักษานี้เป็นสิ่งที่เราจะต้องดูแลให้ดีตลอดเวลา และชีวิตที่ดีที่เลิศประเสริฐนั้นแหละ จึงควรแก้แค้นการที่จะปกป้องรักษา (ชีวิตที่ร้ายที่ไม่ดีบางทีก็เลยไม่น่าจะป้องกันรักษาด้วยซ้ำ)

นี่แหละเป็นความสำคัญของมงคลสูตร คือมงคลสูตรสวดเพื่อสร้างมงคลแก่ชีวิต เพื่อทำชีวิตคือตัวเรานี้เองให้ดีมีความสุข ความเจริญ ให้เป็นชีวิตที่ดีเลิศประเสริฐ ที่มีคุณค่าควรแก่การที่จะให้พระปริตรนั้นนี้มาปกป้องรักษา พุดง่ายๆ ว่าทำชีวิตนี้ให้ดีมีคุณค่าเสียก่อนสิ แล้วจึงไปเรียกหาปริตรนั้นนี้มาคุ้มครองรักษา นี่แหละมงคลสูตรจึงต้องมานำหน้าปริตรทั้งหมด

ค. ได้มั่งคณสูตรไว้บทเดียวนี้ ก็มีฐานมั่นที่จะก้าวไปถึงจุดหมาย

มงคณสูตรมีธรรม ๓๘ ข้อ ที่จะสร้างมงคณอันสูงสุดให้แก่ชีวิตครบทุกอย่าง ตั้งแต่เริ่มต้นจนตลอด เราก็มาตั้งเป้าที่ชีวิตของตัวเองนี้ แล้วก็เรียนรัฐธรรมนูญ ๓๘ ข้อ ที่จะทำให้ชีวิตของเราได้มั่งคณครบทั้ง ๓๘ ประการ

อย่างที่ว่านี้ มงคณสูตรแสดงธรรมครบทั้งหมด ตั้งแต่สำหรับเด็ก ไปจนถึงผู้เฒ่าชรา ตั้งแต่เริ่มปฏิบัติธรรม ไปจนบรรลุนิพพาน แม้จะบอกไว้เป็นหลักกว้างๆ แต่ก็ เป็นระบบที่จะแยกย่อยไปโยงกับธรรมข้อย่อยมากมายที่ทรงแสดงไว้ในที่อื่นๆ พุดง่ายๆ ว่า ครอบคลุมธรรมทั้งหลายได้ทั้งหมด จึงเชื่อมถึงบรรดาปริตรด้วย

ในตอนท้ายที่จะจบมงคณสูตรนี้เอง พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ผู้ที่สร้างมงคณ ๓๘ ที่พระองค์ตรัสไว้แล้ว จะเป็นผู้ไม่ปราศัยในที่ทุกสถาน ประสบความสวัสดิ์ในทุกสถานการณ นี่คือเท่ากับได้ปริตรทั้งหลายมารวมครอบคลุมไว้ทุกประการ

การที่ท่านวางแบบแผนไว้ว่า เมื่อจะสวดพระปริตรทั้งหลาย ให้สวดมงคณสูตรนำก่อนนั้น น่าจะชวนให้นึกโยงไปถึงหลักทั่วไปที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ในธรรมวินัยนี้ มีอนุพุทสิกขา คือ การศึกษาตามลำดับ อนุพุททริยา คือการกระทำตามลำดับ อนุพุทปฏิบัติ คือการปฏิบัติตามลำดับ (เช่น พุ.อุ.๒๕/๑๑๘/๑๕๕) เป็นขั้นตอนต่อเนื่องไป ไม่ใช่จะปฏิบัติข้ามขั้นตอนให้บรรลุดังนั้นถึงนี้ได้ปุบปับ เหมือนมหาสมุทรซึ่งตามปกติจะลาดลุ่มลึกลงไปๆ ไม่ฮวบฮาบอย่างลงเหว

ตั้งที่ว่าแล้ว มงคลสูตรมีข้อปฏิบัติครบถ้วน และพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เป็นขั้นตอนตามลำดับ ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนจบสูงสุดทุกคนต้องไม่ประมาทในธรรม การสวดมงคลสูตรจึงเป็นเครื่องเตือนให้ผู้ปฏิบัติธรรม ตรวจสอบการปฏิบัติของตนให้ครบให้ถูกต้องสมควร เช่น ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะเจริญสมถวิปัสสนาให้แจ้งปรมาตม์ ก็ต้องไม่ละเลยการเจริญประโยชน์ขั้นต้นตาเห็นเป็นทิวภูมิให้พร้อมให้ดีไว้ เช่น บำรุงมารดาบิดา เลี้ยงดูบุตรธิดา เกื้อกูลภรรยา ทำกิจการงานเข้มแข็งให้สำเร็จผลดี เป็นต้น

เมื่อรู้ตัวเห็นว่า อย่างน้อยเฉพาะหน้าเวลานี้ จะไม่สามารถสวดมนต์มากมายได้ตามหลักให้ถึงแก่นแท้ที่เป็นการสาธยาย ก็จับเอาแค่มงคลสูตรนี้แหละ ให้ได้เป็นหลักเป็นแก่นไว้ มนต์บทอื่นๆ ก็สวดไปเท่าที่เคยได้ ยอมไปก่อน นี่คือ

๑. สวดมนต์ทุกครั้ง จะมีบทอื่นๆ อะไรบ้าง ก็ไม่ว่า แต่ต้องมีมงคลสูตร เป็นบทนำอันเอกเสมอไป (นี่คือว่าตามแบบแผนอยู่แล้ว)

๒. ถึงตอนสวดมงคลสูตรนั้น ต้องให้ได้ตามหลักจริงๆ คือให้มีเนื้อแท้ที่เป็นการสาธยาย โดยมีสติระลึกรู้ได้นี้ถึงทันทุกคำทุกความที่เปล่งออกมา พร้อมด้วยปัญญาารู้เข้าใจความหมายของคำความเหล่านั้น

แล้วก็สำรวจตรวจสอบตัวเองว่าได้สร้างมงคลข้อนั้นๆ หรือยัง พร้อมทั้งมองเห็นธรรมเพื่อสร้างมงคลที่ตนจะตั้งใจปฏิบัติให้เกิดขึ้นต่อไป

เมื่อสวดมงคลสูตรได้สมจริงไว้บทหนึ่ง เป็นหลักเป็นแกน อย่างนี้แล้ว ก็ตั้งมงคลสูตรนี้เป็นฐานที่มั่นไว้ แล้วต่อไป เมื่อเก่งขึ้น จะขยายไปเลือกบทอื่นๆ ที่จะสวดให้ครบเต็มตามหลักอย่างนี้ เพิ่มขึ้นๆ ก็ได้ และก็จะดี

ที่จริงก็แสนจะชัตอยู่แล้วว่า มงคลสูตรนี้เป็นบทสวดมนต์ พื้นที่ที่พระทั้งเมืองไทยสวดกันทั่วไป ทุกคนได้ฟัง ทั้งที่วัด ในบ้าน ทุกครั้งที่ทำบุญงานมงคล เพียงแต่ได้ยินผ่านๆ กันไป ไม่ได้สังเกต ไม่ได้ใส่ใจ

จะเป็นการดีงามเลิศประเสริฐแค่ไหน ถ้าทุกรูปทุกนาม ที่เป็นพุทธิกชนคนไทย ไม่ว่าจะพระหรือโยม ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ สวดมงคลสูตรนี้ ได้ถูกต้องตามหลักของการสาชยาย (พร้อมทั้งมีใจรักที่จะปฏิบัติด้วย) ให้อันนี้เป็นจตุรวม เป็นฐานร่วมหนึ่งเดียวกัน ก็จะทำให้พระพุทศศาสนาในสังคมไทยมีฐานที่มั่นชัตด้วย

(ไม่ควรให้มีใครในที่ไหนๆ พูดได้ว่า คนพุทธไทยนั้น แค่มงคลสูตร สวดมนต์บทแรก ก็ไม่รู้เรื่อง)

คิดว่าได้พูดมามากนักหนาพอแก่การแล้ว ก็ว่ากันเท่านี้ก่อน

ท้ายนี้ เพื่อให้สะดวกแก่ผู้มีฉันทะที่จะสวดมงคลสูตรให้เป็นหลักเป็นแกน และตั้งเป็นฐานที่มั่นไว้ อย่างที่ว่าแล้ว จึงนำเอามงคลสูตรนั้น ทั้งคาถาภาษาบาลี และคำแปลภาษาไทยมาลงผนวกท้ายไว้

มงคล ๓๘

ในวงเล็บ (...) เป็นคำอธิบาย ไม่ต้องสวด

คาถาที่ 1

๑. เว้นคนพาล ไม่คบหา
๒. เสวนาบัณฑิตชน
๓. บูชาคนที่ควรเชิดชู
(ไม่เป็นมงคลอันอุดม)

คาถาที่ 2

๔. อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
๕. บุ่มเพาะความดีเป็นทุนไว้แต่ต้น
๖. ตั้งตนไว้ถูกทางอย่างมั่นคง
(ไม่เป็นมงคลอันอุดม)

คาถาที่ 3

๗. เล่าเรียนทรงความรู้ให้เชี่ยวชาญ
๘. มีวิชาชีพรวิชาช่างที่ชำนาญพร้อมไว้
๙. มีวินัยที่ได้ฝึกเป็นอย่างดี
๑๐. มีถ้อยวจีที่พูดได้ดังงาม
(ไม่เป็นมงคลอันอุดม)

คาถาที่ 4

๑๑. บำรุงมารดาบิดาด้วยกตัญญู
๑๒. ใส่ใจเลี้ยงดูบุตรธิดา
๑๓. เกื้อหนุนภรรยาให้สมเป็นคู่ชีวิต
๑๔. ทำกิจการงานไม่คั่งค้างสับสน
(ไม่เป็นมงคลอันอุดม)

คาถาที่ 5

๑๕. ให้ปันแก่คนทั้งหลาย (มิให้มีใครถูกทอดทิ้ง)
๑๖. มั่นในหลักธรรมจรรยา
๑๗. มีใจนำพาสงเคราะห์ญาติ
๑๘. ไม่ขาดกิจกรรมดีงามบำเพ็ญประโยชน์
(ไม่เป็นมงคลอันอุดม)

คาถาที่ 6

๑๙. งตเว็นจากควมชัว
 ๒๐. คุมตัวจากของมีนเมา
 ๒๑. เร่งเร้าตัวไม่ประมาทในธรรม
 ฝันเป็นมงคลอันอุดม

คาถาที่ 7

๒๒. มีคารวะให้ควมสำคัญสมควรแก่คุณค่า
 ๒๓. กิริยวจาอ่อนโยนสุภาพ ไม่กระด้างถือตน
 ๒๔. สันโดษด้วยลาภผลที่มีตามธรรม
 (พอใจลาภผลแต่ที่ได้มาด้วยเรี่ยวแรงของตนโดยชอบธรรม)
 ๒๕. สำนึกกตัญญูรู้ค่าของผู้มีคุณความดี
 ๒๖. จัดให้มีเวลาฟังธรรมหาควมรู้
 ฝันเป็นมงคลอันอุดม

คาถาที่ 8

๒๗. เป็นผู้ทีเข้มแข็งอดทน
 ๒๘. เป็นคนทีพูดกันง่าย
 ๒๙. ไปพบพระเพื่อเจริญธรรมเจริญปัญญา
 ๓๐. จัดเวลาสักัจฉาถกปัญหาถกธรรม
 ฝันเป็นมงคลอันอุดม

คาถาที่ 9

๓๑. มีตบะห้ามใจไม่มัวเมาม่งมั้นทำหน้าที
 ๓๒. มีชีวิตตั้งงามดำเนินในอริยมรรคา
 ๓๓. มีปัญญาเห็นอริยสัจถึงควมจริงของชีวิต
 ๓๔. สัมฤทธิ์ทีหมายได้ประจักษ์แจ้งนิพพาน
 ฝันเป็นมงคลอันอุดม

คาถาที่ 10

- แม้จะถูกโลกธรรมผ่านกระทบ
 ๓๕. ก็มีใจสงบได้ไม่หวั่นไหว
 ๓๖. มีใจชื่นสบายไร้โศกศัลย์
 ๓๗. มีจิตผ่องใสไร้ธุลีลขององควน
 ๓๘. และจิตนั้นเกษมศานต์มั่นคง
 ฝันเป็นมงคลอันอุดม

(คาถาที่ 11 สรุปรุบายมงคล ๓๘)

เหล่าเทวะมนุษย์ได้กอบปรมงคเช่นนี้
 เป็นผู้ทีไม่ปราชัยในทุกสถาน
 จะถึงควมสวัสถีในทุกสถานการณ
 นั่นคืออุดมมงคล ของเทวะมนุษย์ชน
 เหล่านั้น แด

มงคลสูตร

- คาถาที่ 1 ๑. อเสวนา จ พาลานํ ๒. ปญฺชิตานญจ เสวนา
๓. ปุชา จ ปุชฌียานํ เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 2 ๔. ปฏฺฐูปเทศวาโส จ ๕. ปุพเพ จ กตปุณฺยตา
๖. อตฺตสมฺมาปณฺธิ จ เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 3 ๗. พาหุสจฺจญจ ๘. ลีปฺปญจ ๙. วินโย จ สุกฺกิชฺโช
๑๐. สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 4 ๑๑. มาตาปิตุอุปฺภูจํ ๑๒-๑๓. ปุตฺตทวารสฺส สงฺคโห
๑๔. อนากุลา จ กมฺมนฺตา เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 5 ๑๕. ทานญจ ๑๖. ฌมฺมจริยา จ ๑๗. ญฺาตกานญจ สงฺคโห
๑๘. อนวชฺชานี กมฺมานี เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 6 ๑๙. อารตี วิรตี ปาปา ๒๐. มชฺชปาณา จ สลฺยโม
๒๑. อปฺปมาโท จ ฌมฺเมสุ เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 7 ๒๒. คารโว จ ๒๓. นิวาโต จ ๒๔. สนฺตฺฎฺฐี จ ๒๕. กตญฺญตา
๒๖. กาเลน ฌมฺมสฺสวณฺํ เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 8 ๒๗. ขนฺตี จ ๒๘. โสวจสฺสตา ๒๙. สมฺนानญจ ทสฺสนํ
๓๐. กาเลน ฌมฺมสากจฺฉา เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 9 ๓๑. ตโป จ ๓๒. พรหมจริยญจ ๓๓. อริยสจฺจาน ทสฺสนํ
๓๔. นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- คาถาที่ 10 ๓๕. ฌุจฺจสฺส โลกธมฺเมหิ ๓๕. จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ
๓๖. อโสภํ ๓๗. วิรชํ ๓๘. เขมํ เอตมมงฺคลมุตฺตมํ
- (คาถาที่ 11) เอตาทิสานี กตวาน สพฺพตฺถมปฺราชิตา
สพฺพตฺถ โสตุถิ คจฺฉนฺติ ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมฺนฺติ

บันทึกประกอบ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑

ผู้เขียนนี้มานึกว่า เมื่อครั้งทำบุญครบ ๑ ปี อุทิศ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐา ในวันที่ ๘ ก.พ. ๒๕๖๒ ได้พิมพ์หนังสือ *จาริกบุญ จาริกธรรม* เป็นธรรมทานที่ระลึก สำหรับปีที่ ๒ นี้ ก็ควรจะพิมพ์หนังสือธรรมทานเช่นนั้น อีกทั้งมาคำนึงว่า ถัดจากวันทำบุญครบ ๑ ปีในวันที่ ๘ ก.พ. นั้น รุ่งขึ้นวันที่ ๙ ก.พ. ก็จะเป็นวันทำบุญประจำปีของครอบครัวอารยางกูร อุทิศโยมบิดา-มารดา และพี่น้อง ตามปกติตัวผู้เขียนเองนี้จะไม่ได้ไปร่วมอยู่ในงานพิธีทั้งสองนั้น แต่ก็เป็นธรรมดาที่ปรารถนาจะให้หนังสือธรรมทาน และคราวนี้ ถ้าได้เรื่องที่เหมาะสมมาพิมพ์ ก็จะเป็นหนังสือธรรมทานสำหรับงานทั้งสองต่อกัน

เวลานั้น วันงานใกล้เข้ามาแล้ว พอได้ได้จังหวะมองเห็น file “สวดมนต์ฯ” ซึ่งพระครูประคุณสรกิจ (การุณย์ กุศลนนโท) เพิ่งส่งมาให้ใหม่ฯ อันเป็นบทคัดลอกถอดเสียงเป็นตัวหนังสือ ซึ่งที่มงานจิตอาสาของชมรมกัลยาณธรรม มีทพญ. อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ เป็นประธาน ได้จัดทำส่งต่อกันมาให้ผู้เขียนนี้ที่เป็นผู้พูดเรื่องนั้น ตรวจสอบ เพื่อนำลงพิมพ์ในวารสารโพธิญาณ

ตัวผู้เขียนเอง เนื่องจากปัญหาสุขภาพปอดที่เสียหายมาก เกินกว่าครึ่งทำงานไม่ได้ นอกจากในพิธีอุปสมบทที่วัดญาณเวศกวันเอง ซึ่งเป็นกิจอันจำเป็นแล้ว ก็ได้มีการพูดคุยสนทนากับหรือแก่ที่ประชุม คณะ หรือหมู่คน มานานหนักหนาแล้ว เว้นแต่ต้องพูดคุยเป็นการภายในกับพระวัดญาณเวศกวันบ้าง ในบางโอกาส และมีโอกาสหนึ่งโอกาสเดียวซึ่งได้กลายเป็นเรื่องค่อนข้างประจำ คือการไปที่วัดนั้นในวันกลางเดือนและวันสิ้นเดือน แล้วยามค่ำหลังสวดปาติโมกข์ ได้พูดคุยกับพระแบบง่าย ๆ สบายๆ ในเรื่องเบ็ดเตล็ด แล้วก็มีโยมที่สนใจมาฟังบ้าง จนไปๆ มาๆ เหมือนว่าได้กลายเป็นรายการหนึ่ง เรียกว่า เกร็ดความรู้ธรรม เรื่อง “สวดมนต์ฯ” ที่ว่านั้น ก็เป็นคำพูดคุยของผู้เขียนในโอกาสอย่างนี้ เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน ๒ (๙ มกราคม ๒๕๖๓)

ได้มองเห็นว่า การสวดมนต์เป็นกิจที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติกันเป็นประจำ และเด่นในความนิยม จึงควรรู้เข้าใจกันให้ดี เพื่อปฏิบัติได้ถูกต้อง และให้เกิดมีผลที่ดี บทถอดเสียงเป็นตัวหนังสือนั้นก็ไม่มีดยาวนัก แค่ ๑๓ หน้า ถ้าตรวจทานจัดปรับต้นฉบับเสร็จ งานทางด้านวารสารโพธิยาลัยก็จะลุล่วงไป และก็จะได้หนังสือสำหรับงานบุญที่ปรารภนั้นด้วยพร้อมกัน

เป็นอันตกลงและเริ่มทำงาน แต่ประจวบว่าเวลานั้น อีกด้านหนึ่ง เป็นช่วงเวลาที่เพิ่งได้เริ่มที่จะต้องรอฟังและปฏิบัติตามคำกำหนดและนัดหมายของคุณหมอและโรงพยาบาล เพราะเพิ่งผ่านการตรวจและพิสูจน์ว่าผู้เขียนนี้เป็นโรคมะเร็ง แม้ว่าจะทำงานหนังสือไปตามปกติ แต่เมื่อผ่านการตรวจและพิสูจน์โรครุนแรงชัดแล้ว ก็จะเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษาที่ยืดเยื้อยาวนานมาก เมื่อผู้เขียนอยู่ห่างไกล บางทีก็ต้องไปนอนในโรงพยาบาล ถึงแม้ไม่ต้องนอนพัก แค่เดินทางไปกลับก็หมดเวลาค่อนวัน แทนที่จะทำงานหนังสือได้ ๑๐ ชม. ก็เหลือทำได้ ๑-๒ ชม. หรือไม่ได้เลย พร้อมกันนั้น เรื่อง “สวดมนต์” นั้น เมื่อตรวจไป ก็เขียนขยายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุด ก็ไม่ทันที่จะได้พิมพ์เป็นเล่มหนังสือเพื่อแจกในงานวันที่ ๘ และ ๙ กุมภาพันธ์

ถึงแม้ไม่ทันการอย่างที่คิดหมาย ก็ตกลงใจว่าจะทำหนังสือนั้นให้เสร็จเป็นบุญกุศลเนื่องในงานพิธี โดยเป็นธรรมทานตามผลงาน อันน่าจะ มีผลได้ยืดยาวยืนนาน แล้วคราวนี้ยิ่งต้องเร่งรัดจริงจังเต็มที่ ให้หนังสือเสร็จไม่ล่าช้าหลังงานนานเกินไป จึงเป็นวาระที่ยิ่งต้องระดมทำงานนั้นเต็มแรงมากขึ้น

ที่จริง ตั้งแต่เริ่มตรวจเติมต้นฉบับหนังสือนี้ ก็ได้หยุดวางงานหนังสือ และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องจากภายนอกทั้งหมด เช่น แม้แต่มีหลายท่านขอพิมพ์หนังสือเล่มนั้นเล่มนี้ จะทำนั้นทำนี้กับหนังสือธรรมนั้นนี้ ก็ต้องขอไว้รอก่อน จึงมีเรื่องค้างรองงอยู่ไม่น้อย

ในขณะที่เดียวกัน มาถึงเวลานี้ ทางด้านโรงพยาบาล การรักษาผู้อาพาธ บำบัดมะเร็ง ก็เข้าสู่ช่วงตอนสำคัญ ต้องเข้าไปนอนพักใน รพ. เกือบครึ่งเดือน เพื่อรับการฉายรังสีอย่างเข้มข้น หรือเต็มอัตรา ก็จึงมุ่งว่าในช่วงเวลานั้น จะทำงานหนังสือได้มาก หนังสืออาจจะเสร็จในคราวนี้

แต่ถึงเวลาจริง ใน รพ. ก็ทำงานหนังสือได้ไม่มากอย่างที่คาด เพราะเวลาที่ไปร่งโล่งมีน้อย สภาพร่างกายที่ติดขัดต่างๆ ก็กลายเป็นเครื่องขัดขวางด้วย และฝ่ายดูแลรักษาก็บอกให้พักให้มาก อิริยาบถนั้นก็เป็นการกดทับอวัยวะที่เป็นโรค ควรหลีกเลี่ยง จึงออกจาก รพ. ศิริราช มาโดยงานยังไม่จบ

จากโรงพยาบาล ที่คุณหมอ ทั้งเจ้าของเรื่อง และที่ผ่านเข้ามาในเรื่อง พร้อมทั้งพยาบาลและเจ้าหน้าที่เจ้าพนักงาน ได้สละเวลาให้เร็วแรงกำลังทำปฏิบัติการทางแพทย์ และดูแลอย่างเต็มที่ ด้วยน้ำใจปรารถนาดีจริงจัง จบการบำบัดรักษาไปอีกขั้นตอนหนึ่ง ออกไปพักรับผลการบำบัดในชนบท รอเวลานัดหมายของคุณหมอต่อไป ปรากฏว่าร่างกายทรุดโทรมอ่อนเปลี้ยเกินคาดหมาย ได้ความว่าเป็นผลสืบเนื่องจากการฉายรังสีนั้นเป็นธรรมดา

ในที่พักผ่อนชนบทนั้น งานตรวจชำระทำต้นฉบับหนังสือเดินทางมีได้ซ้ำ จาก ๑๓ หน้าทลอดเสียงที่ได้รับ ขยายเป็น ๓๖ หน้า แล้วจัดทำเป็นเล่มหนังสือได้ ๘๘ หน้า เสร็จในวันเพ็ญกลางเดือน ๔ ตรงกับ ๘ มีนาคม ๒๕๖๓ หลังงานทำบุญ ๑ เดือนพอดี คือออกจาก รพ.มาได้ ๘ วัน เป็นอันจบเบื้องงาน แต่ตกลงทำงานแถมผนวกทำยไว้ด้วย คือ มงคลสูตร พร้อมทั้งคำแปลภาษาไทย

คราวนี้เห็นว่าควรให้ความสำคัญแก่คำแปล ในแง่ที่จะให้เข้าใจง่าย และใช้สวดได้ด้วย พอตีว่ากองอุปถัมภ์พระอาพาธที่ รพ. ซึ่งมีอาผา (คือคุณบุษพา คณิตกุล) เป็นผู้นำ พร้อมด้วยจูน (คุณศศิธร ศรีโสภา) เมื่อถอนกำลังมากลับคืนถิ่นที่สปฏิบัติและค่ายอารยาภิวัตน์ ซึ่งอาดา (คุณกานดา อารยางกูร) ตั้งหลักอยู่ ก็พร้อมกันอุปถัมภ์พระอาพาธต่อ

ชาวถิ่นชาวค่ายนี้ มีชีวิตที่คุ้นชินกับการสวดมนต์และการอบรมสั่งสอนธรรมอยู่แล้ว พอพูดถึงการสวดคำแปลมงคลสูตร ก็สนใจ รวมทั้งผู้ที่ห่วงใยตามดูแลในระยะอาพาธคราวนี้ ได้แก่ ดร.อัมรินทร์ จันทนะศิริ ตต.มงคล รัตนะรองใต้ และผู้อยู่ประจำคือ นายวิชัย ปะโคทัง ก็ช่วยกันอ่านคำแปลและทดลองสวด พระครูสังฆวิจารณ์ (พงศธรณ์ เกตุภาโณ) ซึ่งดูแลอยู่ใกล้ชิด นอกจากช่วยสะสางภาระทั่วไปแล้ว ก็ช่วยอ่านช่วยฟังคำแปลนี้จริงจังด้วย ทำให้ได้ชัดเกลาคำแปลนั้นจนถือเป็นอันยุติไปคราวหนึ่งก่อน

เป็นอันได้นำมงคลสูตร พร้อมทั้งทั้งคำแปล มาเติมท้ายได้เป็นภาคผนวก เมื่อนับส่วนหน้าที่เพิ่มเข้าไปให้ครบลักษณะหนังสือด้วย รวมเป็น ๑๐๑ หน้า ตั้งชื่อหนังสือว่า *สวดมนต์ ต้องไม่ไค่นสาธยาย* ได้สำเร็จเสร็จการในวันที่ ๑๔ มี.ค. ๒๕๖๓

บันทึกนี้เขียนบอกไว้เพื่อให้ท่านที่ติดค้างอยู่ ไม่ว่าที่วัดก็ตาม ที่อื่นใด นอกวัดก็ตาม ซึ่งมีกิจมีงานมีเรื่องราวเกี่ยวข้องไปถึงผู้เขียนนี้ ที่ต้องรออยู่ด้วยความเงียบเหมือนเรื่องหายไป จักได้เข้าใจว่า งานทำหนังสือ *สวดมนต์ ต้องไม่ไค่นสาธยาย* นี้เอง ได้กักกันเรื่องราวเหล่านั้นไว้ในความเงียบงัน และเมื่อรู้เข้าใจแล้วคงจะมีจิตผ่อนคลาย ปลงความติดค้างใจให้หมดหายไป

แบบปกหนังสือมี ๒ ท่าน ที่ได้เอื้อเฟื้อออกแบบให้ท่านละ ๑ แบบ คือ แบบที่ ๑ โดย อาจารย์เถกิง พริ้งพวงแก้ว และแบบที่ ๒ โดย คุณสาธิต โยคเสนะกุล ซึ่งได้จัดทำให้พร้อมไว้นานแล้ว ตั้งแต่ก่อนวันทำบุญในเดือนกุมภาพันธ์ ขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้ เป็นอย่างมาก

ขออนุโมทนาทุกท่านทุกนามที่ได้มีน้ำใจเป็นบุญช่วยเกื้อกูลในด้านต่างๆ โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ทำให้หนังสือเล่มนี้เสร็จสำเร็จเป็นธรรมทาน สมหมาย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๑๔ มีนาคม ๒๕๖๓